

T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**SEVAP VE GÜNAH ALGILARININ TUTUM VE
DAVRANIŞLARA ETKİLERİ**

Tezi Hazırlayan

Esat BURUL

Tezi Yöneten

Doç. Dr. Ali KUŞAT

Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı

Din Psikolojisi Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Mayıs-2006

KAYSERİ

Doç. Dr. Ali KUŞAT danışmanlığında **Esat BURUL** tarafından hazırlanan “**Sevap ve Günah Algılarının Tutum ve Davranışlara Etkileri**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü **Felsefe ve Din Bilimleri** Anabilim Dalında **Yüksek Lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

03/04/2006

JÜRİ:

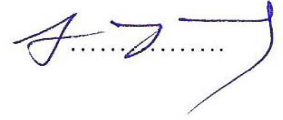
Danışman : Doç. Dr. Ali KUŞAT

Üye : Prof. Dr. Ünver GÜNAY

Üye : Prof. Dr. A. Vahap TAŞTAN

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun 12.05.2006 tarih ve 111 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

12/05/2006

Prof. Dr. Kerim TÜRKMEN

ÖN SÖZ

İnsanın hiçbir davranışı gelişigüzel ve kendiliğinden değildir. Organizmayı davranışa sevk eden bir veya birden fazla sebep vardır. Bu sebepler organizmanın belli bir amaca ulaşmak için faaliyete geçmesini sağlar. İnsanı davranışa güdüleyen bu nedenler biyolojik, psikolojik ve sosyal faktörlerden kaynaklanır.

Din, davranışlarında insana yol gösteren önerilerde bulunur ve bu önerilerin yerine getirilmesi hususunda insanı güdüler. Bu işi de üzerine bir takım anlamlar yüklediği sevap ve günah gibi kavramlarla gerçekleştirir. Dince sevap diye nitelendirilen iş ve davranışların yapılmasının sonucu mükafatı, günah diye nitelendirildiği halde yapılan iş ve davranışların sonucu ise cezayı gerektirmektedir. Günümüz toplumu, günlük davranışlarında sevap ve günahı ne derece dikkate almaktadır? Bir başka deyişle sevap ve günah algıları, günümüz mümininin günlük tutum ve davranışlarına ne derece etki etmektedir?

Bu araştırmada Türk toplumunun “Sevap” ve “Günah” kavramlarını nasıl algıladıkları ve bunun tutum ve davranışlarına etkilerini incelemeye çalıştık. Araştırmanın giriş bölümünde temel problemler ve metod sorunu incelenmiştir. Birinci bölümde ise kavramsal çerçeve, sevap ve günahın etimolojik ve epistemolojik yapıları irdelenmiştir. İkinci bölümde araştırmanın gerçekleştirildiği denekler hakkında demografik ve istatistik bilgiler verilmiş, araştırmanın bulgularının değerlendirilmesi ve yorumları yapılmıştır.

Bu konunun araştırma konusu yapılmasında emeği geçen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Kerim YAVUZ Bey’e, yine konunun planlanıp aydınlığa kavuşması yönünde yoğun eleştirileriyle yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Doç. Dr. Ali KUŞAT Bey’e, eserin meydana getirilmesinde zaman zaman eleştirileri ve yardımlarına müracaat etmekten haz duyduğumuz sayın hocam Prof. Dr. A. Vahap TAŞTAN Bey’e, eserlerinden zaman zaman yararlandığım bölüm başkanımız saygıdeğer hocam Prof. Dr. Ünver GÜNAY Bey’e, özellikle istatistik konusundaki birikimlerini benimle paylaşan Doç. Dr. Celaleddin ÇELİK Bey’e teşekkür ederim.

Esat BURUL

Kayseri-2006

SEVAP VE GÜNAH ALGILARININ TUTUM VE DAVRANIŞLARA ETKİLERİ

Esat BURUL

ÖZET

Bu araştırmada Türk toplumunun “Sevap” ve “Günah” kavramlarını nasıl algıladıkları ve bunun tutum ve davranışlarına etkilerini incelemeye çalıştık.

Araştırmanın giriş bölümünde temel problemler, konusu, amacı ve metot sorunu incelenmiştir. Araştırmamız teorik ve ampirik olarak iki bölümden oluşmaktadır. Araştırmamızdaki teorik çalışmalar; yazılı kaynakların taranması, ampirik çalışmalar ise; anket, mülakat ve gözlem teknikleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmamızın birinci bölümünde; yazılı kaynaklardan yararlanarak incelediğimiz sevap kavramının kavramsal ve kuramsal çerçevesinin; hayır, emir, helal, maruf, hasen kavramlarıyla çizildiğini, günah kavramının ise; şer, nehiy, haram, münker, kabih gibi kavramlar üzerine bina edildiğini gördük. Ayrıca bu bölümün sonunda sevap ve günah kavramlarının insan psikolojisindeki boyutu üzerinde de durulmuştur.

Araştırmamızın ikinci bölümünde; araştırmanın gerçekleştirildiği denekler hakkında demografik bilgiler verilmiş, araştırmanın bulgularının değerlendirilmesi ve yorumları yapılmıştır. Bu değerlendirme ile sevap ve günah algılarının bireyin günlük tutum ve davranışlarındaki rolü tespit edilmeye çalışılarak; sevap ve günah algılarının bireyin gelir durumu, eğitim düzeyi, cinsiyeti, meslek durumu, yaş farkı, toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile ilişkisi tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu tespitler sonucunda; deneklerin sevap ve günah konusunda fikir, bilgi ve inancının olduğu; inanç, ibadet, ahlaki-sosyal normlar konusunda bir takım görüş ve tecrübelerinin bulunduğu, eğitim düzeyi yükseldikçe sevabın ibadetle ilgili tutumlardan sosyal ve ahlaki tutum ve davranışlara doğru yön değiştirdiği, kadınların sevap ve günah konusunda erkeklerden daha duyarlı oldukları, sevap ve günah bilinci yüksek olan bireylerin sosyal ve bireysel hayatın her adımında, sosyal ve ahlaki normlara daha çok uyma, öte yandan sosyal ve ahlaki normlara aykırı davranışları yapmama bilinci ile hareket ettikleri anlaşılmıştır.

Bulgular genel olarak değerlendirildiğinde; günümüz Türk toplumunun tutum ve davranışlarında sevap ve günah kavramının çoğunlukla etkisinin "Kısmen" olduğu anlaşılmaktadır.

Araştırmanın sonuç bölümünde; yapılan çalışmanın sonucunda ortaya çıkan tablo hakkında bilgiler verilmiş olup, bu konuda yapılabilecek diğer çalışmalar konusunda önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Sevap, Günah, Dini Tutum, Dini Davranış, Sosyal Norm.

THE INFLUENCE OF THE PERCEPTION OF SEVAP AND GUNAH ON ATTITUDES AND BEHAVIOURS

Esat BURUL

ABSTRACT

In this MA research, we tried to investigate the influence of perception of sevap and gunah on attitudes and behaviors in Turkish society.

In the introduction, the main problem, methods, scope, purpose and hypothesis of the research were discussed. The research consists of two main chepters. First chapter includes the theoretical; in which terminology and literature reviews were taken into consideration and second chapter includes the experimental works. In this chapter we evaluated the elicited data from questionnaire.

In the beginning of second chapter we gave the demographic features of respondents. The evaluation of data concluded that, the belief of sevap and gunah still influence the daily attitudes and behaviors of Turkish society partly. Especially, there is found a positive relation between educational level and understanding of sevap and gunah. As educational level increases the perception of sevap and gunah was understood as social norms and moral behaviors. It was found that women are more sensitive in respect to belief of sevap and gunah.

In the concluding chapter, a general conclusion was drawn in relation to the results of other researches on this area.

Key Words: Sevap (good deed), gunah (bed deeds), Religious Attitude, Religious Behavior, Social Norm.

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	III
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	VI
İÇİNDEKİLER	VII
TABLolar LİSTESİ.....	X
KISALTMALAR	XIX
GİRİŞ	1

Araştırmanın:

I. Konusu	1
II. Amacı	2
III. Denenceleri	3
IV. Sayıtlıları.....	4
V. Yöntemi.....	4

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ İÇİNDE SEVAP VE GÜNAH.....

I. Sevap Kavramı.....	6
1) Sevap Kavramının Etimolojik ve Epistemolojik Yapısı.....	6
a) Sevap İle İlgili Kavramlar.....	8
aa) İyilik	8
ab) Yapılması İstenilen Davranışlar	10
ac) Yapılmasına İzin Verilen Davranışlar	11
ad) Yapılması Uygun Görülen Davranışlar	12
ae) Yapılması Hoş Görülen Davranışlar	14
II. Günah Kavramı	15

VIII

1) Günah Kavramının Etimolojik ve Epistemolojik Yapısı.....	15
a) Günah İle İlgili Kavramlar	20
aa) Kötülük	20
ab) Yapılması Yasaklanan Davranışlar	23
ac) Yapılmasına Kesinlikle İzin Verilmeyen Davranışlar	24
ad) Yapılması Uygun Görülmeyen Davranışlar	25
ae) Yapılması Çirkin Karşılanan Davranışlar	27
III. Sevap ve Günah İnancının Dine Güdülenme İle İlgisi.....	28
a) Sevap İnancının Dine Güdülenme İle İlgisi.....	28
b) Günah İnancının Dine Güdülenme İle İlgisi.....	31

II. BÖLÜM

SEVAP VE GÜNAH ALGILARININ BİREYİN GÜNLÜK TUTUM VE DAVRANIŞLARINDAKİ ROLÜNE İLİŞKİN BULGULAR.....	38
I. Deneklerle İlgili Demografik ve Sosyo-Ekonomik Bilgiler	38
a) Cinsiyet ve Yaş Gruplarına göre Dağılım.....	38
b) Meslek ve Gelir Durumuna Göre Dağılım	39
c) Öğrenim Durumuna Göre Dağılım	40
II. Sevap ve Günah Anlayışı	41
a) Deneklerin Sevap Anlayışı.....	42
b) Deneklerin Günah Anlayışı	47
c) Deneklerin İnanç, İbadet, Ahlaki-Sosyal Normlar Konusundaki Görüş ve Tecrübeleri	57
ca) İnanç Esasları	57
cb) İbadet Esasları	59
cc) Ahlaki ve Sosyal Normlar	60
III. Sevap ve Günah Anlayışının Sosyo-Ekonomik Durum İle İlişkisi.....	64

IX

IV. Sevap ve Günah Anlayışının Eğitim Düzeyi İle İlişkisi	77
V. Sevap ve Günah Anlayışının Cinsiyet İle İlişkisi.....	89
VI. Sevap ve Günah Anlayışının Meslek Durumu İle İlişkisi	101
VII. Sevap ve Günah Anlayışının Yaş Farkı İle İlişkisi.....	114
VIII. Sevap ve Günah Anlayışının Toplumsal Norm ve Kurallara Uyma Davranışı İle İlişkisi	128
a) Sosyal ve Fizik Çevreye Saygı.....	128
b) Komşu İlişkileri	146
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	151
KAYNAKÇA	156
EK; Anket Formu	161
ÖZGEÇMİŞ	

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1: Araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımı.....	38
Tablo 2: Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı	39
Tablo 3: Araştırmaya katılanların meslek durumlarına göre dağılımı	40
Tablo 4: Araştırmaya katılanların gelir durumlarına göre dağılımı	40
Tablo 5: Araştırmaya katılanların öğrenim durumlarına göre dağılımı	41
Tablo 6: Dinin yaptırım gücünün tespiti	42
Tablo 7: Dinin yaptırım gücünün kaynağı	42
Tablo 8: Sevabın tanımı	43
Tablo 9: Sevabın tanımında din ile ahlak'ın etki yönünden ağırlığı.....	43
Tablo 10: Dinin sevap kavramını koyma amacı	44
Tablo 11: Sevabı en çok olan bir davranışın yazılması.....	45
Tablo 12: Daha sevap olan davranışın bulunması.....	45
Tablo 13: Sevabın doğru, dürüst, vefalı, fedakar, yardım ve iyiliksever olmadaki rolü	46
Tablo 14: Sevabın etkisi.....	46
Tablo 15: Günahın tanımı	48
Tablo 16: Bir davranışın günah olup olmadığına nasıl karar verildiği	48
Tablo 17: Birisinin bahçesinden bir elma alıp yenmesinin ne olduğu	48
Tablo 18: İnsanları sık sık aldatan, kandıran, hile yapanların hangi tür günah işledikleri.....	49
Tablo 19: Günahı en büyük olan davranışın yazılması.....	50
Tablo 20: Günah fikrinin bugün insanı yeterince frenleyip frenleyemediği.....	50
Tablo 21: Bir davranışın günah ya da sevap olup olmadığını düşünecek fırsatın olup olmadığı	51
Tablo 22: Bugün kimlerin günah ve sevaba daha çok riayet ettikleri.....	51

Tablo 23: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği	52
Tablo 24: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelmesinin nedeni	52
Tablo 25: Günahların daha çok hangi sebeplerden dolayı işlendiği	53
Tablo 26: Günah sonrasında neler hissedildiği	54
Tablo 27: Günah sonrası duygulanımların nedeni	54
Tablo 28: Günahın melekler tarafından yazıldığının ne ölçüde hatırlandığı	55
Tablo 29: Günahtan kurtulmak için yapılması gerekenler	55
Tablo 30: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı	56
Tablo 31: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah oluş nedeni	56
Tablo 32: Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin günah olup olmadığı	57
Tablo 33: Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin günah oluş nedeni	57
Tablo 34: Allah’a inançta sarsıntı olup olmadığı	58
Tablo 35: Kıyamet gününde hesaba çekilmenin ne ölçüde hatırlandığı	58
Tablo 36: Ramazan orucunun ne ölçüde tutulabildiği	59
Tablo 37: Bir Müslüman’ın niçin ibadet ettiği	59
Tablo 38: Ne ölçüde sabırlı olunduğu	60
Tablo 39: Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olup olamayacağı	60
Tablo 40: Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğinin nedeni	60
Tablo 41: Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olamayacağının nedeni	61
Tablo 42: Muhtaç birisine yardımın öncelikle niçin yapıldığı	61
Tablo 43: Bir haksızlık olayı görüldüğünde ne yapıldığı	62
Tablo 44: Kendisine daha önce zarar veren birisine karşı kişinin tutumu	62

Tablo 45: Bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu	63
Tablo 46: “İmdat” dileyen birisini kurtarmanın ne olduğu	63
Tablo 47: “İmdat” dileyen bir kimseyi kurtarmak için kişinin kendisini ne derece riske atabileceği	64
Tablo 48: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu	64
Tablo 49: Gelir durumu ile sevabın tanımı arasındaki ilişki	65
Tablo 50: Gelir durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki	66
Tablo 51: Gelir durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki	67
Tablo 52: Sevabın insanların davranışlarını etkilemesi ile gelir durumu arasındaki ilişki	67
Tablo 53: Gelir durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki	68
Tablo 54: Günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı ile gelir durumu arasındaki ilişki	69
Tablo 55: Gelir durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki	70
Tablo 56: Gelir durumu ile günah türleri arasındaki ilişki	70
Tablo 57: Gelir durumu ile günahı en çok olan davranış arasındaki ilişki	71
Tablo 58: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile gelir durumu arasındaki ilişki	72
Tablo 59: Gelir durumunun günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile ilişkisi	72
Tablo 60: Günah sonrasında neler hissedildiği ile gelir durumu arasındaki ilişki	73
Tablo 61: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile gelir durumu arasındaki ilişki	74
Tablo 62: Gelir durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki	74
Tablo 63: Gelir durumu ile günahattan kurtulmanın yolları arasındaki ilişki	75
Tablo 64: Gelir durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki	76

Tablo 65: İbadetin niçin yapıldığının gelir durumu ile ilişkisi	77
Tablo 66: Öğrenim durumu ile sevabın tanımı arasındaki ilişki.....	78
Tablo 67: Öğrenim durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki.....	79
Tablo 68: Öğrenim durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki.....	80
Tablo 69: Öğrenim durumu ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki	80
Tablo 70: Öğrenim durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki	81
Tablo 71: Günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı ile öğrenim durumu arasındaki ilişki	82
Tablo 72: Öğrenim durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki.....	82
Tablo 73: Öğrenim durumu ile günah türleri arasındaki ilişki.....	83
Tablo 74: Öğrenim durumu ile günahı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki.....	83
Tablo 75: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile öğrenim durumu arasındaki ilişki.....	84
Tablo 76: Öğrenim durumunun günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile ilişkisi	85
Tablo 77: Günah sonrasında neler hissedildiği ile öğrenim durumu arasındaki ilişki.....	85
Tablo 78: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile öğrenim durumu arasındaki ilişki.....	86
Tablo 79: Öğrenim durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki İlişki	86
Tablo 80: Öğrenim durumu ile günden kurtulmanın yolları arasındaki ilişki.....	87
Tablo 81: Öğrenim durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki	88
Tablo 82: İbadetin niçin yapıldığının öğrenim durumu ile ilişkisi	88
Tablo 83: Cinsiyet ile sevabın tanımı arasındaki ilişki	89

Tablo 84: Cinsiyet ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki.....	90
Tablo 85: Cinsiyet ile sevabın rolü arasındaki ilişki.....	91
Tablo 86: Cinsiyet ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki.....	91
Tablo 87: Cinsiyet ile günahın tanımı arasındaki ilişki	92
Tablo 88: Günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı ile cinsiyet arasındaki ilişki	93
Tablo 89: Cinsiyet ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki	94
Tablo 90: Cinsiyet ile günah türleri arasındaki ilişki	95
Tablo 91: Cinsiyet ile günahı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki	95
Tablo 92: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile cinsiyet arasındaki ilişki	96
Tablo 93: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile cinsiyet arasındaki ilişki.....	97
Tablo 94: Günah sonrasında neler hissedildiği ile cinsiyet arasındaki ilişki	97
Tablo 95: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile cinsiyet arasındaki ilişki	98
Tablo 96: Cinsiyet ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki.....	98
Tablo 97: Cinsiyet ile günahattan kurtulmanın yolları arasındaki ilişki.....	99
Tablo 98: Cinsiyet ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki.....	100
Tablo 99: İbadetin niçin yapıldığının cinsiyet ile ilişkisi.....	100
Tablo 100: Meslek durumu ile sevabın tanımı arasındaki ilişki	101
Tablo 101: Meslek durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki	102
Tablo 102: Meslek durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki	103
Tablo 103: Meslek durumu ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki	103

Tablo 104: Meslek durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki.....	105
Tablo 105: Meslek durumu ile günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı arasındaki ilişki	106
Tablo 106: Meslek durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki.....	107
Tablo 107: Meslek durumu ile günah türleri arasındaki ilişki	107
Tablo 108: Meslek durumu ile günahı en çok olan davranış arasındaki ilişki.....	109
Tablo 109: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile meslek durumu arasındaki ilişki	109
Tablo 110: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile meslek durumu arasındaki ilişki.....	110
Tablo 111: Günah sonrasında neler hissedildiği ile meslek durumu arasındaki ilişki.....	110
Tablo 112: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile meslek durumu arasındaki ilişki.....	111
Tablo 113: Meslek durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki	112
Tablo 114: Meslek durumu ile günden kurtulmanın yolları arasındaki ilişki	113
Tablo 115: Meslek durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki	113
Tablo 116: İbadetin niçin yapıldığının meslek durumu ile ilişkisi	114
Tablo 117: Yaş durumu ile sevabın tanımı arasındaki ilişki.....	115
Tablo 118: Yaş durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki.....	116
Tablo 119: Yaş durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki.....	117
Tablo 120: Yaş durumu ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki.....	118
Tablo 121: Yaş durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki	118

Tablo 122: Yaş durumu ile günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı arasındaki ilişki	119
Tablo 123: Yaş durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki	120
Tablo 124: Yaş durumu ile günah türleri arasındaki ilişki.....	121
Tablo 125: Yaş durumu ile günahı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki.....	122
Tablo 126: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile yaş durumu arasındaki ilişki	123
Tablo 127: Yaş durumunun günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile ilişkisi	123
Tablo 128: Günah sonrasında neler hissedildiği ile yaş durumu arasındaki ilişki.....	124
Tablo 129: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile yaş durumu arasındaki ilişki	125
Tablo 130: Yaş durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki.....	125
Tablo 131: Yaş durumu ile günahı kurtulmanın yolları arasındaki ilişki.....	126
Tablo 132: Yaş durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki	127
Tablo 133: İbadetin niçin yapıldığının yaş durumu ile ilişkisi	128
Tablo 134: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile gelir durumu arasındaki ilişki	129
Tablo 135: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile öğrenim durumu arasındaki ilişki.....	129
Tablo 136: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile cinsiyet arasındaki ilişki	130
Tablo 137: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile meslek durumu arasındaki ilişki.....	130
Tablo 138: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile yaş durumu arasındaki ilişki.....	131

Tablo 139: Gelir durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki	132
Tablo 140: Öğrenim durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki	133
Tablo 141: Cinsiyet ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki	134
Tablo 142: Meslek durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki	135
Tablo 143: Yaş durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki	135
Tablo 144: Gelir durumu ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki	136
Tablo 145: Öğrenim durumu ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki.....	137
Tablo 146: Cinsiyet ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki	137
Tablo 147: Meslek durumu ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki ..	138
Tablo 148: Yaş durumu ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki	138
Tablo 149: Gelir durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki	139
Tablo 150: Öğrenim durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki	140
Tablo 151: Cinsiyet ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki	140
Tablo 152: Meslek durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki	141
Tablo 153: Yaş durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki	142
Tablo 154: Gelir durumu ile bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki	143

XVIII

Tablo 155: Öğrenim durumu ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki	143
Tablo 156: Cinsiyet ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki	144
Tablo 157: Meslek durumu ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki	145
Tablo 158: Yaş durumu ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki	146
Tablo 159: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile gelir durumu arasındaki ilişki	147
Tablo 160: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile öğrenim durumu arasındaki ilişki	148
Tablo 161: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile cinsiyet arasındaki ilişki	148
Tablo 162: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile meslek durumu arasındaki ilişki	149
Tablo 163: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile yaş durumu arasındaki ilişki	150

KISALTMALAR

AÜEBF	: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi
AÜ	: Atatürk Üniversitesi
AÜİFD	: Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜTF	: Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİB	: Diyanet İşleri Başkanlığı
EÜ	: Erciyes Üniversitesi
EÜİFD	: Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
HÜ	: Hacettepe Üniversitesi
Mat.	: Matbaası
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
Müslim	: Sahih-i Müslim
s.	: Sayfa
Sahih	: Sahih-i Buhari
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları

GİRİŞ

Araştırmanın:

I. Konusu

Herkes kendi hayatını istediği gibi yaşamak ister ve çalışmalarıyla bunun gerçekleşmesi için yollar arar. Bu arzu ve arayış insanoğlunda doğuştan vardır¹. Buna mukabil "Herkes istediğini ve aradığını bulabilir mi?" sorusuna "evet" demek öyle kolay değildir². İstek ve arayışların pek çok etkenlerle örüldüğü de bir gerçektir. Zira hayatı istediği gibi yürütmek insandan pek çok talepleri gerektirir. Bir kere insan toplum içinde yaşamak zorunda olan bir varlıktır³. Onun bunu gerçekleştirebilmesi için uyması gereken pek çok kurallar vardır. Demek ki toplumsal hayat onu belirli kurallara uymaya davet eder⁴. O, sağlıklı bir toplumsal hayatı gerçekleştirmek için bu davete katılarak, toplumsal uyuma katkıda bulunur. Bu da onun hareketlerine ve davranışlarına belirli bir sınırın getirilmesi demektir. Şu halde insan istediği gibi hareket edemez, istediğini de arzu ettiği gibi her zaman yapamaz. Çünkü insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi için oluşturulan hukuk, din, sosyal normlar gibi toplumsal değer ölçüleri değerlerini kaybetme tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktır. Sözü edilen tehlikenin yaşanmaya başlaması da hak, hukuk, din ve ahlak, vazife, sorumluluk, vicdan, doğru ve iyi gibi toplumsal değerlerin zayıflamasını⁵ hızlandırarak toplumsal hayatı ciddi manada sarsacaktır. Bu sarsıntı ise, insanın topluma uyum sağlama çabasını⁶ engelleyecektir.

Din, İnsanların bireysel ve toplumsal hayatını belirli bir düzene koyabilmek için onlara belli ahlaki kurallar öğütlemektedir. O, uyguladığı terbiye ile onları buna uyacak hale getirme gayesi gütmüş ve buradan insanları asıl ana gayesine kanalize etmeyi hedeflemiştir. Neticede din, müminlerin hayatlarını gerçekleştirirken kendine ve

---

¹Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler** (Çev. Cahit Beğenç), Kültür Bakanlığı Yay. Ankara 1988, s. 1.

²A. Carrel, **Hayat**, s. 112.

³İbn Haldun, **Mukaddime** (Çev. Zakir Kadiri Ugan), MEB Yay. İstanbul 1988, s. 100; David Krech, Richard, S. Crutchfield, Egerton L. Ballachey, **Cemiyet İçinde Fert** (Çev. Mümtaz Turhan), MEB Yay. İstanbul 1983, s. 355.

⁴Özcan Köknel, **Zorlanan İnsan**, Altın Kitaplar Yay. İstanbul 1987, s. 39.

⁵Ferit Kam, **Felsefesi ve Dini Sohbetler**, DİB Yay. 158, Ankara 1987, s. 13.

⁶Engin Geçtan, **Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul 1988, s. 13.

topluma zarar vermemeye özen gösteren bir irade ve vicdan oluşturmaya kendine vazife edinmiştir.

Mümin, bağlandığı dinin emir ve yasaklarına sadık kalmayı mümin olmanın bir şartı olarak kabul eder. Bunlara uymak Allah'a itaat etmenin bir ifadesidir. O ne emrediyorsa yapılmalı ve neyi yasaklıyorsa onlardan da kaçınılmalıdır.

Çünkü dine göre, emredileni yerine getirmek ve yasaklardan uzak durmak iyidir, doğrudur ve faydalıdır. Bu inanç müminde doğru, iyi ve faydalı olanları yapmayı, daima onlarda ısrar etmeyi, yani “sevap” fikrini uyandırmıştır.

Bunların aksini yapmak ise hem kötü, hem yanlış, hem de zararlıdır. Yani “günah”tır. İşte biz, müminin akıp giden hayatı içerisinde, hareket ve faaliyetlerini daima bu ikiliye göre ayarladığını görüyoruz.

Şu halde sevap ve günah anlayışı müminin davranışlarını yönlendiren birer güdü niteliğindedir. Zira sevap ve günah anlayışı onun hayatının akışını kontrol altında tutan ve pratik bir ayarlamayı gerektiren bir hareket tarzıdır. Mümin, hayatını bir bakıma bu prensibe göre ayarlar; bu ona göre aynı zamanda dindar olma ve dindar kalmanın bir ölçüsüdür. Şu halde sevap ve günah anlayışının mümin nazarında bir fonksiyonu, yani bir yaptırım gücü vardır. O, dinen yapılması ve yapılmaması talep edilen fiilleri bu anlayışın hissedilişi ölçüsünde kendinde gösterecektir.

Fert ve toplumu doğrudan ilgilendiren dinin sevap ve günah gibi iki kavramının, ferdin günlük tutum ve davranışlarında belirleyici bir rol oynadığı görülmekte ve bunların ferdin günlük tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla bu araştırmamız, günümüz dünyasında çeşitli faktörlerin etkisi altında, istek ve arayışları pek çok etkenlerle örülü müminin, davranışlarının temel güdülerinden olan sevap ve günah gibi iki kavramın muhtevasını ve onların, ferdin günlük tutum ve davranışlarına etkisini konu edinmiştir. Tez konusu, günümüzde sevap ve günah anlayışının günlük hayata etkisini gösteren ampirik bir araştırma olacaktır.

II. Amacı

Dinlerin, insanı daha iyi olana, daha güzele ve en doğru olan hedefe sevk etmek ve ulaştırmak istediklerini, bunun için de kurallar bütünü, yani; sevaplar, günahlar, emirler,

yasaklar, ibadetler vs. vaz' ettiklerini görürüz. Esasen ta başından beri inandığı kutsalın emir ve yasaklarını pratiğe dönüştürmede onunla sözleşmiş olan insan, din dairesi içine girmekle doğal olarak duygu, düşünce ve davranışlarının da dini kurallara uygun olması gerektiğinin şuurundadır.

Bu şuurla inandığı kutsalın motive ettiği yöne doğru motive olmak zorunda olduğunu kendisine daima telkin edecektir. Günümüz mümini bu motivasyonu ne derece sağlayabilmiştir?

Bu ve benzeri soruların cevabını bulmaya çalışmakla, içinde yaşadığımız topluma bir nebze olsun katkıda bulunmayı hedeflemiş bulunuyoruz. Bu araştırmanın amacını ise aşağıdaki sorulara verilecek cevaplar belirleyecektir;

- 1- Sevap ve günah inancından ne anlaşılmaktadır?
- 2- Sevap ve günah inancı bireyin günlük yaşantısına ne ölçüde etki etmektedir?
- 3- Sevap ve günah inancının bireyin ekonomik durumuyla ilişkisi nedir?
- 4- Sevap ve günah inancının bireyin tutum ve davranışlarına etkisinin eğitimle ilgisi nedir?
- 5- Sevap ve günahın bireyin günlük tutum ve davranışlarına etkisinde cinsiyetin rolü nedir?
- 6- İnsanların sevap ve günaha itibar etmeleri ya da etmemelerinde başka hangi nedenler rol oynamaktadır?

Bu çalışmamızda, objektif ve bilimsel ölçüler çerçevesinde, toplum içerisinde yaşayan ferdin sevap ve günah inancının, onun günlük tutum ve davranışlarında ne kadar etkili olup olmadığını ve bunun şartlarını incelemeyi amaçlamış bulunuyoruz.

III. Denenceleri

Araştırmamızda aşağıdaki denencelerden hareket edilecektir;

- 1- İnanç ve ibadet dışındaki tutum ve davranışlar sevap ve günah kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir.
- 2- Bireylerin dini pratikleri yerine getirmeleri ile dini inanç düzeyleri arasında olumlu bir ilişki vardır.

- 3- Bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumun, sevap ve günah anlayışında etkili olduğunu düşünmekteyiz.
- 4- Sevap ve günah inancının, iyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı kişilerin tutum ve davranışlarını daha çok etkileyeceği varsayılmaktadır.
- 5- Eğitim düzeyi yükseldikçe sevap, ibadetle ilgili tutumlardan sosyal ve ahlaki tutum ve davranışlara doğru yön değiştirmektedir.
- 6- Kadınların sevap ve günah konusunda erkeklerden daha duyarlı oldukları varsayılmaktadır.
- 7- Meslek farkı, sevap ve günah anlayışı açısından bir takım düşünce ve uygulama farklılıkları ortaya çıkarır.
- 8- Sevap ve günahın motive edici gücü, yaş ilerledikçe artış göstermektedir.

IV. Sayıtları

- 1- Bir inanç sistemi olarak koyduğu değerlerle dinin, bireysel ve toplumsal hayatın düzenlenmesinde önemli bir rolü vardır.
- 2- İnsanlar ödül getiren tutum ve davranışları tekrarlamaya, cezalandırılan eylemlerden kaçıp uzak durmaya eğilimlidirler.
- 3- Mükafat ve cezanın ne olduğu aile, okul ve çevre yoluyla insanlara aktarılmaktadır.
- 4- Denekler anket konusunda samimi davranarak, sorulan sorulara içtenlikle cevap vermişlerdir.

V. Yöntemi

- a) Öncelikle, konumuzla doğrudan ilgili kaynaklar tespit edilerek temin yoluna gidilmiştir. Sevap ve günah kavramlarının muhtevasının incelenip anlaşılması için, Kuran-ı Kerim, Hadis kitapları, İslam Hukuk ilmi, Kelam ilmi, Ahlak ilmi ile ilgili kaynaklar, yazılı eserlerin taranmasına dayalı metot ve tekniklerle incelenmiş ve bu kavramların psikolojide ne anlam ifade ettiği tespit edilerek araştırmanın teorik çerçevesi kurulmuştur.
- b) Araştırmanın tecrübi kısmı ise gözlem, mülakat ve anket tekniklerine dayandırılmış olup, imkanların sınırlı olması nedeniyle de geniş halk kitlelerine değil, halkı temsil yeteneğine sahip olabilecek belli bir kesitine uygulanmıştır.

Mülakat ve anket çalışmamıza sosyo-ekonomik düzey, eğitim, cinsiyet ve meslek farkı esas alınarak 25 ve üzeri yaş dönemine ait 34 erkek ve 19 kadının katılımı sağlanmıştır. Anket çalışmamızda erkeklerin kadınlara oranla fazla, kadınların erkeklere oranla az sayıda olmasının özel bir nedeni yoktur. Çalışma sırasında seçilen bu yaş dönemi de kendi arasında 25-30, 31-35, 36-45, 46 ve üzeri şeklinde sınıflandırılmıştır. Gözlem, mülakat ve anket çalışmasının 25 ve üzeri yaş dönemi ile sınırlandırılması; sevap ve günah fikrinin bu yaş döneminde daha da olgunlaşmış, yerleşmiş ve belirginleşmiş olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

c) Araştırmanın evreni Kayseri'dir. Ancak bu kadar geniş bir kitleyi incelemek güçtür. Bu sebeple şehirde farklı kültür seviyelerini temsil eden bölgeler örneklem olarak seçilmiş ve çeşitli kitlelere ulaşma imkanı sağlanmıştır.

d) Veriler, belirlediğimiz deneklere sorulan anket soruları ile veya sözlü mülakatlarla toplanmıştır. Araştırmada uygulanan görüşme formunun düzenlenmesi ve bu formu oluşturan soruların hazırlanması, yoğun bir ön çalışma neticesinde ortaya çıkmıştır. Anket formunda yer alacak soruların seçilmesi ve uygun bir biçimde dile getirilerek belli bir sıra içinde düzenlenmesi, her şeyden önce araştırılmakta olan konuyla ilgili kaynakların hazırlanacak sorular için yeniden taranmasını gerektirmiştir. Hazırlanan anket soruları, kapalı ve açık uçlu olmak üzere iki şekilde düzenlenmiştir. Deneklerin açık uçlu sorulara verdikleri cevaplarla uygun şıklar oluşturularak onların bu konuda sağlayacakları katkı önemsenmiştir. Hazırlanan kapalı ve açık uçlu sorular deneklerin anket sorularını cevaplarken sıkılmamaları açısından harmanlanarak sıralanmıştır.

Araştırmamız için ortaya koyduğumuz denencelerin sınanması anket sorularının hazırlanmasında temel yönlendirici etken olmuştur.

Anket uygulaması 2000 yılında yapılmış olup, çalışmamızda anket formlarından elde ettiğimiz verilerin kodlanması ve giriş formu, bilgisayarda **SPSS** istatistik programı ortamında hazırlanmış ve değerlendirilmiştir.

Elde edilen verilerin çözümlenmesinde kullanılan bu testle; deneklerin “Sevap” ve “Günah” kavramlarını nasıl algıladıkları, bunun günlük tutum ve davranışlarına etkileri tespit edilmeye çalışılmış, bu ve benzeri konularda araştırma yapmış olan çalışmaların metotlarından da istifade yoluna gidilmiştir.

I. BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVESİ İÇİNDE SEVAP VE GÜNAH

I. Sevap Kavramı

1) Sevap Kavramının Etimolojik ve Epistemolojik Yapısı

İnsanların dini, ahlaki, her türlü davranışları, çoğu kez onların tutumları tarafından şekillendirilir. Tutumların, ferdin davranışı için önemli bir rol oynaması, onların davranışlar için önemli bir zemin teşkil ettiğini göstermektedir⁷.

Dinlere baktığımız zaman, bütün dinlerin insanı daha iyi olana, daha güzele ve en doğru olan hedefe yöneltmek istediklerini, bunun için de insanların uymaları gereken belli kurallar koyduklarını görürüz. Mensuplarının bu kurallara riayetteki duyarlılığını arttırmak amacıyla da, onların bütününe veya bir kısmını temsil eden bazı kavramlar ortaya koymuşlar ve geliştirmişlerdir. Dinlerin kendi sistemleri içinde belli görevler ve anlamlar yüklediği, temsil ettiği davranış türleri açısından oldukça geniş bir yetkiyle donatılan sevap kavramı, bu kavramlardan sadece birisidir.

Tezimizin sınırlarını aşmamak amacıyla, sevap kavramını özellikle İslam dininde içerdiği anlamlar açısından inceleyeceğiz.

Türkçemizde "sevap" şeklinde kullanılan bu kavram, aslında Arapça kökenli bir kelime olup, se-ve-be kökünden es-sevab şeklinde mastardır. Dilimize çevrildiğinde "karşılık, mükafat, bal"⁸ anlamlarını alır.

Üzerinde çalıştığımız konunun daha iyi anlaşılması ve daha yakından incelenmesi için öncelikle konu ile ilgili kavramların tanımlanması gerekir⁹. Sevap kavramı genel olarak;

---

⁷David Krech, Richard S.Crutchfield, **Sosyal Psikoloji** (Çev. Erol Güngör), Ötüken Yay. III. Baskı, İstanbul 1980, s. 177.

⁸Mevlüt Sarı, **El-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat**, İstanbul 1982, s. 185.

"Hayırlı bir davranışa karşılık Tanrı tarafından verileceğine inanılan mükafat"¹⁰ şeklinde tanımlanabilir. İslam'da ise "İyi işlerin karşılığında ahirette verilecek ödül ya da ödül gerektirecek davranış"¹¹ şeklinde tanımlanmaktadır. Bu tanımlardan anlaşıldığına göre sevap kavramı, daha çok "mükafat" anlamında kullanılmaktadır.

Sevap kelimesi Kur'an'ın temel kavramlarından olup, ayetlerin birçoğunda bu kavram lafız olarak geçmektedir. Kelime olarak sevap kelimesinin geçtiği bir ayet örneği;

"Mal ve oğullar, dünya hayatının süsüdür. Ama baki kalacak yararlı işler, *sevap* olarak da, amel olarak da Rabbinin katında daha hayırlıdır"¹² ayetine göre, dinin yararlı görüp yapılmasını istediği, tavsiye ettiği iş ve davranışların karşılığı sevap olup, sevapların da hayırlısıdır.

Aynı şekilde bir başka ayette; "İyi hareket edenin ecrini zayi etmeyiz. Doğrusu inanıp yararlı işler yapanlara, işte onlara, içlerinden ırmaklar akan Adn cennetleri vardır, ne güzel bir *sevap* (mükafat) ve ne güzel yaslanacak yer"¹³ diye ifade edilir. Bu iki ayetten anlaşıldığına göre "sevap" kelimesinin anlamı "mükafat" tır. Bilindiği gibi dinin mümini ödüllendirmesi de, sevap yoluyla olmaktadır.

Şu halde sevap kelimesinden anlam itibarıyla 'karşılığı mükafat olan iş ve davranış', terim olarak da "Dini inancı bulunan ferdin, mensubu olduğu dinin koymuş olduğu kurallara muhalefet etmemesi, aksine bu kuralları bütün varlığıyla yerine getirmesinden doğan iş ve davranışları sonucunda kazanmayı hak ettiği gerek dünyada ve gerekse ahirette verilecek mükafatlar" anlaşılmalıdır.

İslam dinine göre sevabı temsil eden davranış türleri;

1- Müminin Kutsalla olan birebir ilişkisi sonucunda elde edilebileceği sevaplar; Beş vakit namaz gibi yapması gereken görevler ve bunların dışında Allah rızası için zaman zaman namaz kılma, Kur'an okuma, ramazan ayı dışında oruç tutma, ibadethaneleri temiz tutma, onarımlarına yardımcı olma,

2- Müminin kendi kendisiyle ilişkisi sonucu kazanacağı sevaplar; Nefsine zulmetmeme, sağlığını koruma, zamanın kıymetini bilerek onu dini anlamda iyi bir şekilde kullanma,

⁹Ziyaüddin Serdar, **İslam Medeniyetinin Geleceği** (Çev. Deniz Aydın), İnsan Yay. İstanbul 1986, s. 185.

¹⁰**Meydan Larousse**, Sevap Maddesi, Meydan Yay. İstanbul 1973, c. 11, s. 224.

¹¹**Ana Britannica**, Genel Kültür Ansiklopedisi Sevap Maddesi, Ana Yay. İstanbul 1988, c. 19, s. 279.

¹²**18/Kehf** 46, İçerisinde *Sevap* kelimesinin geçtiği Kur'anın diğer bazı ayetleri için bkz. **19/Meryem** 76, **4/Nisa** 134, **3/Al-i İmran** 145, 148, **28/Kasas** 80.

¹³**18/Kehf** 31.

3- Müminin diğer insanlar ve varlıklarla olan ilişkisi sonucu elde edebileceği sevaplar; İnsanlara yapılan her türlü yardım, okutma, bilgi verme, yetiştirme, yoksula ve muhtaç olana iş bulma, eksikliğini giderme, ev yapma ve evlenene yardım etme, ağaç yetiştirme, hayvanları koruma, yolda ve darda kalanların elinden tutma, şeklinde açıklanabilir.

Temsil ettiği davranış türlerinden anlaşıldığına göre sevap, müminin ilişki halinde olduğu hayatın bütün alanlarını kapsamakta ve bu konuda ona yön vermektedir.

a) Sevap İle İlgili Kavramlar

Sevap kelimesinin daha iyi anlaşılması, onunla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan bazı kavramların incelenmesiyle mümkündür. Bu çerçevede bizce incelenmesi gerekli görülen kavramlar; İyilik (Hayr), Yapılması istenilen davranışlar (Emir), Yapılmasına izin verilen davranışlar (Helal), Yapılması uygun görülen davranışlar (Maruf) ve Yapılması hoş görülen davranışlar (Hasen), kavramlarıdır.

aa) İyilik

İyilik kavramıyla ilgili tartışmalar çok eskiye dayanır. İnsanlar eskiden beri iyinin ne olduğunu sormuşlar ve onun aslını yakalamaya çalışmışlardır. Bu nedenle iyinin tarifinde ortak bir zemin oluşturulamamıştır.

Sokrates' e göre iyi, bilginin ürünüdür. İyi olan şey aynı zamanda güzel ve yararlı olan şeydir. Eflatun' a göre ise iyi idesi, öteki idelerin üstünde yer alır ve bu iyi, bütün bilgilerin kaynağıdır¹⁴.

Yapılan bir diğer tanımlamaya göre; "İyi, tabiatımızın esaslı eğilimlerine uygun olandan ibarettir. Sonucu itibariyle bir araya gelerek hayatı korumaya, nesli üretmeye, ferdin ve ruhun yükselmesine çalışan düşünceler, duygular, eylemler 'iyi'dir"¹⁵.

Bir başka tanım; "İyilik, yaşama, yaşamı hızlandırmaya, gelişmeye, yeniye açık olmaya duyulan saygıdır"¹⁶ şeklindedir.

¹⁴İbrahim Agah Çubukçu, **İslam'da Ahlak ve Mutluluk Felsefesi**, DİB Yay. Ankara 1990, s. 51. Bu konuda daha geniş açıklamalar için Jostein Gaarder adlı yazarın **Sofinin Dünyası** (Felsefe tarihi üzerine bir roman), Çev. Gülay Kutal, Pan yay. İstanbul 1994, s. 68-85, adlı eserine bakılabilir.

¹⁵Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 77.

¹⁶Erich Fromm, **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı** (Çev. Yurdanur Salman, Nalan İçten), Panel Yay. İstanbul 1987, s. 45.

Bazıları da iyiye dinsel açıdan yaklaşmışlar ve ona göre tanımlamışlardır;

"İyilik, insan ruhunun yöneldiği, onu ululuğa ulaştıran, dünya ve ahirette sevabı olan fiillerdir"¹⁷. "Hak ve hakikatin başı olarak kabul edilen Allah'ın iradesine uygun olan her şey iyi' dir"¹⁸. Zira dini inancı bulunan ferde göre dinin iyi dediği şeyler iyidir, kötü dediği şeyler kötüdür. İyiyi yapmak ve kötüyü yapmamak dininin emrettiği vazifelerdendir¹⁹.

Yukarıdaki tanımlardan anlaşıldığına göre iyi ve iyilik kavramlarına kimileri ahlaki anlamda "iyi", bazıları dini anlamda "hayr", bazıları da mantıki anlamda "doğru" şeklinde yaklaşmışlar; iyiyi estetik anlamda "güzel" ve hukuki anlamda "uygun" şeklinde tanımlayanlar da olmuştur²⁰.

İslami anlamda iyilik kavramını genel olarak "hayr" kavramı temsil eder. Kelime olarak; "İyi, özünde güzellik olan, çok mal, iyilik sahibi"²¹ anlamlarına gelen "hayr" kelimesi Kur'anın birçok ayetinde karşımıza çıkabilmektedir²². Bu ayetlerden bazıları şunlardır;

"Kim zerre kadar *hayr* (iyilik) yapmışsa onun karşılığını, kim de zerre kadar kötülük yapmışsa onun karşılığını görür"²³.

"İnsan *hayr*' ı (iyilik) istemekten usanmaz da, kendisine bir kötülük gelince umutsuzluğa düşer, me'yus olur"²⁴.

"İnsan *hayr*' ın (iyilik) gelmesini davet ettiği gibi, kötülüğün gelmesini de davet eder. Esasen insanoğlu acelecidir"²⁵.

¹⁷Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul 1980, s. 16.

¹⁸Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam ilmi hali**, Bilmen Yay. İstanbul Tarihsiz, s. 480; Alexis Carrel, **Başarının Sırları** (Çev. Refik Özdek), Yağmur Yay. İstanbul Tarihsiz, s. 99.

¹⁹Ali Haydar Taner, **Psikoloji**, Kültür Bakanlığı Yay. İstanbul 1937, s. 182.

²⁰Bu konudaki tartışmalar için bkz. Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, s. 158-180.

²¹**Mu'cemül Vasit, Arapçadan Arapçaya Sözlük**, Kahire 1972, c. 1, s. 264; *Hayır* kelimesi belki de İngilizce' deki *good* (iyi) kelimesinin en yakın Arapça karşılığı niteliğindedir. Toshihiko İzutsu, **Kur'anda Dini ve Ahlaki Kavramlar** (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay. İstanbul Tarihsiz, s. 286.

²²*Hayır* kelimesini içeren diğer bazı ayetlerle ilgili olarak bkz. **2/Bakara** 103, 105, 110, 148, 158, 180, 184, 197, 215, 216, 220, 221, 269, 272, 273, 274, **3/Al-i İmran** 26, 31, 109, 110, 113, 114, 115, 150,157, **8/Enfal** 70, **21/Enbiya** 35, **18/Kehf** 46, **38/Sa'd** 32, **19/Meryem** 76, **7/A'raf** 188, **Nisa** 114, 148, **98/Beyyine** 6, 7.

²³**99/Zilzal** 7, 8.

²⁴**41/Fussilet** 49.

²⁵**17/İsra** 11.

“Sakınan kimselere; "Rabbiniz ne indirdi? " denince, *hayr* (iyilik) derler. Bu dünyada iyi davrananlara iyilik vardır. Ahiret yurdu ise daha *hayırlı* (iyi) dir. Sakınanların yurdu ne güzeldir!”²⁶.

Ayetlerden de anlaşılacağı gibi İslam dininin, herhangi bir nedenle değerli, yararlı, faydalı ve arzulanır kabul ettiği her şeyi ifade eden "hayr" kavramı, son derece kapsamlı bir terimdir. Ve Kur'an metninin sınırları içinde, kelimenin semantik boyutu hem dünya meselelerini hem de dini itikat sahasını içine almaktadır²⁷.

ab) Yapılması İstenilen Davranışlar

Her dinde temel kavram kutsalla ilişki kurmaktır. Bu ilişki müminin günlük yaşayışında inançlar, ahlaki eylemler ve toplum yaşayışını düzenleyen hükümler şeklinde tezahür eder²⁸. Fert, kendisinden uygulanması istenilen dini değerlerin çoğunu emir kipi yoluyla aldığından; kutsal emreden, mümin ise emredileni yapan konumundadır. Bu nedenle “emir” kavramının incelenip anlaşılması gerekir.

Arapça bir kelime olan "emr" kelimesi Türkçe' de "buyruk ve iş" sözcükleriyle karşılanır. Kelimenin aslı "emretti" anlamında "e-me-ra" dır. Türkçe' de kullanılan "amir, memur" sözcükleri, "emreden, kendisine emredilen" anlamlarında Arapça kökenli olan bu kelimedenden türemişlerdir²⁹.

Bu kelime tanımlandığı zaman; "Söz söyleyen kimsenin, kendisinden aşağı mertebede bulunan kimseye "yap" demesidir"³⁰ şeklinde ifade edilir.

Emir kavramının içerdiği anlam aşağıdaki açıklama ile daha iyi anlaşılacaktır;

1- Emir "Bir üst tarafından bir işin yapılmasını isteyen lafızdır" yap, git, adil ol, gibi. Emir bir üst tarafından verilir ve kesinlik ifade eder.

2- Her bakımdan birbirine denk olan iki kişiden birinin diğerine hitap etmesi ifade tarzı ne olursa olsun tavsiye ve irşad'dır.

²⁶16/Nahl 30.

²⁷Toshihiko İzutsu, **Kur'anda Dini ve Ahlaki Kavramlar**, s. 286.

²⁸Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi yay. İstanbul 1982, s. 32.

²⁹Ali Ünal, **Kur'anda Temel Kavramlar**, Beyan Yay. İstanbul 1986, s. 14.

³⁰Muhammed Ebu Zehra, **İslam Hukuku Metodolojisi** (Çev. Abdulkadir Şener), Fecr Yay. IV. Baskı, İstanbul 1986, s. 153.

3- Astın üste "İzin ver, beni affet" demesi ise ne emirdir ne de tavsiye. Buna dua, istirham ve rica adı verilir. Örneğin, "Allah'ım beni affet" demek bir duadan ibarettir³¹.

Kur'an'a göre Allah yalnız üstün bir varlık değil aynı zamanda var demeye layık tek gerçek varlıktır. Kainatta kendisine denk olabilecek bir şey yoktur. Yunan felsefesindeki Allah gibi kendi ihtişamı ve yeterliliği içinde bulunan, insandan uzak duran, insanın hareketlerine karışmayan bir varlık değil; aksine insanın işlerine çok karışan bir varlıktır.³² Bu nedenle Allah buyuran, emreden konumundadır. Kur'an'da bunun delilleri vardır;

“Şüphesiz Allah adaleti, iyiliği, hususiyle akrabaya yardım etmeyi *emreder*”³³.

“Şüphesiz Allah size emanetleri ehil ve erbabına vermenizi, insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi *emreder*”³⁴.

ac) Yapılmasına İzin Verilen Davranışlar

Özellikle dinin yapılmasına müsaade ve izin verdiği iş ve davranışların büyük bir kısmı “helal” kavramı yoluyla olmaktadır. Bu nedenle “helal” kavramı, dini hayatın sınırlarının çizilmesinde önemli bir rol üstlenmiştir.

“Helal” kavramı, dini inancı tarafından programlanan mümin açısından önemlidir. Zira bu kavram, dinin mümine sunduğu programın önemli bir dilimini teşkil eder. Öyleyse mümin, bu kavramı tanımalı, onun temsil ettiği iş ve davranışları bilmeli, bu konudaki sınırları aksi yönde ihlal etmemeye özen göstermelidir.

“Haram”ın karşılığı olarak kullanılan “helal” kavramı kelime olarak; “İzin verilen, mübah”³⁵ anlamına gelmektedir.

İslami terminolojide “Yapılması caiz olan, yapılmasında sakınca olmayan iş ve davranış”³⁶ diye anlandırılan “helal ” kavramı; “Kişi, toplumu ve çevresi için yararlı olan her şey”³⁷ diye tanımlanabilir.

³¹Süleyman Uludağ, **İslam'da İrşad**, Marifet Yay. İstanbul 1981, s. 33.

³²Toshihiko İzutsu, **Kur’anda Allah ve İnsan** (Çev. Süleyman Ateş), Kevser Yay. Ankara Tarihsiz, s. 88.

³³**16/Nahl** 90.

³⁴**4/Nisa** 58. Ayrıca bkz. **7/A’raf** 54, **3/Al-i İmran** 154, **10/Yunus** 3, **32/Secde** 5, **16/Nahl** 77, ayetlerinde de emr kelimesi geçmektedir.

³⁵**Mu’cemül Vasit**, c. 1, s. 194.

³⁶Ali Ünal, **Kur’anda Temel Kavramlar**, s. 292.

³⁷Ziyaüddin Serdar, **İslam Medeniyetinin Geleceği**, s. 123.

Kur'an'da "helal" kavramının geçtiği ayetlerden bazıları;

“Ey İnsanlar! Yeryüzündeki temiz ve *helal* şeylerden yiyin, şeytana ayak uydurmayın, zira O, sizin için apaçık bir düşmandır”³⁸. Bu ayete göre Allah'ın izin verdiği ve müsaade ettiği yiyecekler yenilmelidir. Bunun dışındakilere yaklaşılmamalıdır. Çünkü onlara yaklaşmak, şeytana ayak uydurmak ve onunla beraber hareket etmekle eş anlamlıdır.

Aşağıdaki ayetlerde ise “helal” kavramı, izin verme yetkisinin sadece Allah'a ait olduğunu vurgulamak için kullanılmıştır;

“Ey iman edenler! Allah'ın size *helal* kıldığı güzel ve temiz şeyleri haram etmeyin ve sınırı aşmayın...”³⁹.

“Dillerinizin yalan olarak nitelendirdiği ile "bu *helal*dir, bu haramdır" demeyin; sonra Allah'a karşı yalan uyduranlarsa iflah olmazlar”⁴⁰.

Sonuç itibarıyla "helal" kavramından, müminin yapmasına müsaade ve izin verilen iş ve davranışların tamamı anlaşılmalıdır.

ad) Yapılması Uygun Görülen Davranışlar

Dinin yapılmasını talep ettiği iş ve davranışları temsil eden kavramlardan birisi de “ma'ruf” kavramıdır. Bu kavram, İslami terminolojide fert ve topluma bakan boyutlarıyla dikkat çekmekte, netice itibarıyla "İyi" diye nitelendirilen iş ve davranışları işaret etmektedir.

'A-ra-fe' fiili Arapça da; “Bir şeyi görünümüne ve özelliklerine bakarak duyularla kavramak, eserine bakarak tefekkür ve akıl yorarak bir şeyi idrak etmek, nihayetine ulaşmak, tanımak”⁴¹ anlamlarına gelmektedir. “Ma'ruf” kelimesi bu kelimedenden türemiş, İsm-i meful bir kelimedir. Anlam itibarıyla “İşaretleriyle tanınan”⁴² demektir.

³⁸**Bakara** 168.

³⁹**5/Maide** 87. Bu ayette ve yukarıda bahsi geçen **2/Bakara** 168 ayetinde *helal* kelimesinin, *temiz* anlamına gelen *tayyib* kelimesiyle birlikte kullanıldığını hatırlatmak yararlı olacaktır.

⁴⁰**16/Nahl** 116.

⁴¹Ali Ünal, **Kur'anda Temel Kavramlar**, s. 313.

⁴²A. Ünal, **Kur'anda**, s. 317.

Tanım itibariyle ma'ruf; "Aklın ve dinin güzelliğine hükmettiği, kitap ve sünnete uygun düşen şey"⁴³ demektir. Aklın ve dinin güzelliğine hükmettiği her şey iyidir. Buna göre ma'ruf "İyi" anlamına gelmektedir.

"Maruf" kelimesi Kur'an'da daha çok "iyilik" anlamında ve dini bir prensibi hatırlatmak için kullanılır. Örneğin;

"Sizden, *iyiye* çağıran, doğruluğu emreden ve fena şeylerden men eden bir topluluk bulunsun. İşte başarıya erişenler yalnız onlardır"⁴⁴.

"Siz, insanlar için ortaya çıkarılmış, *iyiliği* emreden, fenalıktan alıkoyan, Allah'a inanan hayırlı bir ümmetsiniz..."⁴⁵.

Bu ayetlere göre; "*İnsanlar arasında iyiliği emretmek, kötülükten menetmek*" gerekir. İslam'a göre bu prensip⁴⁶, inancın bütün eşya ve olaylara uzanan etkisi ve aksiyonudur. Yine bu prensip hayırda aktivitenin, bireysel plandan sosyal ve evrensel plana çıkması ve organize hale getirilmesidir. Bu prensibin ihmali, diğer bütün görevlerin ihmali gibi yıkıcı sonuçlar verir. Öyle ki bu görevi yerine getirmeyenler, kötülüklerin asli ve fer'i ortakları olarak hüküm giyerler ve doğacak zararlardan müşterek zarar görürler⁴⁷.

Bir de "maruf" kelimesi Arapça ifadesiyle "urf", Türkçemizde ise "örf" şeklinde telaffuz edilen kelimenin tanımına dahil edilmiş, hatta birbirinin anlamını kuvvetlendiren bir yakınlık görevi üstlenmişlerdir. Bilindiği gibi örf; "İnsanlar arasında maruf olan şeylerin işlene işlene bir gelenek halini alması"⁴⁸ anlamını ifade eder.

"Henüz dokunmadan, ya da mehr kesmeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur; onları faydalandırın, geçimliği bol olan kendi miktarınca, dar olan da kendi miktarınca, *ma'ruf* üzere faydalandırsın"⁴⁹.

⁴³A. Ünal, **Kur'anda**, s. 317; Ayrıca bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s. 429.

⁴⁴**3/Al-i İmran** 104.

⁴⁵**3/Al-i İmran** 110. Bu anlamıyla bkz. Kuran-ı Kerim, **3/Al-i İmran** 113-114, **7/A'raf** 156, 157, **4/Nisa** 114.

⁴⁶İslam Alimleri arasında farklı yorumlar yapılmasına rağmen bu prensibin *farz* yani her mükellef Müslüman'ın yapması gereken bir görev olduğu konusunda görüş birliği var gibidir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi** (Çev. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yay. İstanbul 1983, s. 160; Ayrıca bkz. Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi**, Damla yay. İstanbul 1985.

⁴⁷Yaşar Nuri Öztürk, **Din ve Fıtrat**, Yeni Boyut 2, İstanbul 1990, s. 166, 167. Bu konuyla ilgili farklı bazı ayetlere bakılabilir; **9/Tevbe** 67, 71, **3/Al-i İmran** 104, 110.

⁴⁸Ali Ünal, **Kur'anda Temel Kavramlar**, s. 317.

⁴⁹**2/Bakara**, 236. Ayrıca bkz. **2/Bakara** 180, 233.

ae) Yapılması Hoş Görülen Davranışlar

"Hayır" sözcüğü gibi son derece geniş bir tatbikat sahası bulunan "husn" (hasen-dişi şekli hasene) kavramı 'hoşa giden', 'tatmin eden', 'göze hoş gelen' ya da 'hayranlık uyandıran' her şey için kullanılabilecek bir sıfattır. Sözlükte; "Güzellik, güzel amel, güzel söz, iyilik, nimet, günah'ın zıddı" anlamlarına gelmektedir. İyi ve güzel şeylere 'hasene' veya çoğul şekliyle 'hasenat'⁵⁰ da denmiştir.

Gazali'ye göre "husn" kavramı üç farklı anlamda kullanılmaktadır;

- 1- Yakın veya uzak bir gayeyi gerçekleştirmeye yönelik her fiil için kullanılır.
- 2- Ahiretle ilgili gayeye uygun fiiller için kullanılır. Bu da dinin iyi dediği, teşvik edip sevap dediği hasen' dir.
- 3- Allah'ın fiilleri için kullanılır. Buna göre Allah'tan tahakkuk eden her fiil iyidir, güzeldir⁵¹.

Kapsadığı alan açısından *hayr* kavramı gibi geniş bir alanı temsil eden *husn* kelimesi, insan hayatının gerek dünyaya ait, gerek dine ait boyutunu içine alan geniş donanımlı bir kavramdır.

Kur'an terminolojisinde önemli bir yeri olan ve İslam tarihinde itikadi mezhepler⁵² arasında meydana gelen tartışmaların da odak noktalarından birini oluşturan, "hüsn-kubh"⁵³ kavramları; insan fiillerinin güzelliği ve çirkinliği, varlıkların kendiliğinden mi iyi veya kötü oldukları, yoksa başka şeyler sebebiyle mi iyi veya kötü oldukları konusunu tartışmaya açmıştır. Bununla beraber insan aklı güzel ve çirkin davranışları, iyilik ve kötülükleri bilmede tek başına yeterli midir, yoksa nakil gerekli midir? gibi soruların da cevabının aranmasına neden olmuştur. Bu soruların cevabı aranırken ifrat ve tefrite düşenler olduğu gibi orta yolu bulanlar da olmuştur⁵⁴.

Gazali bu kavramların önemini; "hüsn ve kubh terimlerinin manaları anlaşılmadıkça "şu iyidir, şu kötüdür" hükümlerinin neyi anlatmak istediği doğru olarak bilinemez"⁵⁵ diyerek vurgulamıştır.

⁵⁰Mevlüt Sarı, *El Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, s. 306.

⁵¹Mustafa Çağrı, *Gazali 'ye göre İslam Ahlakı*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982, s. 138.

⁵²Şerafettin Gölcük, *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri* (Bakıllani'de İnsanın Fiilleri anlayışı), Kayıhan Yay. 1979, I.Baskı, s. 262-270.

⁵³Muhammed Ebu Zehra, *İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi*, s. 223.

⁵⁴Mustafa Çağrı, *Gazali 'ye göre İslam Ahlakı*, s. 138.

⁵⁵Mustafa Çağrı, *Gazali 'ye göre İslam Ahlakı*, s. 138.

Kur'an'da husn, hasene, hasenat kavramlarının geçtiği ayetler şunlardır;

“*Hasene* (iyilik) ve kötülük bir değildir. Ey inanan kişi; sen fenalığı en güzel şekilde sav, o zaman seninle arasında düşmanlık bulunan kişinin yakın bir dost olduğunu görürsün”⁵⁶.

“Allah şüphesiz zerre kadar haksızlık yapmaz, zerre kadar *hasene* (iyilik) olsa onu kat kat artırır ve yapana büyük ecir verir”⁵⁷.

“Gündüzün iki ucunda ve gecenin gündüze yakın zamanlarında namaz kıl, doğrusu *hasenat* (iyilikler) kötülükleri giderir. Bu, öğüt kabul edenlere bir öğüttür. Sabret, Allah iyi davrananların ecrini elbette zayı etmez”⁵⁸.

Ayrıca Kur'an'da insanın ve toplumun durumunu değerlendiren birçok ayette mutluluk, geçimlik, adalet, iyilik, güzel davranış, öğrenim, terbiye, öğüt, sıhhat, afiyet, galibiyet, başarı ve bu türden iş ve davranışlar, iyilik ve güzellik anlamında husn, hasene, hasenat, olarak değerlendirilmiş, bunları yapanlara mükafatlar vadedilmiştir⁵⁹.

Hayr, emir, helal, maruf, hasen kavramlarını;

1- Dinin, farklı kavramlarla motive ettiği müminin bu gibi iş ve davranışları yaparak değişik yollardan sevaba ulaşma imkanı bulabileceğinin bilinmesi,

2- Araştırmamızın II. Bölümünde kullanılacak anket sorularında veya deneklerin bu sorulara vereceği cevaplarda adı geçebilecek olan bu kavramların önceden bilinip tanınmış olması amacıyla incelemiş bulunuyoruz.

II. Günah Kavramı

1) Günah Kavramının Etimolojik ve Epistemolojik Yapısı

Günah kavramı kök bakımından Farsça olup, Arapça da "cünah"⁶⁰ diye ifade edilen sözlükte ise suç, cürüm, ma'siyet, ilahi emirlere aykırı olan davranış ve vicdanı rahatsız

⁵⁶ 41/Fussilet 34.

⁵⁷ 4/Nisa 40, Kur'anı Kerimde hasene kavramının zikredildiği diğer bazı ayetler için bkz. 2/Bakara 201-202, 28/Kasas 54, 84, 27/Neml 89,90, 6/En'am 160, 4/Nisa 85.

⁵⁸ 11/Hud 114, 115.

⁵⁹ Bkz. 25/Furkan 75-76, 33/Ahzab 52, 3/Al-i İmran 14, 2/Bakara 83, 39/Zümer 18, 2/Bakara 138, 4/Nisa 125, 67/Mülk 2 vb.

⁶⁰ "Cünah kelimesinin Farsça ..... kelimesindeki g harfinin c ye dönüşmesiyle Arapçaya geçtiği sanılmaktadır. Bu kelime Arapça' da *günah* manasında olmayıp, “engel, sorumluluk” anlamındadır. Bkz. Cihad Tunç, **Kelam Dersi Notları**, EÜİF, s. 37. *Cünah* kelimesi Kur'anı Kerimde şu ayetlerde

eden kabahat⁶¹ anlamlarına gelen bir kavramdır. Aynı biçimde Tevrat'ta geçen ve çoğu zaman "günah" diye çevrilen "çatah" sözcüğü de "yolu yitirmek"⁶² demektir.

Türkçe sözlüklerde günah kelimesinin karşısında şu anlamlar ve örnekler yazılıdır;

1- Dince suç sayılan iş: Bu anlamı Türkçemizde, "Hırsızlık etmek dinimizce günahdır" şeklindeki bir cümle içinde kullanabiliriz.

2- Herkesin vicdanını inciten iş: "Bu adama bu kadar eziyet etmek günahdır", cümlesinde "günah" kelimesi bu anlamdadır.

3- Sorumluluk: "Ben söyleyeyim de benden günah gitsin" cümlesinde de "sorumluluk" anlamında kullanılmıştır⁶³.

Terim olarak günah; "Dinlerin koyduğu kurallara muhalefetle, insanın isteyerek veya istemeyerek kötülük yapması ve eşyanın tabiatına uymayı reddetmesinden doğan fiil ve hareketler"⁶⁴ diye tanımlanır.

Bir başka deyişle günah, "Bayağı duygulara ve arzulara tabi olarak yaşamak ve hürriyeti kötüye kullanmak"⁶⁵ diye tanımlanabilir. Erich Fromm günahı "Tanrıya karşı gelmek değil, kendimize karşı gelmek"⁶⁶ diye anlar.

Kur'an, günahkarın, Allah'ın emirlerine uymayan birisi olduğunu anlatmaktadır. Yani dini her emir ve yasağa itaatsizlik eylemi günahdır⁶⁷. Ünlü İslam düşünürü Gazali'ye göre de günah; Allah'ın emrine muhalif olan her şey'dir⁶⁸.

Kur'an'da günah ve günahkar kavramına paralellik arz eden bir çok kavram vardır⁶⁹. Bu kavramlarla Allah'a, onun elçilerine itaatsizlik gösteren, İslam ahlak prensiplerinden

geçmektedir; **2/Bakara** 158, 198, 229, 230, 233, 234,235, 236, 240, 282, **33/Ahzab** 5, 51, 55, **4/Nisa** 23, 24, 101, 102, 128, **5/Maide** 93, **71/Nur** 29, 60, 61, 85, **60/Mümtebine** 10.

⁶¹**Meydan Larousse**, c. 5, s. 432.

⁶²Erich Fromm, **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, s. 137. *Günah* Kavramı İngilizce de, **Sin, Crime, Shame**, kelimeleri ile, *Günahkar sinner, wrongdoer, culprit* kelimeleriyle *Günahkarlık sinfulness* kelimesiyle, *Günahsız sinless, innocent* kelimeleriyle ifade edilmektedir. Resuhi Akdikmen, **İngilizce-Türkçe Türkçe-İngilizce Sözlük**, İnkılap Kitabevi, İstanbul 1985, s. 115, 156, 478, 486.

⁶³Cihad Tunç, **Kelam Dersi Notları**, s. 37.

⁶⁴Alexis Carrel, **Başarının Sırları**, s. 103-104.

⁶⁵Muallim L. Lütfi, **Günah Nedir**, Selamet Mat. İstanbul 1930, s. 14-15.

⁶⁶Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din** (Çev. Aydın Arıtan), Arıtan Yay. İstanbul 1996, s. 132.

⁶⁷Toshihiko Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı** (Çev. Selahattin Ayaz), Pınar Yay. İstanbul 1984, s. 50.

⁶⁸İmam Gazali, **İhyau Ulumiddin** (Çev. Mehmed A. Müftüoğlu), Tuğra Neşriyat, İstanbul 1989, c. 4, s. 30; Mehmet Aydın, **Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi**, Umran Yay. Ankara 1981, s. 152.

⁶⁹Günah kelimesiyle yakından ve uzaktan ilgisi bulunan kavramlar şunlardır; *İsm, Zenb, Hata, Dalle, Zaleme, Sae, Ecrame, Tağa, Gava, Feseka, Habuse, Cenefe, Fahişe, Hub, Hins, Şatata, Fücur, Fesad,*

herhangi birini ihlal eden insan ve toplumların dünya ve ahiret durumlarını tasvir eden tablolar sergilenmiştir.

İslam bilginleri günahları çeşitli bakımlardan sınıflandırır; ilk olarak günah insanın Tanrıyla ve öbür insanlarla ilişkilerinde ortaya çıkmaları bakımından ikiye ayrılır. Bireyin yükümlü olduğu kimi görevleri yapmaması, örneğin namaz kılmaması ya da oruç tutmaması, sırf Allah'a karşı işlenen günahlardır. İkincisi de; zekat vermemek, adam öldürmek, sözünde durmamak, zina ve benzeri günahlardır ve öbür insanların haklarına karşı işlenmiştir⁷⁰.

Başka bir sınıflamaya göre günahlar büyük (kebire) ve küçük (sağire) olarak ikiye ayrılır. Bu tür günahların da Kur'an ve Sünnette dayanağı vardır⁷¹. Büyük ve küçük günah meselesi ele alınırken bazı günahların küçük olarak ele alınması onların önemsizliğini göstermez. Aksine bunlardan da büyük günahlar kadar kaçınılmalıdır. Yoksa küçük günahlar büyük günah özelliği kazanır⁷².

İslam bilginleri, günahlarla insanın ruhsal ve fiziksel yapısı arasındaki ilişkiyi de araştırmışlardır. Örneğin Gazali'ye göre günahlar insanın yapısında yer alan 4 nitelikten kaynaklanır; *Rububiyyet (Rablık Sıfatları)*; Kibirlenmek, övünme, övülmeyi, ululuğu, zenginliği sevme, adını sonsuz kılma, herkese üstün olma gibi duygu ve eğilimleri besler. *Şeytanlık (Şeytani Sıfatlar)*; Çekememezlik, azgınlık, hile, aldatma, kötülük,

---

İsraf, Zeyğ, Rane, Kasve, Nakibun, Hiyane, Masiye, Isyan, Günahkarlara sıfat olarak sayılan kelimeler ise şunlardır; *Facir, Keffer, Kazib, Zalum, Müsrif, Kezzab, Murtab, Cebbar, Anid, Esim, Havvan, Mu' ted, Effak, Muhtal, Fehur, Kezzab, Eşir, Kefur, Eşka vb.* Sadık Kılıç, **Kur'anda Günah Kavramı**, Hibaş Yay. Konya 1984, s. 6,7. Toshihiko İzutsu, **Kur'anda Dini ve Ahlaki Kavramlar** adlı eserinin günah kavramıyla ilgili bölümünde (s. 312-326) *Zenb, Seyyie, Hatie, Cürm* kavramlarını geniş bir şekilde incelemiştir.

⁷⁰Yaşar Nuri Öztürk, **Din ve Fitrat**, s. 63; **Ana Britannica**, c. 10, s. 158.

⁷¹Bkz. Kur'an 42/Şura 37, 53/Necm 31-32, Al-i İmran 193, Hadis-i Şerif de ise; "Şunlar büyük günahlardır; Şirk koşturmak, yalan yere yemin, ana-babaya isyan ve cana kıymak" denilir. Buhari, **Sahih**, c.4, s.2098. Bu ayet ve hadislerden yola çıkan İslam bilginleri günahları küçük ve büyük günahlar diye ikiye ayırmışlardır. Bu ayırım dolayısıyla büyük ve küçük günahların tanımı ve sayısında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Hafız Ez-Zehebi, **Büyük Günahlar** (Çev. M. Enis Kamer), Temel Neşriyat, İstanbul 1982, s. 10. Hafız Ez-Zehebi bu kitabında büyük günahları 70 tane olarak saymıştır ki, bunları da kendi aralarında derecelendirmiştir. Örneğin, birinci büyük günah ve Allah tarafından (Nisa 116) affedilmeyen günah Allah'a ortak koşmaktır. Günahın yetmişincisi olarak da sahabeden birine dil uzatmak olarak ifade etmiştir. Bu iki günah arasında adam öldürme, sihir, rüşvet, zina gibi büyük günahlar vardır.

İslam'da büyük ve küçük günah meselesi için bkz. Cihad Tunç, "Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi" adlı makale. AÜİFD, Ankara 1978, sayı 23, s. 325-342; **İmam Birgivi Vasiyetnamesi** (Şerh yapan: Ahmet Kadızade, Sadeleştiren Faruk Meyan), Bedir Yay. İstanbul 1988, s. 132; Toshihiko İzutsu, **Kur'anda Allah ve İnsan** (Çev. Prf. Dr. Süleyman Ateş), Kevser Yay. Tarihsiz, s. 50-52; Gümüshanevi, **İslam'a Göre Büyük ve Küçük Günahlar** (Çev. Halil Günaydın), Yaylacık Mat. İstanbul 1985.

⁷²Hayrettin Karaman, **İmam Rabbani ve İslam Tasavvufu**, İklim yay. II. Baskı, İstanbul 1987, s. 109.

bozgunculuk, buyurma biçiminde kendini gösterir. *Behimilik (Hayvanlık Sıfatları)*; Oburluk, açgözlülük, yemeye ve insanın cinselliğe düşkünlüğü, hırsızlık, şehvet için dünyayı derlemek, yetim malı yemek gibi. *Sebuilik (Yırtıcılık Sıfatları)*; Yırtıcılık niteliği ise insanı kin, nefret, öfke, vurup kırma, küfretme, malları yağmalama ve öldürmeye sevk eder. Bu sıfatlar fitratın kökünde vardır. Binaenaleyh behimi yani hayvani sıfat, evvela galebe çalar. Sonra yırtıcı sıfat ikinci derece de onu takip eder. Bunların ikisi bir araya geldikten sonra aklı hile, kurnazlık ve dolambazlıkla kullanırlar. Bu da şeytani sıfattır. Sonra rububiyetin sıfatları mağlup olur. O sıfatlar da fahr, izzet, yücelik, kibriya' yı talep etmek ve bütün insanları istilası altına almayı kastetmektedir. İşte bunlar, günahların ana kaynaklarıdır. Bazıları özellikle kalptedir; küfür, nifak, bid'at, ve halk için kötüyü düşünmek gibi. Bazıları gözde, kulakta, dilde, tenasül uzuvlarındadır. Bazıları ise eller ve ayaklarda, bazıları da bütün beden de⁷³.

Burada değinilmesi gereken bir nokta da, insandan beklenenin hiç günah işlememesi değil⁷⁴, işlediği günaha direnmemesi, tövbe⁷⁵ ederek onu terk etmesi olduğudur. Esasen günah Allah'a yakınlaşmaya engel de değildir. İnanmış kimseler günah işler, fakat ardından derhal tövbe ederler⁷⁶. Çünkü tövbe, hatayı kabullenip yeniden Allah'a yönelmek ve onun bağışlayıcılığını kazanmaya çalışmaktır.

Tövbe edilmesi ve yinelenmemesi, özellikle de onun yerine bir iyilik işlenmesi durumunda günahın Allah tarafından bağışlanması, hatta günahların sevaba dönüştürülmesi imkan dahilindedir⁷⁷.

⁷³Gazali, *İhya*, c. 4, s. 30-31.

⁷⁴Gazali bu konuda "Her insan azalarıyla günah işlemekten uzak değildir, zira peygamberler de bu zellelerden uzak kalamamışlardır. Nitekim Kuran ve hadislerde peygamberin zellelerinden, tövbelerinden ve kayışlarından dolayı ağlamalarından haber verilmektedir" der. Gazali, *İhya*, c. 4, s. 19.

⁷⁵Arapça bir isim olup "te-ve-be" kökünden türemiş bir kavramdır. Halkımız arasında Tövbe olarak kullanılmaktadır. Kelime manası itibariyle pişmanlığını söylemek, vazgeçmek, insanın kötü gördüğü şeye bir daha dönmek (rücu) üzere karar vermesi anlamına gelen tövbe dini terminolojide bir insanın işlemiş olduğu günahından vazgeçmesi ya da spesifik anlamda günahı vazgeçerek Allah'a itaat'a dönmesi ve işlediği suçu ya da kabahati bir daha işlemeyeceği hususunda Allah'a söz vermesi, demektir. **Mu'cemül Vasit**, c. 1, s. 90. Ayrıca bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, **Sualli Cevaplı Dini Bilgiler**, Tövbe Bölümü, Bilmen Basımevi, İstanbul 1971, s. 55; Asım Yapıcı, **Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1996, Tövbenin gerekliliği konusunda bkz. **66/Tahrir 8, 39/Zümer 53**.

⁷⁶Süleyman Uludağ, **İslam'da İrşad**, s. 131.

⁷⁷"Ancak tevbe eden, inanıp yararlı işler işleyenlerin İşte Allah onların kötülüklerini, iyiliklere çevirir, Allah bağışlar ve merhamet eder." **25/Furkan 70** ayetiyle Kur'an, işlediği günahın farkına varan günahkarları psikolojik şoktan kurtarmak için teselli de ileri bir ufuk gösterir ve önceden işlenen günahların sevaba çevrileceğini müjdelar. Bir Hadis-i Şerifte de "Günahı tövbe eden, günah işlememiş gibidir. Günahı istiğfar edip işlemeye devam eden, Rabbi ile alay eden gibidir." İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte**, Akçağ yay. Ankara 1988, c. 11, s. 536.

Konumuzun akışı içerisinde İnsanları günaha sevk eden sebeplerden de bahsetmek gerekir;

1- Şeytan; Kur'an'a göre Allah Adem'i yaratınca meleklerin ona secde etmelerini emretti. Meleklerin hepsi bu emre uydu. Yalnız şeytan, kendisinin ateşten Adem'in ise topraktan yaratıldığını ileri sürerek Allah'ın emrine karşı çıktı ve cennetten kovuldu. Bir süre sonra da Adem ve Havva'yı aldatarak onların da oradan çıkarılmalarına sebep oldu. Şeytan bu kötülükleri işledikten sonra Allah'tan cezasının kıyamet gününe ertelenmesini istedi ve bu izni aldı. Şeytanın amacı kıyamet gününe kadar insanları saptırmak, doğru yoldan çıkarmaktır. Kur'an'ın birçok ayetinde şeytan, insanı aldatarak doğru yoldan uzaklaştıran, insanların arasına düşmanlık sokan, Allah'ı unutturan, kötü işleri süsleyerek iyi gösteren bir varlık olarak nitelenir, onun ardından gidilmemesi, onun şerrinden Allah'a sığınılması öğütlenir⁷⁸.

2- Nefis; İslam inancına göre nefis, insanların yaşaması, üremesi, dünyevi çalışmaları için yaratılmıştır. Fakat insanlara aynı zamanda nefislerine uymamaları, onu frenleyebilmeleri, ona hakim olup zararlarından korunmaları için emir ve yasaklar da gönderilmiştir⁷⁹. Nefsin temel özelliklerinden birisi, ya doğrudan haramı, ya da sonunda harama giden gereksiz mübahları hayata sokmaya meyilli oluşudur⁸⁰.

3- Dünya sevgisi ve dünyada olanlar⁸¹ dır.

Kur'an'a göre günahların kişinin bizzat kendisini⁸² ilgilendiren yönü ile toplumsal⁸³ boyutu da vardır. Günahın toplumsal yönünü Alexis Carrel şu şekilde açıklar; "Gerçekte fert tarafından işlenen iradi ve gayri iradi günahların çoğu ferdin yalnız kendine zarar vermez, topluma da zarar verir"⁸⁴.

⁷⁸Bkz. 7/A'raf 11-28, 35/Fatır 6, 36/Yasin 60, 24/Nur 21, 7/A'raf 201, 202.

⁷⁹Ayhan Songar, **Çeşitleme**, Kubbealtı Neşriyat 7, İstanbul 1981, s. 42. Kur'an'ın nefis konusundaki bazı ayetleri için bkz. 50/Kaf 16, 12/Yusuf 53 (Nefis kötülüğü emreder), 6/Enam 48 (Nefsin ıslahı), vb.

⁸⁰Hayrettin Karaman, **İmam Rabbani ve İslam Tasavvufu**, s. 148.

⁸¹Bkz. 3/Al-i İmran 14, 10/Yunus 12, 13/Ra'd 33.

⁸²Bkz. 17/İsra 15, 35/Fatır 18, 53/Necm 38, 4/Nisa 111.

⁸³Bkz. 6/En'am 6, 65/Talak 8, 9. Bir Hadis-i Şerifte de: "Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle düzeltsin. Buna gücü yetmezse diliyle düzeltsin. Buna da gücü yetmezse kalbiyle buğz etsin. Bu da imanın en zayıf mertebesidir" şeklinde ifade edilir. **Müslim**, İman 78.

⁸⁴Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 80.

a) Günah İle İlgili Kavramlar

Günah kelimesinin daha iyi anlaşılması, onunla doğrudan veya dolaylı olarak ilgili olan bazı kavramların incelemesiyle mümkündür. Bu çerçevede; Kötülük (Şer), Yapılması yasaklanan davranışlar (Nehiy), Yapılmasına kesinlikle izin verilmeyen davranışlar (Haram), Yapılması uygun görülmemeyen davranışlar (Münker), Yapılması çirkin karşılanan davranışlar (Kabih) kavramları tanıtılacaktır.

aa) Kötülük

Bilindiği gibi dünyada yalnız iyilik değil kötülük de vardır. İnsanlığı sürekli meşgul etmiş bir konu olan kötülük ve kötülük problemi, insanlık tarihi kadar eski bir konudur⁸⁵.

Kötülük kavramını Arapça da *şerr* kelimesi karşılar ve bu kelime; istenmeyen, kötülük, kötü şey⁸⁶, zarar, hasar ve kabahatlere sebep olan şey⁸⁷ anlamlarında kullanılır. “Hayr” kelimesinin karşıtıdır.

Kötülük; "Toplumun ve dünyanın düzenine aykırı olan, suç sayılan, insanlığın gidişine zararlı olan şeyler" diye tanımlanabilir. Bir başka deyişle; "Yaşamı boğan, kısıtlayan, paramparça eden her şey" e kötülük⁸⁸ denilir.

Kötülüğü genel olarak üçe ayırmak mümkündür;

1- *Fizik kötülük*, yani acı.

2- *Ahlaki Kötülük*, ödevine karşı gelmekten doğan ahlaki kötülük.

3- *Metafizik Kötülük*, kusurluluk anlamına gelir.

Bazılarına göre fiziki kötülük ile ahlaki kötülük birlikte var olagelen iki metafizik ilkeye dayanır. Bunlar iyilik ve kötülük ilkeleridir. Hatta insanlığın tarihi de bu iki ilke arasındaki mücadelenin tarihidir⁸⁹. Öyle ki bu mücadele, düşünürleri; insanın kötülüğü

⁸⁵ Mehmet Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, s. 128.

⁸⁶ Ali Ünal, *Kur’anda Temel Kavramlar*, s. 269.

⁸⁷ Ahmed Rifat, *Tasvir-i Ahlak* (Baskıya hazırlayan; Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel Eser, Kervan Ofset, s. 297.

⁸⁸ Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, s. 45; Osman Pazarlı, *İslam’da Ahlak*, s. 16.

⁸⁹ Mehmet Aydın, *Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi*, s. 133; *Meydan Larousse*, Kötülük Maddesi, c. 7, s. 558.

yapma ve günahkar olma nedenleri doğuştan mıdır yoksa sonradan mıdır? sorusuna cevap aramaya kadar sürüklemiştir.

M.S. 340-430 yılları arasında yaşamış, Hristiyanlığı putperestlere karşı savunması ile ün kazanmış olan Augustinus, insanların içinde yatan günahkarlıkların nedenlerini, çocukların kötülük dolu duygularında aramış ve bundan da kötülüğün, insanlarda doğuştan itibaren var olduğu sonucunu çıkarmıştır. Ona göre çocuklar kötülükleri yalnız başka insanlardan, yani büyüklerinden öğrenmezler. Kötülük çocukların içinde vardır. Psikanalist Freud da bu şekilde düşünmektedir⁹⁰. Oysa bazı psikologlara göre insan ne iyidir ne kötüdür, insanın tek gücünün iyilik olduğuna inanırsak gerçeklere pembe bir gözlükle bakarak onları çarpıtır ya da acı bir umutsuzluğa kapılmış oluruz. Öbür aşırı uca inanırsak o zamanda siniklikten kurtulamaz, kendimizde ve başkalarında bulunabilecek iyiliklere gözlerimizi kapamış oluruz. Gerçekçi bir görüş edinmek demek, bunların ikisini de gerçekleştirebilecek olasılıklar olarak görmektir⁹¹.

Tevrat'a göre insanda iki yeti, iyilik ve kötülük yapma yetisi vardır. İnsan bu özelliğiyle iyi ile kötü arasında seçme yapabilme gücüne sahiptir. Tanrı bile insanın bu seçmesine karışmaz; iyiliği gerçekleştirecek ölçütleri öğretmek, kötülüğü tanıtmak, insanları uyarmak ve direnmelerini sağlamak amacıyla habercilerini, peygamberlerini göndererek onlara yardım eder. Bunlar yerine getirildikten sonra insan iki yönlü çabasıyla (iyiliğe ve kötülüğe yönelme çabasıyla) baş başa bırakılır ve karar yalnızca onundur⁹².

İslam kaynaklarına göre ise insan ne iyidir ne de kötü. İyilik ve kötülük yapabilecek güçte yaratılmıştır. O, kötülüğü iyiliğe, iyiliği kötülüğe dönüştürecek niteliklerle birlikte yaratılmıştır⁹³. Buna göre insan ne günahla doğar, ne de günah içinde birçok seneler geçirmeye mecburdur. Yani her insan doğduğu zaman ne iyidir ne de kötü. Fakat iyi veya kötü olabilir. Bu da alacağı öğrenim ve terbiyeye, içinde yaşadığı aile hayatına bağlıdır. İyi öğrenim ve terbiye alan bir çocuk iyi adam olmaya, kötü terbiye alan bir çocuk kötü adam olmaya başlar⁹⁴. Bu nitelik, insanın seçme özgürlüğü meselesini gündeme getirmiş, iyilik ve kötülüğün kendisi "İyiliğin ve kötülüğün ölçüsü nedir?" şeklinde tartışıldığı gibi, insanın iş ve davranışları kendi yapılarından mı yoksa dışardan

⁹⁰Erich Fromm, **Rüyalar MasallarMitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)**, Çev. Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten, Arıtan Yay. İstanbul 1990, I.Baskı, s. 195.

⁹¹Erich Fromm, **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı**, s. 130.

⁹²E. Fromm, **Sevginin**, s. 16.

⁹³Gazali, **Varlıkların Yaradılış Hikmetleri** (Çev. Hasan Akarsu-Mürsel Sıradağ), Ulutaş Mat. İstanbul 1971, s. 101. Benzer ifadeler için bkz. Ziyaüddin Serdar, **İslam Medeniyetinin Geleceği**, s. 280.

⁹⁴Muallim L. Lütfi, **Günah Nedir**, s. 18.

bir müdahaleyle mi kötüdür? sorusunun cevabı aranmıştır. Böylelikle insan zihni insanın fiilleri üzerinde tarihin ilk devirlerinden itibaren düşünmekten kendini alamamış, İslam toplumu da bunun dışında kalmamıştır⁹⁵.

Allah dini bakımdan iyi veya kötü davranışlarına göre insanlara birbirinden farklı iki yüz gösterir;

1- Parlak, istikbal ve iyi şeyler vadeden güleç yüz,

2- Kahredici bir felaket vadeden gadaplı yüz⁹⁶.

Buna göre Kur'an'daki bazı ayetler Allah'ın ihsanını, sınırsız sevgisini, lütfunu sembolize ederken bazıları da Allah'ın gazabını, korkunç ceza ve intikamını dile getirir. Birinci durumda Allah'ın ayet göstermesine, daha doğrusu bunları peygamber aracılığıyla insanlara aktarmasına *tebşir* (müjde) denir. İyi haberler vermek müjde getirmek demektir. İkinci tarz ayet göndermeye de *inzar* (uyarma) ya da daha açık bir ifadeyle *vaid* (tehdid) denir. Allah insanı ebedi mükafat ve mücazat yoluyla da kontrol eder. Cennet ve Cehennem'in varlığı ahlaki yönden kendisini gösterir, insan bu dünyada bir şey yaptığı, herhangi bir şekilde hareket ettiği zaman, bu düşünce onun hareketlerini etkiler. Bu düşünce ahlaki değerlerin kaynağıdır. İnsan İslam toplumunun bir üyesi olarak yaşadığı sürece daima cennete bağlı olan emin hareket tarzını seçmek ve cehenneme bağlı olan hareketlerden sakınmak zorundadır⁹⁷.

Allah tarafından akıl, düşünce, konuşma, muhakeme etme ve farkında olarak⁹⁸ seçme gibi özelliklerle donatılmış⁹⁹ olan insanın seçme özgürlüğünü her zaman "daha kötü" ye karşı "daha iyi" olanı seçmekte¹⁰⁰ kullanması hem insanlığının hem de inancının gereğidir.

İncelediğimiz kötülük kavramı günah kavramına göre daha genel bir anlamı içermekle ondan farklılık arz eder. Örneğin, rüşd çağında olan bir Müslüman'ın içki içmesi hem kötü hem de günahdır. Oysa bir delinin veya çocuğun içki veya sigara içmesi İslam inancına göre kötü fakat günah değildir¹⁰¹.

⁹⁵Şerafettin Gölcük, *Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri*, s. 14.

⁹⁶Toshihiko İzutsu, *Kur'anda Allah ve İnsan*, s. 227.

⁹⁷Toshihiko İzutsu, *Kur'anda Allah ve İnsan*, s. 82.

⁹⁸Erich Fromm' a göre iyi ile kötü arasında, kötüye karşı iyi olanı seçmede belirleyici etken *farkında olma* dır. Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, s. 141.

⁹⁹Ali Özek, *Hadislerle Ahlaki Davranışlar*, Hisar Yay. İstanbul 1979, s. 21.

¹⁰⁰Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, s. 138.

¹⁰¹Süleyman Uludağ, *İslam'da İrşad*, s. 35.

Burada belirtilmesi gereken bir diğer hususta, zamana göre dinen iyi olan hususların kötü, kötü olan hususların ise zaruret sebebiyle iyi olabileceğidir¹⁰². “Haram” kavramı açıklanırken bu konuda gerekli bilgiler verilecektir.

ab) Yapılması Yasaklanan Davranışlar

Dinin müminden kaçınmasını istediği, cezayı gerektiren iş ve davranışların çoğu nehiy kipi yoluyla belirlenir. Bu nedenle “nehiy” kavramının incelenmesi gerekmektedir.

Arapça bir kelime olan "nehiy" kelimesi "ne-ha (yasakladı)" kelimesinin mastar şeklidir. Kelime anlamı itibariyle “Bir şeyden sakınılmasını istemek, yasaklamak”¹⁰³ demektir.

Nehiy;

a) Bir üst tarafından bir işin kesinlikle yapılmamasını isteyen bir lafızdır. Yapma, gitme...gibi. Kesinlik ifade eder, uyumsuzluk durumunda cezası vardır.

b) Biri diğerinden üstün olmayan iki kimseden birinin öbürüne "yapma" diye hitap etmesi nehiy değil iltimas ve irşad’dır.

c) Astın üste "Beni cezalandırma" demesi de istirham, dua ve ricadır, nehiy değildir¹⁰⁴.

“Emir” kavramının zıddı olan "nehiy" kavramının, bir kimsenin kendisinden aşağı mertebede olan kimseye "yapma" diye bir şeyi yasaklaması anlamına geldiği anlaşılmaktadır. Özellikle emir kavramının incelendiği sırada Allah'ın emreden, müminin ise tereddütsüz yerine getiren olduğunu ifade etmiştik. Nehiy kavramında da durum aynıdır. Allah “nehy” eden mümin kaçınan konumundadır. Bunu teyid eden Kur'an ayetleri şunlardır;

“O sizi neden nehyetmişse ondan sakının”¹⁰⁵.

“Şüphesiz ki Allah hayasızlığı, fenalığı ve haddi aşmayı nehyeder”¹⁰⁶.

“Allah, sizi ancak sizinle din muharebesi yapmış, sizi yurtlarından çıkarmış ve çıkarılmanıza arka çıkmış olanlara dostluk etmenizden nehyeder...”¹⁰⁷.

¹⁰²S. Uludağ, **İslam'da**, s. 200.

¹⁰³**Mu'cemül Vasit**, s. 961; Muhammed Ebu Zehra, **İslam Hukuku Metodolojisi**, s. 157; Ömer Nasuhi Bilmen, **Suallı Cevaplı Dini Bilgiler**, Nehiy Bölümü, s. 61.

¹⁰⁴Süleyman Uludağ, **İslam'da İrşad**, s. 27.

¹⁰⁵**59/Haşr** 7.

¹⁰⁶**16/Nahl** 90.

¹⁰⁷**60/Mümtehine** 9.

Bunun gibi İslam'da birinin kendisine, çevresine, hayvanlara, toprağa, ormanlara vb. tavırları ile ilgili olduğu kadar tabiat ve insan, insan-insan arasındaki en gizli ilişkiler hakkında dahi yasaklar vardır¹⁰⁸. Buna göre Kutsal yasaklayan, mümin ise yasaklanandan kaçınması gereken kişidir. Çünkü onun manevi alanda ilerleme ve yükselmesi, yasaklardan kaçınmasına bağlıdır¹⁰⁹.

ac) Yapılmasına Kesinlikle İzin Verilmeyen Davranışlar

Kelime olarak “haram” Türkçemize, yapılması yasak olan şey, fiil¹¹⁰ diye tercüme edilebilir. Terim olarak ise; “Dinin Yapılması, kullanılması, yiyilip içilmesini kesin bir delille yasaklamış olduğu herhangi bir şeydir” ki,¹¹¹ iki çeşidi vardır;

1- Herkese karşı haram olan şeylerdir; Adam öldürmek, domuz eti yemek, ölmüş hayvan eti yemek, alkollü içki içmek, zina yapmak gibi.

Bu haram çeşidinin, kimi durumlarda helal olabilmesi mümkündür. Örneğin, aç kalan bir insanın domuz eti yiyebilmesi ve alkollü içkilerin tıbbi amaçlar için kullanılabilmesi bu örneklerden sadece ikisidir. Yani bir durumda istenmeyen bir şey başka bir durumda kaçınılmaz hale gelebilmektedir. Bu konu İslam Hukukunda, 'Zaruretler haramları mübah kılar'¹¹² şeklinde ifade edilmiştir.

2- Aslında helal olup, başkasına ait olmasından dolayı haram olan ve sahibinin izni olmadıkça istifade edilemeyen şeylerdir; Komşularımıza, vatandaşlarımıza ait olan herhangi bir mal veya yiyeceği izinsiz almak gibi¹¹³.

Görülüyor ki haram, ister fitratın getirdiği nitelik, isterse zorla veya akıl ya da emir açısından olsun, yapılması yasak olan şeydir.

¹⁰⁸Bkz. 79/Naziat 40, 59/Haşr 7, 22/Hac 41, 7/A'raf 22, 157, 165, 166, 29/Ankebut 45, 3/Al-i İmran 110, 60/Mümtetine 8, 4/Nisa 31, 5/Maide 79, ayetlerinde *nehy* kavramının türevlerinin kullanılışı ve bu ilişkiler hakkında bilgi edinmek mümkündür.

¹⁰⁹Hayrettin Karaman, **İmam Rabbani ve İslam Tasavvufu**, s. 148.

¹¹⁰**Mucemül vasit**, c. 1, s. 168.

¹¹¹Muhammed Ebu Zehra, **İslam Hukuku Metodolojisi**, s. 42. *Haram* konusundaki geniş açıklamalar için ayrıca bkz. Zekiyüddin Şa'ban, **İslam Hukuk İlminin Esasları**, (Çev. İbrahim Kafi Dönmez), DİB Yay. Ankara 1990, s. 215

¹¹²Ahmet Cevdet Paşa, **Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliye)**, Metni ve açıklamaları kontrol eden Ali Himmet

Berki, Hikmet Yay. İstanbul 1982, s. 21.

¹¹³Ömer Nasuhi Bilmen, **Büyük İslam İlmihali**, s. 47.

Kuranı Kerimde haram kelimesi ve türevlerinin¹¹⁴ geçtiği ayetlerden birkaç örnek verelim;

De ki; “Gelin size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri söyleyeyim; Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, anaya babaya iyilik yapın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin, gizli ve açık kötülüklere yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana haksız yere kıymayın. Allah bunları size düşünesiniz diye buyurmaktadır”¹¹⁵.

De ki; “Rabbim sadece açık ve gizli fenalıkları, günahı, haksız yere tecavüzü, hakkında delil indirmedeği şeyi Allah'a ortak koşmanızı, Allah'a karşı bilmediğiniz şeyleri söylemenizi haram kılmıştır”¹¹⁶.

Daha yakından incelendiğinde “haram”ın bir kişi olarak insana, toplumuna ve çevresine zararlı ve yıkıcı olan tüm şeyleri kapsadığı görülür. Buradaki yıkıcı kelimesi fiziksel, ruhsal ve akli anlamda anlaşılmalıdır¹¹⁷.

ad) Yapılması Uygun Görülmeyen Davranışlar

"İşaretleriyle tanınan, bilinen" anlamına gelen "ma'ruf" kelimesinin karşıtı olan "münker" kelimesi, Arap dilinde 'ne-ki-ra' fiil kökünden türemiş bir kelimedir.

Kelime anlamı “Tanınmayan, yabancı, bu yüzden de akla uygun olmayan, ya da kötü”¹¹⁸ demektir.

Kuran-ı Kerimde değişik türevleriyle kullanılan bu kelime, aşağıdaki ayetlerde özellikle, tanınmayan, bilinmeyen anlamlarında kullanılmıştır.

“Ellerinin uzanmadığını görünce, onları *tanımadı*. Ve içine bir korku düştü”¹¹⁹.

“Yusuf'un kardeşleri geldiler ve yanına girdiler, onları tanıdı, ama onlar onu *tanımadılar*”¹²⁰.

“Size ayetlerini gösteriyor, artık Allah'ın hangi ayetini *tanımazsınız?*”¹²¹.

¹¹⁴Haram kelimesinin türevlerinin geçtiği Kur'an ayetlerinden bazıları şunlardır; **2/Bakara** 173, 194, 144, 139, 150, **5/Maide** 2, 97. **6/Enam** 146, 148. **66/Tahrim** 1, vb. Bu ayetlerde geçen kelimelerin ortak anlamı *yasak olmaktadır*.

¹¹⁵**6/En'am** 151.

¹¹⁶**7/A'raf** 33.

¹¹⁷Ziyaüddin Serdar, **İslam Medeniyetinin Geleceği**, s. 123.

¹¹⁸Toshihiko İzutsu, **Kur'anda Dini ve Ahlaki Kavramlar**, s. 284; Ali Ünal, **Kur'anda Temel Kavramlar**, s. 319.

¹¹⁹**11/Hud** 70. Bu ayette geçen kelime *nekira* dır.

¹²⁰**12/Yusuf** 58. Bu ayette geçen kelime ise *münkirun* dur.

“Münker” kelimesi terim olarak; "Ne dinde, ne de göreneklerde tanınmayan, yeri olmayan şey"¹²², demektir. Bir başka tanımında ise; "Her sağlıklı aklın çirkinliğine hükmettiği şey, "Örf" olmamış, kamu vicdanında yer etmemiş, kitap ve sünnetin de çirkin gördüğü şeydir"¹²³ diye ifade edilir.

“Münker” kelimesi İslami terminolojide daha çok "Emr-i bilma'ruf Nehy-i anil Münker"¹²⁴ prensibiyle tanınmıştır. Bu prensibin Türkçemizdeki karşılığı *İnsanlara iyiliği emretmek ve onları kötülükten alıkoymaktır*.

İyiliği emretmek ve kötülükten insanları alıkoymak konusunda Kur'an'ın şu ayetleri dikkat çekicidir;

“...O peygamber onlara iyiliği emreder ve (*münker*) kötülükten alıkoymak, temiz şeyleri helal, murdar şeyleri haram kılar...”¹²⁵.

"Siz, insanlar arasında ortaya çıkarılmış, doğruluğu emreden, (*münker*) kötülükten alıkoymak, Allah'a inanan hayırlı birer ümmetsiniz...”¹²⁶.

“Sizden iyiye çağıran, iyiliği emreden ve kötü (*münker*) şeylerden alıkoymak bir topluluk bulunsun. İşte başarıya erişenler yalnız onlardır”¹²⁷.

“İkiyüzlü erkekler ve kadınlar da birbirlerindenidir. Kötülüğü emreder, iyiliğe engel olurlar...”¹²⁸.

Görüldüğü gibi gerek Kur'an ayetleri gerekse Hz. Peygamberin hadisleri kötülük yapabilecek insanları bundan alıkoymak konusunda müminleri uyarır ve onları engellemeye teşvik eder. İyiliği emir ve kötülüğü yasaklamayan toplumların tarihte çöktüklerini ve gelecekte de musibet ve belalara maruz kalacakları belirtilir. Bir hadiste Hz. Peygamber; “İçerisinde iyilerin daha mümtaz, daha güçlü bulunduğu bir toplumda

¹²¹ **40/Mü'min** 81. Bu ayette ise *tünkirun* şeklinde geçer.

¹²² Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, Sadeleştirme Genel Yayın Yönetmeni; Ali Bulaç, Şura-Çelik yay. İstanbul Tarihsiz, c. 5, s. 89. *Münker*, Aklın ve dinin çirkin bulup reddettiği her şeydir. İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte**, Akçağ yay. Ankara 1988, I. Baskı, c. 2, s. 376.

¹²³ Ali Ünal, **Kur'anda Temel Kavramlar**, s. 320. *Münker* kavramının tanımı için ayrıca bkz. Hasan Basri Çantay, **Kur'an-ı Hakim ve Meal-i Kerim**, Ahmed Said Mat, İstanbul 1969, c. 2, s. 499.

¹²⁴ Bu prensip *insanlar arasında iyiliği emretmek kötülükten menetmek* demektir. İslam Bilginleri arasında farklı yorumlar yapılmasına rağmen bu prensibin farz yani her mükellef Müslüman'ın yapması gereken bir görev olduğu konusunda görüş birliği var gibidir. Bu konudaki tartışmalar için bkz. Muhammed Ebu Zehra, **İslam'da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi**, s. 160. Ayrıca bkz. Bekir Topaloğlu, **Kelam İlmi**, Damla yay. İstanbul 1985, s. 176.

¹²⁵ **A'raf** 157.

¹²⁶ **3/Al-i İmran** 110.

¹²⁷ **3/Al-i İmran** 104.

¹²⁸ **9/Tevbe** 67, İyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak konusunda ayrıca bkz. **9/Tevbe** 71, 72, **71/Nur** 21, **3/Al-i İmran** 113, 114, 115, **16/Nahl** 90.

kötülükler işlendiği halde, iyiler müdahale edip düzeltmezlerse, Allah herkese ulaşacak umumi bir ceza gönderir”¹²⁹ buyurur.

Böylece münker diye nitelendirilen iş ve davranışların da "kötülük" kategorisinde değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır.

ae) Yapılması Çirkin Karşılanan Davranışlar

Arapça "ka-bü-ha" kökünden türemiş olan "kabih" kelimesi sözlükte; "Çirkin iş, kötü şey" anlamlarına gelir. Türkçemizde 'kabahat' şeklinde kullandığımız kelime de aynı kökten olup, bu kelime de; çirkinlik, çirkin olma anlamlarına gelir. "Ka-be-ha" şeklinde kullanıldığı zaman da 'uzaklaştırmak'¹³⁰ anlamını içerir.

Terim olarak “kabih”; dünyada yerilmeğe, ahirette de azaba sebep olacak şey¹³¹ şeklinde tanımlanır.

Kuranı Kerimde sadece Kasas suresinin 42. ayetinde "makbuhin" şeklinde, "kabüha" kelimesinin türevi olarak geçen bu kelimenin anlamlandırılmasında ünlü tefsircimiz Elmalılı Hamdi Yazır 'çirkin ve iğrenç'¹³² kelimelerini kullanır.

Bu ayetteki 'makbuhin' kelimesi Hz. Musa ve İsrail oğullarının Mısır'dan kaçarken, onları askerleriyle takip eden Firavunun kendisi ve ordularının denizde boğulmasının ardından, Allah'ın onları vasıflandırışını ifade eder. Bu ayeti, öncesi iki ayetle beraber ele aldığımızda konu ve bu vasıflandırma süreci daha net bir şekilde anlaşılacaktır;

“Biz de kendisini ve ordularını tuttuk da deryaya fırlatıverdik. Şimdi bak o zalimlerin sonu nasıl oldu? Biz onları ateşe davet eden kılavuzlar yaptık. Kıyamet günü yardım olunmazlar. Hem kendilerine bu dünyada arkalarından bir lanet yağdırmaktayız, hem de kıyamet günü onlar, çirkin ve iğrenç kimselerdendirler”¹³³.

Ayetten de anlaşıldığına göre 'kabih' kelimesi 'çirkin iş, kötü şey' anlamına gelmektedir.

Sevap ve günah kavramlarını ve onları işaret eden kavramları incelemiş bulunuyoruz. Buraya kadar yapılan incelemenin temel amacı sevap ve günah kavramlarından ne anlamamız gerektiği idi. Görüldü ki hangi şekilde ifade edilirse edilsin, neticesi sevap

¹²⁹İbrahim Canan, **Kütüb-i Sitte**, c. 2, s. 376.

¹³⁰Mevlüt Sarı, **El Mevarid Arapça-Türkçe Lügat**, s. 1192.

¹³¹Ahmet Rifat, **Tasvir-i Ahlak**, s. 107.

¹³²Bkz. Elmalılı Hamdi Yazır, **Hak Dini Kur'an Dili**, c. 5, s. 535.

¹³³**28/Kasas** 40, 41, 42.

olan iş ve davranışlar “İyi” kategorisinde değerlendirilmeli, sonucu itibariyle günahı doğuran ve cezayı gerektiren iş ve davranışlar ise “Kötü” kategorisinde değerlendirilmelidir.

Bu kavramların incelenmesi sonucunda ayrıca; Kur'an düşünce sisteminin sevap-günah, haram-helal, hayır-şer, maruf-münker, emir-nehiy, hüsn-kubh, dünya-ahiret, cennet-cehennem gibi örneğini çoğaltabileceğimiz her biri özel semantik alanı teşkil eden ve birbirine zıt birçok kavramın¹³⁴ üzerine oturtulduğunu gördük.

Sevap ve günah kavramlarının incelenmesinin ardından işleyeceğimiz konu ise, sevap ve günah duygusunun dine güdülenme ile olan ilgisidir.

III. Sevap ve Günah İnancının Dine Güdülenme İle İlgisi

a) Sevap İnancının Dine Güdülenme İle İlgisi

Maddi ve manevi faaliyetlerin merkezi olan insan, dalmış olduğu fizyolojik, psikolojik ve sosyal aleme sıkı sıkıya bağlıdır¹³⁵. Ve tüm yaşamı boyunca bu alemle iletişim-etkileşim yapan, başka bir deyişle ileti alıp veren bir organizmadır¹³⁶. Bu bir ihtiyaçtır¹³⁷. Organizmanın varlığının devamı için de bu ihtiyacın giderilmesi gerekir¹³⁸. Bu özelliği dolayısıyla insan, kendini adayabileceği bir nesnenin ve davranışlarına yön verebilecek bir düşünsel sistemin de ihtiyacı içindedir.¹³⁹ İhtiyaçlar ise, insan davranışlarını güdüleyen¹⁴⁰ ve insanı, ihtiyaçlarını giderme yönünde motive¹⁴¹ eden temel dürtüsel¹⁴² kuvvetlerdir¹⁴³. İnançlar, insanın hem fizyolojik hem de psikolojik

¹³⁴Toshihiko İzutsu, **Kuranda Allah ve İnsan**, s. 69.

¹³⁵Alexis Carrel, **İnsan Denen Meçhul** (Çev; Refik Özdek), Yağmur Yay. İstanbul 1973, IV. Baskı, s. 18.

¹³⁶Özcan Köknel, **Zorlanan İnsan**, s. 48.

¹³⁷*İhtiyaç*; Ferdin psikolojik, fiziki veya sosyal bir konuda eksiklik duyması demektir. Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, İnkılap Kitabevi yay. VIII. Baskı, İstanbul 1989, s. 65.

¹³⁸Lütfi Öztabağ, **Psikolojide İlk Adım**, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul 1970, s. 5; Özcan Köknel, **Zorlanan İnsan**, s. 38.

¹³⁹Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 50.

¹⁴⁰*Güdü*; İhtiyaçların meydana getirdiği iç itilmelerdir. Acıkan bir insanın, organizma tarafından besin aramaya zorlanması gibi. Lütfi Öztabağ, **Psikolojide İlk Adım**, s. 35.

¹⁴¹*Motiv*; Bireyi bir harekette bulunmaya, ya da bir hareket yolunu diğerine tercih etmeye itecek şekilde etkileyen sürücü kuvvet ve faktörlere denir. Kaçıp kurtulmak, kapana yakalanmış bir farenin telaşlı davranışlarındaki motivdir. Lütfi Öztabağ, **Psikolojide İlk Adım**, s. 34.

¹⁴²*Dürtü*; Eksikliği gidermek için insan organizmasında beliren güce denir. Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, s. 65

¹⁴³Rasim Adasal, **Medikal Psikoloji**, AÜTF Yay. Sayı 140, Ankara 1964, s. 259.

ihtiyaçlarıyla sıkı bir ilişki içinde¹⁴⁴ olup, özellikle psikolojik sahalarımızın derin ve ayrılmaz birer parçasıdır¹⁴⁵.

Sosyal bir gerçeklik olarak cemiyetle doğmuş, cemiyetle yaşamış olan din¹⁴⁶, insanın fizyolojik, psikolojik ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamaya ve ona yön vermeye çalışır. Günlük hayatın akışını inancından ayrı tutamayan¹⁴⁷, çok defa birbiriyle çatışan bir sürü ihtiyaç ve isteklere aynı zaman içinde cevap vermek zorunda olan fert,¹⁴⁸ bu ihtiyaçlarının karşılanması için Rabbine yönelir ve ondan bu ihtiyaçlarının giderilmesini ister. Buna göre dinin sevap ve günah diye adlandırdığı kavramlar, müminin günlük hayatında rol oynayacaktır. Mümin, adımını attığı her yerde günah-sevap kavramları veya onların temsil ettiği iş ve davranışlarla karşılaşacaktır.

Din, koyduğu kurallarla ferdi yönlendirir, ihtiyaçlarını bu doğrultuda karşılamasını ve iyi sonuçlar doğuracak tercihler yapmasını ister. Zira ta başından beri Rabbine cüz'i iradesini teslim etmiş¹⁴⁹, günlük hayatında bin bir çeşit arzuları, ihtiyaçları, ümitleri, dilekleri, planları, idealleri, hayalleri, ümitsizlikleri, elemeleri, acıları bulunan mümin, uyaranlar karşısındaki tepkilerini, yani davranışlarını muhtemelen dinin koyduğu kurallar çerçevesinde belirleyecektir.

İnancıyla uyum içerisinde olmak ve ahenkli¹⁵⁰ bir ilişkiyi devam ettirebilmek amacıyla mümin, mensubu olduğu dinin koymuş olduğu kurallara muhalefet etmemeye aksine bu kuralları bütün varlığıyla yerine getirmeye gayret eder. Bu gayretlerle ortaya çıkan davranışları sonucunda, gerek dünyada gerekse ahirette kazanacağı vadedilen mükafatlar diye tanımlanan sevaba yönelir. Çünkü sevap, dininin mümine yüklediği görevlerin sonucudur.

Bu yöneliş, insan organizmasının fizyolojik, psikolojik, toplumsal birçok güdüye sahip olmasıyla izah edilebilir¹⁵¹. Örneğin bu yönelişin nedenini, insan davranışlarının temel

¹⁴⁴David Krech, Richard S.Crutchfield, **Sosyal Psikoloji**, s. 181.

¹⁴⁵David, **Sosyal**, s. 179.

¹⁴⁶İsmail Hakkı, **Din ve Hayat**, Kader Mat. İstanbul 1339, s. 20.

¹⁴⁷Kerim Yavuz, **Din Psikolojisinin Araştırma Alanları**, AÜİFD (Ayrı Basım), Sayı 5, Erzurum 1982, s. 90. Hatta Kerim Yavuz'un diğer bir deyişiyle; "İnsan inanma ihtiyacı içinde dünyaya gelmiştir" Bkz. Kerim Yavuz, **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, DİB Yay. Ankara 1987, s. 38-43.

¹⁴⁸David Krech, Richard S.Crutchfield, **Sosyal Psikoloji**, s. 184.

¹⁴⁹Kulun kendisini Allah'a teslimiyle ilgili şu ayet dikkat çekicidir, "Kim nefsinin Allah'a onu görür gibi teslim ederse, muhakkak ki O, en sağlam kulpa yapışmış olur. Bütün işlerin sonu ancak Allah'a dayanır" **31/Lokman 22**.

¹⁵⁰Muallim L.Lütfi, **Dinde Kuvvet Kaynağı Nerededir**, Selamet Mat. İstanbul 1930, s. 6.

¹⁵¹Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, s. 66-71.

güdülerinden olan hazzı¹⁵² ve hoş olanı arama, acı ve elem verici uyaranlardan da kaçma duygusunda arayabiliriz¹⁵³. Salt itaat etme duygusu da böyle bir davranışa neden olabilir.

Belki de mümin; “Bir insan akabinde ödül getiren bir eylemde bulunursa, muhtemeldir ki O, verim veren eylemi arttırarak yineleyecektir. Aksine bu eylemler ödül getirmeyip cezalandırılan eylemlerden ise bu tür eylemlerden kaçmalı ve uzak durmalıdır”¹⁵⁴ teorisinde olduğu gibi hareket edecektir.

Müminin sevabı tercihinde “İnsan her türlü yararı kendi özelliğine uygun biçimde benimser”¹⁵⁵ iddiası da rol oynayabilir.

Böylece mümin, sevabını elde edeceği davranışı yapmakla;

1- Kendisinin manen bir kazanç elde ettiğinin ve temiz bir yol üzerinde gittiğinin bilincinde¹⁵⁶ dir. Ferdin kendisini sevaba ulaşmış hissetmesi ise ona ayrı bir haz verecektir.

2- Allah ile arasındaki bağı kuvvetlendirdiğinin ve ona karşı rahat olduğunun farkındadır. Ondan aldığı ödülle yaptığını tekrar etme eğilimi gösterebilir¹⁵⁷.

3- Müminin işlediği sevap, bireysel yarar sağlayan bir davranışın sonucu olmakla birlikte, toplumun da farkında olduğu bir yarar ise, sevabını kat kat arttırmış ve içinde yaşadığı toplumun sevgisini de kazanmış olur.

Sevabı işleyen mümin, insanda var olan takdir edilme duygusu¹⁵⁸ ve kendisini başkalarına beğendirme gayretini de kullanarak dindarlığını¹⁵⁹ göstermiş, kendisi için de manen huzurlu, güvenli, emniyetli, bir ortamı sağlamış olur.

¹⁵²Haz konusundaki geniş açıklamalar için bkz. Erich Fromm, **Kendini Savunan İnsan** (Çev. Necla Arat), Say yay.. İstanbul 1985, II. Baskı, s. 187-205.

¹⁵³Malik Babikir Bedri, **Müslüman Psikologların Çıkmazı** (Çev. Harun Şencan), İnsan Yay. İstanbul 1984, s. 18.

¹⁵⁴Clifford T. Morgan, **Psikolojiye Giriş** (Çevirinin Yayın Sorumlusu; Sirel Karakaş), HÜ Yay. 1, Ankara 1980, VII. Baskı, s. 92.

¹⁵⁵Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 71.

¹⁵⁶Psikoloji de *bilinç*, herhangi bir anda insanın iç yaşantılarının ve davranışlarının farkında olabilmesi yetisi diye tanımlanır. Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, s. 311; Ali Haydar Taner, **Psikoloji**, s. 26.

¹⁵⁷Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul 1997, s. 159.

¹⁵⁸Mahmut Saral, **Çağdaş Psikolojiye Giriş**, Kardeş Mat. Ankara 1966, VII. Baskı, s. 29.

¹⁵⁹**The Psychology Of Religion** adlı eserde “Dindar olmak bir şey midir yoksa birçok şey midir?” başlığı altında yazılan bir yazıda dindarlığın boyutları;

.....1-Dinsel Tören (Ritual-**İbadet**); Yalnız başına veya topluca yapılan ibadetler.

.....2-Öğreti (Doctrine-**İnanç**) İnançla ilgili bilgileri bireysel olarak onaylama, tasdik.

Bu arada, kişinin davranışlarında değişiklik meydana getirebilme gücüne sahip dışsal ve içsel uyarıcılar¹⁶⁰ insanı bu yönelişten alıkoymaya çalışabilir. Çünkü bizim fiil ve hareketlerimizden her biri irsiyetimize, gördüğümüz eğitime, çevremizin fiziki, kimyevi, psikolojik etkilerine, alışkanlıklarımıza ve irademize bağlıdır. Bu nedenle bu gibi etkenler de davranışlarımıza olumlu ya da olumsuz yönde etki yapabilirler¹⁶¹.

İç dünyamız da dış dünyamız kadar engelleyici¹⁶² etkenlerle örülüdür. İnsanı kötülük yapmaya yöneltebilecek unsurlardan nefis, benlik, heva, heves, şehvet, gadap gibi unsurlarla, akıl, vicdan, kalp, şefkat, merhamet, insaf, adalet...gibi iyilik yapmaya sevk edecek etkenler de mevcuttur. Bundan başka insanın hem iç hem de dış dünyasında kötülük ve iyilik bakımından etkileyici olan şeytan ve melek gibi manevi varlıklar da vardır.

Bir kısım müminler bu engellemelere aldırmadan, Allah'a doğru ve onunla birlikte hareket etmesi sonucunda mükafat getirecek olan dini davranışları yapar ve onları ısrarla takip eder.

b) Günah İncancının Dine Güdülenme İle İlgisi

Yaratılış itibariyle lekesiz, temiz, dürüst, suçsuz ve günahsız bir yaşama müsait olan insan, iyi olmak ve iyi yaşamak ister¹⁶³. Dalmış olduğu fizyolojik ve psikolojik aleme sıkı sıkıya bağlı olan insan¹⁶⁴, kendisini çevreleyen her şeyle ilişki içinde olmakla, dışardan gelen etkileri alan, bu etkilere şu veya bu şekilde tepki veren bir yapıya

.....3-Güçlü duygu (Emotion-**Güçlü dini duygu**); Dini duygusal duruş (sevgi, korku, vb.).

.....4-Bilgi (Knowledge-**Dini Bilgi**); Dini yazıtlar ve prensiplere zihinsel (akli) yakınlık.

.....5-Ahlak kuralları (Ethics-**Ahlaki kurallar**); Davranışlar konusunda iyi, kötü, doğru, yanlış gibi yol gösterici ve öğüt verici prensipler.

.....6-Sosyal Boyut (Community-**Cemaat**); İnsanın kendisini psikolojik, fizyolojik ve sosyal yönden bir topluluk içinde hissetmesi” şeklinde incelenmiş, bunlardan herhangi birini yaşayan müminin o konuda dindar olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Bernard Spilka, Ralph w. Hood, jr. Richard L. Gorsuch, **The Psychology Of Religion (an empricial approach)**, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, New Jersey 07632, 1985.

¹⁶⁰İnsanı güdüleyen iç ve dış uyarıcıların çeşitliliği için bkz. Feriha Baymur, **Genel Psikoloji**, s. 23-25; Ali Haydar Taner, **Psikoloji**, s. 29; Lütfi Öztabağ, **Psikolojide İlk Adım**, s. 12.

¹⁶¹Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 79.

¹⁶²Psikolojik açıdan *engelleri*; Fiziksel, Sosyal, Biyolojik, Psikolojik olmak üzere dört kısma ayırabiliriz. Özcan Köknel, **Zorlanan İnsan**, s. 45,46; Lütfi Öztabağ, **Psikolojide İlk Adım**, s. 54.

¹⁶³Muallim L. Lütfi, **Günah Nedir**, s. 3; Yaşar Nuri Öztürk, **Din ve Fıtrat**, s. 64.

¹⁶⁴Alexis Carrel, **İnsan Denen Meçhul** (Çev. Refik Özdek), Yağmur Yay. İstanbul 1973, IV. Baskı, s. 189.

sahiptir¹⁶⁵. Ayrıca insan, her gün karşılaştığı sayısız olayın ve kişilerin, içinde bulunduğu sosyo-ekonomik-kültürel koşulların, gelenek, töre ve kanunların, fiziksel çevrenin ve daha pek çok etkenin engellemeleriyle de karşı karşıyadır¹⁶⁶. Görülüyor ki, insanın yapısı var olan hiçbir şeyden ilgisini kesmesine müsaade etmediği gibi¹⁶⁷ içinde yaşadığı toplumda, onun davranışlarına yön veren birtakım ölçüler¹⁶⁸ de vardır. Toplumun benimsediği bu ölçülerden birine veya bir kaçına karşı gelen, onlardan ayrı hareket eden insan, günah ve suç kavramlarıyla tanışmış olur¹⁶⁹, istenilmeyen davranışlara yöneldiği için de cezalandırılır¹⁷⁰.

İnsanları tapınmaya zorlama hakkına sahip tanrısal gücü kutsamada herhangi bir eksiklik ve itaatsizlik eylemi olan¹⁷¹ günden bahsetmeyen bir din yoktur. Mensubu olduğu din müminden; günahları bilmesini, onlardan uzak durmasını, onunla burun buruna geldiği zaman üstesinden gelmesini telkin eder. Bütün bu telkinlere rağmen mümin, iç ve dış dünyasından kaynaklanan herhangi bir veya birkaç uyarıcının etkisi ile dince suç sayılan itaatsizlik eylemine yönelebilir, kutsal sayılanın koyduğu sınırlarla, kural ve kaideleri istenmeyen istikamette geçerek ihlal edebilir. Bu ihlal, organizmada bir takım değişiklikler meydana getirir ve bu değişiklikler, kendisini sistemin diğer kısımlarında da hissettirir¹⁷².

Bu ihlali gerçekleştiren mümin;

1- Helak edici bir zehir içmiş, Allah ile arasına bir perde koymuş ve işlediği günah, onun sevgilisinden ayrılmasına sebep olmuştur¹⁷³. Bir başka düşünür'e göre günah işleyen kimse, bayağı duygularına ve arzularına tabi olarak yaşamış, esir olmuş, bir cahillik yapmış, hürriyetini kötüye kullanmıştır¹⁷⁴. Fıtri berraklığını yitirmiş¹⁷⁵ nefesine

¹⁶⁵ Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı** (Çev. Şelale Başar), Dergah Yay. İstanbul 1981, III. Baskı, s. 20; Özcan Köknel, **Zorlanan İnsan**, s. 38

¹⁶⁶ Çiğdem Kağıtçıbaşı, **İnsan ve İnsanlar**, Beta Yay. İstanbul 1985, VI. Baskı, s. 246.

¹⁶⁷ Yaşar Nuri Öztürk, **Din ve Fıtrat**, s. 235.

¹⁶⁸ İnsanın toplumla olan ilişkileri sosyal davranışın kaynağıdır. Özellikle diğer insanlarla olumlu ilişkiler kurmak ve geliştirmek, karmaşık dünyamızdaki en önemli uğraşlarımızdan birisidir. Clifford T. Morgan, **Psikolojiye Giriş**, s. 65.

¹⁶⁹ Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 131.

¹⁷⁰ Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, s. 157; *Ceza*, davranışı değiştirme ve iyi davranışı öğretme bakımından etkin bir yoldur. Ancak ceza gelişigüzel değil iyi düşünülmelidir. İyi düşünülmeden verilen ceza tehlikeli karşıt tepkiler de doğurabilir. Doğan Cüceloğlu, **İnsan ve Davranışı**, s. 159.

¹⁷¹ Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 62.

¹⁷² Toshihiko İzutsu, **Kur'anda Allah ve İnsan**, s. 54.

¹⁷³ Gazali, **İhya**, c. 4, s. 9, 17.

¹⁷⁴ Muallim L. Lütfi, **Günah Nedir**, s. 10, 11, 14, 15.

¹⁷⁵ Yaşar Nuri Öztürk, **Din ve Fıtrat**, s. 63.

zulmetmiş, organik ve zihni anlamda kendisine haksızlık etmiştir¹⁷⁶. İşlediği suçun derecesine göre manen kirlenmiştir. Manevi kirlilik ise fiziki kirlilik kadar tiksindiricidir¹⁷⁷. Ayrıca İnsanda psikolojik açıdan bir bozulma¹⁷⁸ meydana gelmiştir. Bozulmayı izleyen ilk tepkiler ise telaş, gerginlik ve huzursuzluktur. Bozulmanın devamı ile birlikte insan duygusal açıdan çatışmalar, saldırganlık, duygusuzluk, hayalcilik, tek düze davranışlar, geriye dönüş belirtileri yaşayabilir¹⁷⁹.

Yine işlenen her bir günah, insan ruhunun ışınlarından birini alıp götürmekte, bütünüyle günahlara dalanların ruhları kararmaktadır¹⁸⁰. İnsan şunu da bilmelidir ki, belki günah işlememesine imkan yoktur ama günah işlemek için dikkatli olabilmesi mümkündür. Zira insan ilgi duyduğu şeye dikkatini yöneltebilme yeteneğiyle birlikte, ilgilenmediği şeyden de dikkatini dağıtma özelliğine sahiptir¹⁸¹.

2- Allah'tan uzaklaştırıcı bir suç işlemiş, onunla aralarındaki bağlantıyı yaralamış, bağları zayıflatmıştır. İşlenen suç insanı Allah'tan uzaklaştırıp¹⁸², Allah ile kulu arasında var olan uyumlu münasebetleri yaraladığı gibi ayrılık tohumlarını da ekmiş olur. Ayrı olma duygusu ise, huzursuzluğu doğurur, daha gerçeği tüm huzursuzlukların kaynağıdır. Ayrı olmak demek, insanca güçlerimizi kullanma olanağımızdan yoksun olmamız demektir. Ayrı olmak demek, çaresiz olmak yani, eşyaları ve insanları etkin bir şekilde kavrayamamak, dünya üzerimize çullandığında direnecek gücü bulamamamız demektir. Bu ayrılığın devamı ise şiddetli huzursuzluğun kaynağıdır¹⁸³.

3- Birleşmek ve toplu halde yaşamak güdüsüne sahip olan, toplumsal şartlarla davranışları arasında iç içelik bulunan fert¹⁸⁴ tarafından, isteyerek veya istemeyerek işlenen günahların çoğu ferdin yalnız kendisine zarar vermez, cemiyete de zarar verir¹⁸⁵. Hatta çoğu zaman reddedilmez ve su götürmez düzensizlikler meydana getirebilir. Esasen bir insanın gerçek değeri de onun başkalarıyla olan ilişkileri içinde anlaşılır ve

¹⁷⁶Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 88.

¹⁷⁷Alexis Carrel, **Başarının Sırları**, s. 162.

¹⁷⁸Arzu edilen bir amaca doğru birey davranışının gelişimi bloke edilir, geciktirilir, başka bir deyişle bireyin davranışlarına olumsuz şekilde müdahale edilirse, o zaman bireyin içinde bulunduğu duruma *bozulma ve çekişme* hali denilir. Lütfi Öztubağ, **Psikolojide İlk Adım**, s. 54.

¹⁷⁹Lütfi Öztubağ, **Psikolojide İlk Adım**, s. 55, 56, 57, 58.

¹⁸⁰Ali Ünal, **Kur'anda Temel Kavramlar**, s. 236.

¹⁸¹Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı**, s. 165.

¹⁸²Gazali, **İhya**, c.4, s. 30.

¹⁸³Erich Fromm, **Sevme Sanatı** (Çev. Işıtan Gündüz), Gündüz Ofset, İstanbul 1984, s. 18.

¹⁸⁴Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı**, s. 29.

¹⁸⁵Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 80.

anlam kazanır¹⁸⁶. Öyleyse toplumda herkes iyi ve kötüyü birbirinden ayırmaya ehil ve muktedir olmalı, müsaade edilenle yasak edilenin görülmez sınırının hangi imkan alanında bulunduğunu bilmelidir¹⁸⁷.

Mümin, kendisini psikolojik, fizyolojik, sosyal anlamda acizlik, aşınma, alınganlık, direniş, çevreden ve Allah'tan uzaklaşma, korku, küskünlük, kriz¹⁸⁸ vb. şeklinde hissettiren günahkarlık duygusuyla yaşayamaz. Bu nedenle günahattan kaçır ve çeşitli durumlarda işlediği hata ve kötülüklerden rahatsızlık duymaya başlayarak, derin bir pişmanlıkla bu durumu telafi etmek için hayatına yeni bir düzen vermeyi arzu eder¹⁸⁹. Zira kirli, lekeli, günahkar bir hayat insanı daima rahatsız eder. Zaten lekesiz, temiz, dürüst, suçsuz ve günahsız bir yaşama arzusu da insanın fitratında vardır¹⁹⁰.

Günah sırasında kendisini unutup yabancılaştıran insan¹⁹¹, yitirmiş olduğu fitri berraklığını yeniden kazanabilmek için¹⁹² Rabbinin huzuruna çıkıp yaptığı suçu kabullenip, onu itiraf etmelidir. Çünkü insanı doğru yola sevk eden bir manevi kuvvet olan vicdanı¹⁹³, ondan bunu istemektedir. Böylelikle suçlu, kendini tümüyle otoritenin bağışlayıcılığına terk eder ve bağışlanmayı umar¹⁹⁴. Ardından, ilgisiz kaldığına inandığı değerlenme duygusuyla birlikte insanın davranışlarına yön veren yeni duygular ve gayretler ortaya çıkar¹⁹⁵. Böylece insanın içinde bir değişme süreci başlamış olur. Bu sürecin hızı ise, ferdin ruhsal, biyolojik, sosyal şartlarına ve zamana bağlıdır¹⁹⁶.

Burada önce pişmanlık¹⁹⁷ duygusu kendisini hissettirir. Gazali'ye göre pişmanlık duygusu şöyle oluşur; insan, işlediği günahın zararlı olduğunu, bunun kendisi ile yaratıcısı arasında bir perde oluşturduğunu, yani Allah ile ruhsal ilişkisini zedelediğini

¹⁸⁶ Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı**, s. 165.

¹⁸⁷ Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 88.

¹⁸⁸ Mary Jo Meadow, Richard D.Kahoe, **Psychology Of Religion (Religion In Individual Lives)**, Newyork 1984, s. 86.

¹⁸⁹ Hayati Hökelekli, **Din Psikolojisi**, TDV Yay. Ankara 1993, s. 294.

¹⁹⁰ Muallim L. Lütfi, **Dinde Kuvvet Kaynağı Nerededir**, Selamet Mat. İstanbul 1930, s. 6, 17.

¹⁹¹ Yaşar Nuri Öztürk, **Din ve Fitrat**, s. 64.

¹⁹² Yaşar N. Öztürk, **Din**, s. 63.

¹⁹³ *Vicdan*; İyiyi kötüden, kötü hareketlerle iyi hareketleri birbirinden ayırt etmeye yarayan bir kabiliyettir. Sadece insanda bulunur. Sürekli insanın hatalarını düzeltmeye yarayan bir bilinç halidir. Yaptığımız fiil ve hareketlerden dolayı vicdanen ya bir zevk duyarız, yahut bir azap hissederiz. Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, s. 16, Ziyaüddin Serdar, **İslam Medeniyetinin Geleceği**, s. 228. Ömer Nasuhi Bilmen, **Muvazzah İlm-i Kelam**, Bilmen Yay. İstanbul 1972, s. 68.

¹⁹⁴ Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 132.

¹⁹⁵ Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı**, s. 76.

¹⁹⁶ Engin Geçtan, **Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar**, s. 23.

¹⁹⁷ *Pişmanlık*; Neden bunu yaptım? diye insanın kendisini soruşturmaya başlaması hadisesidir.

veya kopardığını kesin olarak anlayınca kalbinde bir üzüntü¹⁹⁸ meydana gelir. Çünkü kalp sevdiği veya değer verdiği bir şeyi kaybedeceğini sezdiği an kederlenir ve bu durumdan acı duyar. Şayet O, sevdiği ve değer verdiği şeyi kaybedişinin kendi davranışlarından dolayı olduğunu anlarsa, kalbine gelen üzüntü ve keder daha da şiddetlenir ve buna pişmanlık¹⁹⁹ denir. Pişmanlık öncesinde mümin yoğun olarak gerilim, kuşku, geri çekilme, taşma, kararsızlık, üzüntü, günahın ağırlığından kurtulup yeniden iletişim kurma özlemi, özgürce hareket etme gücünü kaybetme korkusu, huzursuzluk, sersemleme, acı, mücadele²⁰⁰ gibi çeşitli ruhi ve fiili duygulanımlar yaşar. Yani mümin, bir iç çatışma hali yaşamaktadır. Burada pişmanlıkla ilgili bir noktaya da dikkat çekmek gerekir; pişman olma hali alkolik bir insanın ne organındaki doku sertliğini tedavi eder, ne de çocuklarındaki asabi kusurları iyileştirir. Aynı şekilde pişman olmak kıskançlık, şehvet düşkünlüğü, iftira, şom ağızlılık ve kin tarafından meydana getirilen bozuklukları tamir etmekte yetersiz kalabilir. Bu nedenle insanı er geç iktidardan ve gözden düşürecek, hatta insanı ölüme dahi götürebilecek güce sahip olan günahı kaçınmak gerekir. Kaçınılmayan günah, günahkar insanın da, milletin de, neslin de sonunu getirebilir²⁰¹.

İşlenen suçun derecesi oldukça büyükse nedamet²⁰² duygusu bunu takip eder. Nedamet duygusu, suçlunun kendisinden tiksiniş ve yine kendisine karşı nefretle dolmasına neden olur²⁰³.

Korku, titreme ve umut gibi fiili ve ruhi bir takım bozuklukları yaşamasına rağmen insan, hakkının güven içerisinde olduğunu farkına varır²⁰⁴ Allah'ın huzuruna çıkarak, bu durumdan rahatsızlık duyduğunu söylemek suretiyle onunla yeniden barışma arzusu içerisinde olduğunu ifade edecektir. Ferdin bu arzusu bir tövbe²⁰⁵ hadisesiyle neticelenir. Tövbe, insanın mutlak hakikate, kusurlarını ve yanlışlarını görerek daha çok yaklaşmasına²⁰⁶ yardımcı olduğu gibi, nefsin ıslahı yönünde de atılmış önemli bir

¹⁹⁸ Üzüntünün psikolojik tahlili için bkz. Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı**, s. 226.

¹⁹⁹ Gazali, **İhya**, c. 4, s. 9.

²⁰⁰ Mary Jo Meadow, Richard D.Kahoe, **Psychology Of Religion (Religion In Individual Lives)**, s. 86.

²⁰¹ Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 88.

²⁰² *Nedamet*; bu soruşturmanın ötesine giderek, yapılan suçun ağırlığını ruhun bütün derinliklerinde hissedebilme hadisesidir.

²⁰³ Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 133.

²⁰⁴ E. Fromm, **Psikanaliz**, s. 55.

²⁰⁵ *Tövbe*; İnsanın işlediği günahı dolay kalpten pişmanlık duyması ve bir daha işlememek üzere ciddi bir şekilde dönüş yapmasıdır. Ahmet Rifat, **Tasvir-i Ahlak**, s. 342. Tövbe ile ilgili olarak Kur'an'ın **66/Tahrîm** 8 (Tövbeye teşvik) ve **39/Zümer** 53 (Ümitsizliğe kapılmamak), ayetlerine bakılabilir.

²⁰⁶ Alfred Adler, **İnsan Tanıma Sanatı**, s. 20.

adımdır. Hem insan yeni bir güne başlamadan önce, fiziki bakımdan olduğu gibi, manevi bakımdan da yıkanmalı ve temizlenmelidir²⁰⁷.

Tövbe hadisesini gerçekleştiren insan, Rabbine karşı bir daha suç işlemeyeceğine, ondan ayrı hareket etmeyeceğine söz vermiş ve bazı önemli problemleri de çözmüş olur. Bunlar;

1- Nefsine zulmedip kendisine haksızlık yaptığından, kendisiyle barışık hale gelir. Bu haksızlığın verdiği manevi kirlenmeyi, geçmişin lekelerini tövbe ile temizlemiş olur. Tövbe sonrası mümin, barış, huzur, mutluluk, uyum, sürekli bir açıklık, özgürlük sevinci gibi duygulanımlar yaşar²⁰⁸.

2- Hatadan, günahtan kendisini uzaklaştırıp, geçmişini temizlemesiyle kendisini Allah'a daha yakın hisseder. Neticede ruhuyla barışır, günahsız bir insan olarak hayatı yeniden mana kazanır.

3- Bu pişmanlık ve kavrayış onun gelecekteki davranışlarını daha iyiye yöneltmesini sağlayabilir²⁰⁹. Yani mümin sevilme, sevmeye, kabul ve yeniden sağlıklı bir düşünme özgürlüğüne ulaşması dolayısıyla davranışlarına yön verecek yeni bir odak noktası arayıp bulmak zorunluluğunu hisseder²¹⁰. Bu buluşla birlikte mümin, hidayete²¹¹ ermiş ve inandığı değerlerle örtüşen doğru davranışlara yeniden yönelmiş olur. Hidayet artık kişi için manen yeni bir doğuş, kötü halinden iyi bir hale dönüştür²¹².

Bütün bu tahlillere rağmen cezalandırılan birey, cezalandırmanı sevmemeye başlayarak ondan uzaklaşma eğilimi de gösterebilir.

Dinlerin kendi sistemleri içinde belli görevler ve anlamlar yüklediği, temsil ettiği davranış türleri açısından da oldukça geniş yetkilerle donatılan sevap ve günah

²⁰⁷Alexis Carrel, **Hayat Hakkındaki Düşünceler**, s. 162.

²⁰⁸Mary Jo Meadow, Richard D. Kahoe, **Psychology Of Religion (Religion In Individual Lives)**, s. 86.

²⁰⁹Ziyaüddin Serdar, **İslam Medeniyetinin Geleceği**, s. 53.

²¹⁰Erich Fromm, **Psikanaliz ve Din**, s. 57.

²¹¹*Hidayet*; Kelime anlamı doğru yola ulaşmak, hak yoluna erişmek demektir. Terim olarak, dini olmayan bir hayat yaşayan ferdin dindar hale gelmesi, günahtan sıyrılarak hak yoluna yönelmesi diye tanımlanabilir. *Hidayet* kelimesini *ihitida* kelimesi ile karıştırmamak gerekir. Bu iki kelime aynı kökten kelimeler olmasına rağmen içerdiği anlam bakımından aralarında ince bir fark vardır. İhtida genellikle ferdin bir dini inançtan vazgeçerek başka bir dini inancı seçmesi anlamını verirken, hidayet kavramı ise daha ziyade kendi dini değerlerinden uzak bir hayat yaşayan ya da uzun zaman günahkar olarak yaşamayı tercih eden bir insanın bütün bunlardan vazgeçerek yeniden dini yaşayışa yönelmesi ve bunda da kararlı görünmesi halini ifade eder. Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, s. 137; Asım Yapıcı, **Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım**, s. 30.

²¹²Osman Pazarlı, **Din Psikolojisi**, s. 138.

kavramlarının ve bunların psikolojik boyutunun incelendiği araştırmamızın teorik kısmını tamamlamış bulunuyoruz.

Araştırmanın amacı olan; objektif ve bilimsel ölçüler çerçevesinde, toplum içerisinde yaşayan ferdin sevap ve günah inancının, onun günlük tutum ve davranışlarında ne kadar etkili olup olmadığı ve bunun şartlarının incelendiği “Sevap ve Günah Algılarının Bireyin Günlük Tutum ve Davranışlarındaki Rolüne İlişkin Bulgular” bölümüne geçebiliriz.

II. BÖLÜM

SEVAP VE GÜNAH ALGILARININ BİREYİN GÜNLÜK TUTUM VE DAVRANIŞLARINDAKİ ROLÜNE İLİŞKİN BULGULAR

I. Deneklerle İlgili Demografik ve Sosyo-Ekonomik Bilgiler

Sevap ve günah algılarının bireyin günlük tutum ve davranışlarındaki rolüne ilişkin bulgulara geçmeden önce, araştırmamızın bağımsız değişkenleri olarak anketimize katılan deneklerin; cinsiyet, yaş, meslek, gelir ve öğrenim durumu gibi demografik ve sosyo-ekonomik durumlarının sunulması gerekmektedir. Bu nedenle bu bölümde, ilk olarak deneklerin demografik ve sosyo-ekonomik durumlarını inceleyeceğiz.

a) Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Pek çok araştırmacı dini duyuş, düşünüş, anlayış ve yaşayışla cinsiyet arasında sıkı bir ilişkinin varlığı görüşünden hareketle, araştırmalarında cinsiyet faktörü üzerinde önemle durmuşlardır²¹³. Bu nedenle araştırmamıza imkanlar ölçüsünde farklı cinsiyetten insanların katılımını sağlamaya çalıştık.

Tablo 1'de de görüldüğü gibi araştırmamıza katılan 53 kişilik örneklemin 34 (%64,2) ü erkek, 19 (%35,8)'u kadınlardan oluşmaktadır. Erkeklerin sayıca kadınlardan fazla olmasının özel bir nedeni yoktur.

Tablo 1: Araştırmaya katılanların cinsiyete göre dağılımı

CEVAPLAR	SAYI	%
Erkek	34	64,2
Kadın	19	35,8
TOPLAM	53	100.0

²¹³Ünver Günay, **Max Weber'in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi**, EÜİFD, Sayı 5, Kayseri 1988, s. 9.

Deneklerin anketimize katılımının seçimi rasgele olduğu için bu oran kendiliğinden ortaya çıkmıştır. Fakat ankete her iki cinsiyetin de katılımlarının sağlanmasının, sevap ve günah anlayışı konusunda kadınlarla erkekler arasındaki düşünce ve uygulama farkını ortaya koyacağını düşünüyoruz.

İnsanların yaşları onların hayata bakış açıları yönünden önemli bir etkidir. Doğduğunda hemen hiçbir zihinsel etkinliği olmayan kişinin yaşı ilerledikçe çevre etkinliklerini anlamada ve yargılamada geliştiği görülmektedir. Kişinin yaşı yanında bedensel gelişiminin bile davranışlarında ve çevresi ile ilişkisinde önemli rolü olduğu görülmektedir²¹⁴. Bu nedenle araştırmamıza farklı yaş gruplarından deneklerin katılımı sağlanmıştır.

Araştırmamıza 25 ve üzeri yaş grubu deneklerin katılımı sağlanmıştır. Gözlem, mülakat ve anket çalışmasının bu yaş dönemi ile sınırlandırılması; sevap ve günah fikrinin bu yaş döneminde daha da olgunlaşmış, yerleşmiş ve belirginleşmiş olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çalışma sırasında seçilen bu yaş grubu da kendi arasında 25-30, 31-35, 36-45, 46 ve üzeri şeklinde sınıflandırılmıştır. Tablo 2'de de görüldüğü gibi bu yaş gruplarının yüzdelik dilimle dağılımı; 25-30 yaş arası denekler 13 kişi ile (%24,2), 31-35 yaş arası denekler 16 (%30,2), 36-45 yaş arası denekler 15 (%28,3), 45 ve üzeri denekler ise 9 kişi ile %17,0 oranındadır.

Tablo 2: Örneklemin yaş gruplarına göre dağılımı

CEVAPLAR	SAYI	%
25-30	13	24,5
31-35	16	30,2
36-45	15	28,3
46 ve üzeri	9	17,0
TOPLAM	53	100.0

b) Meslek ve Gelir Durumuna Göre Dağılım

Mesleki ve sosyo-ekonomik faktörlerle dini duyuş, düşünüş, anlayış ve yaşayış arasındaki ilişkiler de çok önemlidir²¹⁵. Çünkü kişilerin meslek ve gelir durumları ve bunlara bağlı olarak ait oldukları toplumsal tabakanın dini anlayış ve yaşayış üzerindeki etkileri oldukça büyüktür. Bu konuda yapılan araştırmalar, insanların dini

²¹⁴İ. Ethem Başaran, **Eğitim Psikolojisi**, Gül Yay. Ankara 1994, s. 42.

²¹⁵Sosyo-ekonomik faktörlerin dini yaşayışla ilişkisi konusunda bkz. Ünver Günay, **Modern Sanayi Toplumlarında Din**, EÜİFD sayı 4, Kayseri 1987, s. 46.

duyuş, düşünüş ve davranışları üzerindeki mesleki ve sosyal tabakaların etkili olduğunu göstermektedir²¹⁶.

Bu nedenle araştırmamıza mesleki statü ve gelir durumları farklı deneklerin katılımlarının sağlanmasının, sevap ve günah anlayışı konusunda düşünce ve uygulama farkını ortaya koyacağını düşünüyoruz.

Araştırmamıza katılanların meslek gruplarına göre dağılımı tablo 3’de ayrıntılarıyla gösterilmiştir. Buna göre araştırmamıza katılanların meslek gruplarına göre dağılımında %32,1 (17 kişi) oranı “Memur”ları teşkil etmektedir. “Esnaf”lar %24,5 (13 kişi) ile mesleki sıralamada ikinci olarak yerlerini alırken, “Ev hanımı”ları da aynı sayı ve oranla anketimizde temsil edilmektedir. Son olarak “İşçi” kesiminin anketimizde %18,9 (10 kişi) oranı ile temsil edildiğini görüyoruz. (Bkz. Tablo 3)

Tablo 3: Araştırmaya katılanların meslek durumlarına göre dağılımı

CEVAPLAR	SAYI	%
Esnaf	13	24,5
Memur	17	32,1
Ev hanımı	13	24,5
İşçi	10	18,9
TOPLAM	53	100.0

Deneklerimizin gelir durumlarına bakıldığında; gelir durumu "Orta" durumda olan fert sayısı 28 kişi ile yüzdelik dilimin %52'8'ini, 16 kişi ile gelir durumu "İyi" olanlar yüzdelik dilimin %30,2'sini oluşturmaktadır. Gelir durumları arasında "Zayıf" durumda olanların oranı %11,3 (6 kişi) olup, "Çok iyi" bir gelire sahip deneklerin 3 kişi ile oranı %5,7'dir. (Bkz. Tablo 4)

Tablo 4: Araştırmaya katılanların gelir durumlarına göre dağılımı

CEVAPLAR	SAYI	%
Çok iyi	3	5,7
İyi	16	30,2
Orta	28	52,8
Zayıf	6	11,3
TOPLAM	53	100.0

c) Öğrenim Durumuna Göre Dağılım

Eğitim, insanlık tarihi boyunca insanı hayata hazırlaması sebebiyle her dönem önemini korumuş, hatta bazı dönemlerde bu önem daha da artmıştır. Kişiliğin gelişmesine

²¹⁶Ünver Günay, **Modern Sanayi Topluluklarında Din**, s. 35,36.

yardım eden ve onu temel alarak yetişkin yaşamına hazırlayan; gerekli bilgi, beceri ve davranışlar kazanmasına yarayan bir süreç olarak kabul edilen eğitim, bir bakıma bireye kişilik, değer ve yetenek kazandırdığı için bireysel bir sorun olarak kabul edilir²¹⁷. Bu nedenle araştırmamızda ortaya çıkacak bulguların eğitimle yakından ilişkili olacağını düşünüyoruz. Bireyler arasındaki öğrenim farkının deneklerin sevap ve günah anlayışı açısından bir takım farklılıklarını ortaya koyacağını hipotezlerimizde de ifade etmiştik.

Tablo 5'e bakıldığı zaman görüleceği gibi, ankete katılanların öğrenim durumlarına göre dağılımlarında 24 kişi ile %45,3'ünü "İlköğretim" mezunu, 14 kişi ile %26,4'ünü ise "Lise" öğrenimini tamamlamış, 15 kişi ile %28,3'ünü ise "Üniversite" öğrenimi görmüş denekler oluşturmaktadır. Deneklerin öğrenim durumları açısından sayısını önceden belirlemediğimiz için tablo 5'de görülen oranlama tesadüfen ortaya çıkmıştır.

Tablo 5: Araştırmaya katılanların öğrenim durumlarına göre dağılımı

CEVAPLAR	SAYI	%
İlköğretim	24	45,3
Lise	14	26,4
Üniversite	15	28,3
TOPLAM	53	100.0

II. Sevap ve Günah Anlayışı

Araştırmamızın birinci bölümünde sevap ve günah inancının, müminin inandığı inancın temelinde yer almış bir hayat prensibi olduğunu, onun, hayatını bir bakıma bu prensibe göre ayarlaması gerektiğini, bu durumda müminin, dinin kendisinden yapılmasını ve yapılmamasını talep ettiği davranışları bu anlayışın hissedilişi ölçüsünde kendisinde göstereceğini ifade etmiştik. Bu durumun, ona göre aynı zamanda dindar olma ve dindar kalmanın da bir ölçüsü olduğunu, öyleyse "Sevap ve Günah" anlayışının mümin nazarında bir fonksiyonu, yani bir yaptırım gücünün olduğu tespitini yapmış; bu nedenle de fert ve toplumu doğrudan ilgilendiren dinin, ferdin günlük tutum ve davranışlarında belirleyici bir rol verdiği sevap ve günah gibi iki kavramın ve bunların ferdin günlük tutum ve davranışlarına etkisinin incelenmesi gerektiğini belirterek, dinin temel güdülerinden olan sevap ve günah gibi iki kavramın muhtevasını ve bu iki kavramın psikolojik boyutunu inceledik.

²¹⁷Saffet Bilhan, **Eğitim Felsefesi**, AÜEBF Yay. Ankara 1991, s. 4. Bu konuda ayrıca bkz. Ünver Günay, **Modern Sanayi Toplumlarda Din**, s. 29,30.

Bu bölümde ise, yapmış olduğumuz anket sonuçlarına göre; sevap ve günah anlayışı, sevap ve günah anlayışının bireyin sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, cinsiyeti, meslek ve yaş durumu, toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile ilişkisini inceleyerek, sevap ve günah anlayışının günümüz insanının günlük tutum ve davranışlarına etkisini incelemeye çalışacağız.

a) Deneklerin Sevap Anlayışı

Araştırmamızın giriş bölümünde bütün dinlerin mensuplarını daha iyi olana, daha güzele ve en doğru olan hedefe yönleltmek istediklerini, bunun için de insanların uymaları gereken belli kurallar koyduklarını ifade ettik. Yine, mensuplarının bu kurallara riayetleki duyarlılığını arttırmak amacıyla onların bütününe veya bir kısmını temsil eden bazı kavramlar ortaya koyup geliştirdiklerini gördük. Esasen bu kavramların mümin nazarında bir fonksiyonunun var olduğunu, yani bir yaptırım gücünün olduğunu deneklerimizden çoğunluğunun (%88,7) doğruladığını görüyoruz. (Bkz. Tablo 6)

Tablo 6: Dinin yaptırım gücünün tespiti

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	47	88,7
Hayır	4	7,5
Cevapsız	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

“Dinin insanların yapacağı her işin karşısına günah ya da sevabı dikmesi, bu davranışı yapıp yapmamasında etkili olur mu? Neden?” şeklindeki sorumuzun “Neden” bölümünü ise %41,5 oranında denek; “Çünkü inanç insanların davranışlarına yön verir”, %32,1’ine göre ise “Mükafat ve ceza, insanın herhangi bir davranışı seçmesinde etkilidir” şeklinde cevaplamışlardır. (Bkz. Tablo 7)

Tablo 7: Dinin yaptırım gücünün kaynağı

CEVAPLAR	SAYI	%
Çünkü inanç, insanların davranışlarına yön verir	22	41,5
Mükafat ve ceza, insanın herhangi bir davranışı seçmesinde etkilidir	17	32,1
Cevapsız	14	26,4
TOPLAM	53	100.0

Tablo 7’den de anlaşıldığına göre din yaptırım gücünü, öncelikle insanların davranışlarına yön veren inanç (insanın dine duyduğu güven), daha sonra insanın

herhangi bir davranışı seçmesinde etkili olan mükafat ve ceza (sevap ve günah) kavramlarını içerisinde barındıran bir güç olmasından almaktadır.

Dinlerin kendi sistemleri içerisinde belli görevler ve anlamlar yüklediği, temsil ettiği davranış türleri açısından oldukça geniş bir yetkiyle donatılmış bulunan sevap kavramının tanımının istendiği “Sizce sevap nedir?” şeklindeki sorumuza, deneklerin %56,6’sı “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda, Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” şeklin de cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 8)

Bu soruyu “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış” şeklinde cevaplayanların oranı %28,3, “Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış” şeklinde cevaplayanların oranı ise %5,7’dir. (Bkz. Tablo 8)

Tablo 8: Sevabın tanımı

CEVAPLAR	SAYI	%
Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış	3	5,7
Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış	15	28,3
Dini yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış	30	56,6
Günah olmayan her şey	1	1,9
Yapana huzur ve mutluluk veren davranış	2	3,8
Cevapsız	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Allah’a itaat duygusuyla yapılan davranışların veya dininin mümine yüklediği görevlerin sonucu olan sevabın tarifinde seçicilik özelliği olan bir diğer sorumuz “Sizce sevap Allah’a itaatin bir ifadesi midir, yoksa iyi ve doğru olanın karşılığı mıdır?” şeklindedir. Bu sorumuza alınan cevaplardan deneklerin %24,5 (13 kişi) ine göre sevap; “Allah’a itaatin bir ifadesidir”, %9,4 (5 kişi) üne göre ise sevap; “İyi ve doğru olanın karşılığı”dır. Tablo 9’da görüldüğü gibi deneklerin %66,0 (35 kişi) nin tercih ettiği sevap tanımı ise, dini-ahlaki kavramların “her ikisi” nin birleştirildiği cevap şeklindedir. Denekler tarafından daha çok tercih edilen bu cevap şekline göre sevap, Allah’a itaatin bir ifadesi olmakla birlikte iyi ve doğru olanın da karşılığıdır.

Tablo 9: Sevabın tanımında din ile ahlak’ın etki yönünden ağırlığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Allah’a itaatin bir ifadesidir	13	24,5
İyi ve doğru olanın karşılığıdır	5	9,4
Her ikisi de	35	66,0
TOPLAM	53	100.0

Tablo 8 ve tablo 9'daki sorulara deneklerden alınan cevaplar sonucunda ortaya çıkan oranlamadan, din ile ahlak arasındaki tarihsel ilişkinin varlığı ve bu ilişkinin günümüzde de devam ettiği sonucu çıkarılabilir. Ayrıca deneklerin sevabı iyi, güzel, doğru gibi kavramlarla ilişkilendirdiklerini, sevap kavramına işaret eden bu tür kavramlara sevap tanımını içinde yer verdiklerini görüyoruz.

Sevabın din tarafından neden konulduğu ve amacının ne olabileceğinin ortaya çıkarılması amacıyla “Dinde sevabın konmasından maksat ne olabilir?” şeklindeki sorumuza deneklerin verdiği cevaplardan %43,4’ü “İnsanları iyiye, doğruya sevk etmek ve onları kötülüklerden uzaklaştırmak”, %20,8’i de “Ferdin huzuru, toplumun düzenini sağlamak” şeklindedir. (Bkz. Tablo 10)

Bu cevap şekline göre; dinin sevap kavramı yoluyla insanları iyiye, doğruya ve güzel’e sevk edici etkisiyle; fert ve toplumun huzur ve düzenini sağlayıcı iki önemli rolünün denekler tarafından bilindiğini ve ön plana çıkarılarak önemsendiğini görüyoruz. Esasen diğer seçeneklerde de dinin sevap için yüklediği diğer amaçlardan bahsedildiğine göre, deneklerin dinin sevap ve günah kavramlarını neden koyduğunu bildikleri daha açık ve net olarak anlaşılacaktır.

Tablo 10: Dinin sevap kavramını koyma amacı

CEVAPLAR	SAYI	%
İnsanları iyiye, doğruya, güzele sevk etmek ve onları kötülükten uzaklaştırmak	23	43,4
Ferdin huzuru, toplumun düzenini sağlamak	11	20,8
İnsana seçme şansı vermek	1	1,9
Yapılan iyi amellerin karşılıksız kalmaması	4	7,5
İnsanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak	4	7,5
Allah katında insanların derecesini belirlemek	4	7,5
İnsanların dinin kurallarına uymalarını temin ve teşvik etmek	3	5,7
Cevapsız	3	5,7
TOPLAM	53	100.0

Örneklemden “Sevabı en çok olan bir davranış” yazmaları istendiğinde; deneklerin çoğunluğu olan %41,5’i “Sevabı en çok olan davranış”ı “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak”, %15,1’i “İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranışta bulunmak”, %9,4’ü “İbadetleri yerine getirmek” olarak yazmış ve bu fiilleri, “Anne-Babaya itaat etmek, kul hakkına riayet etmek, her şeyi sevmek, haramdan sakınmak, ilim öğrenmek ve öğretmek” gibi fiillere tercih etmişlerdir. (Bkz. Tablo 11)

Yapılan bu tercihe göre deneklerin, özellikle “İbadetleri yerine getirmek” fiilini geri plana almaları, onun “Zaten yerine getirilmesi gereken bir görev” olduğu düşüncesinden kaynaklanabileceği gibi, “Bireylerin dini pratikleri yerine getirmeleri ile dini inanç düzeyleri arasında olumlu bir ilişki vardır” denencesini doğrulayıcı bir düşünceden de kaynaklanabilir. Çünkü tablo 24’de de görüleceği gibi günahın işlenme nedenleri arasında en önemli yeri “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalınması” (%37,7) almaktadır.

Tablo 11’de görüldüğü gibi deneklerin “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak”, cevabını ön plana almaları; günümüz hayat şartlarının zorluğu dolayısıyla deneklerin, ihtiyaç sahibi insanlara olan merhamet duygularından veya bizzat kendilerinin ihtiyaç sahibi kimseler olmalarından kaynaklanabileceği gibi, toplumsal yardımlaşmayı gerektiren bir durumun anketin yapıldığı döneme rastlaması da bu seçeneğin yazılmasında rol oynamış olabilir.

Tablo 11: Sevabı en çok olan bir davranışın yazılması

CEVAPLAR	SAYI	%
Anne-Babaya itaat etmek	4	7,5
İbadetleri yerine getirmek	5	9,4
İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak	22	41,5
İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak	8	15,1
Kul hakkına riayet etmek	4	7,5
Her şeyi sevmek	2	3,8
Haramdan sakınmak	2	3,8
İlim öğrenmek ve öğretmek	2	3,8
Cevapsız	4	7,5
TOPLAM	53	100.0

Buna göre tablo 11 ve 12’deki sorulara deneklerin verdiği cevaplar göz önüne alındığında; deneklerin büyük bir kısmının toplumsal dayanışmayı, Allah’a yapılan bireysel ibadetten daha fazla önemsedikleri açıktır. Ortaya çıkan bu sonucun da; “Bireyin içinde bulunduğu sosyo-ekonomik durumun, onun günah ve sevap anlayışında etkili olduğu” denencesiyle ilişkili olduğunu düşünüyoruz. Ayrıca bu durum günümüz mümininin diğer insanlar ve varlıklarla olan ilişkisi sonucu elde edebileceği sevapları daha çok önemsedğine işaret etmektedir.

Tablo 12: Daha sevap olan davranışın bulunması

CEVAPLAR	SAYI	%
Bir ibadeti yapmakla	16	30,2
Fakire yardım etmekle	37	69,8
TOPLAM	53	100.0

Sevap kavramının doğruluk, dürüstlük, vefakarlık, fedakarlık, yardım ve iyilikseverlik gibi sosyal ve ahlaki davranışların uygulanmasındaki yönlendiriciliğini ölçmek ve günümüz insanının ibadet dışındaki davranışlarında sevabın rolünün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan “Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?” sorusuna deneklerin %90,6’sı olumlu cevap vererek, günümüz insanının doğruluk, dürüstlük, yardım ve iyilikseverlik gibi davranışlarında sevabın rolünün bulunduğunu ifade etmişlerdir. Deneklerin %9,4’ü bu konuda olumsuz cevap vererek sevabın, dolayısıyla dinin günümüz insanının sosyal ve ahlaki davranışlarındaki belirleyici rolünü reddetmişlerdir. (Bkz. Tablo 13) Tablo 13’den anlaşıldığına göre “İnanç ve ibadet dışındaki tutum ve davranışlar sevap ve günah kavramıyla ilişkilendirilmektedir”.

Tablo 13: Sevabın doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmadaki rolü

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	48	90,6
Hayır	5	9,4
TOPLAM	53	100.0

Günümüz insanının sosyal-ahlaki davranışlarında sevap kavramının rolünün bulunduğunu çoğunlukla (%90,6) kabul eden deneklerimiz, “Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?” sorusuna aynı oranda olumlu cevap vermemişlerdir. Tablo 14’ de görüldüğü gibi “Sevap insanların davranışlarını bugün ne derecede etkilemektedir?” sorusuna deneklerimizin %75,5’i “Kısmen”, %20,8’i “Tamamen”, %3,8’i “Hiçbir zaman” cevabını vermişlerdir.

Tablo 14: Sevabın etkisi

CEVAPLAR	SAYI	%
Tamamen	11	20,8
Kısmen	40	75,5
Hiçbir zaman	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Tablo 14’e göre sevap, günümüz insanının çoğunluğunun günlük hayatının düzenlenmesinde kısmen itici rol oynamakta ve günümüz insanı, yapacağı iş ve davranışlarını sevaba göre “Kısmen” ayarlamaktadır. Görüldüğü gibi; inancıyla uyum içerisinde olmak ve ahenkli bir ilişkiyi devam ettirebilmek amacıyla mümin, mensubu bulunduğu dinin koymuş olduğu kurallara muhalefet etmemeye “Kısmen” riayet etmektedir. Deneklerimize göre günümüz insanı sevaba “Kısmen” yönelmekle, sevabı

doğuran dini kuralları bütün varlığıyla yerine getiremediğini göstermektedir. Yüklendiği görevleri yerine getiremediği için de yeterince sevap elde edemediğini düşünmektedir.

Bunun sebeplerini “Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale geldiği doğru mudur? Neden?” şeklinde sorduğumuz sorumuza, deneklerin verdiği cevapların oranında arayabiliriz. Bu sorumuza deneklerin %37,7’si “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için”, %15,1’i “Toplumun ahlaki değerlerinin çözülüp günlük yaşayış ve menfaatlerin dünya görüşü haline gelmesinden”, %13,2’si ise “Bilgisizlik ve eğitimsizlikten” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 24) Bu cevaba göre günümüz insanının sevaba kısmen itibar etmesinin, iç dünyasına ait engelleyici etkenlerden kaynaklanan inanç zayıflığının yanında, menfaat, bilgisizlik vb. nedenlerle ilgili olduğu anlaşılmaktadır.

b) Deneklerin Günah Anlayışı

Dinlerin kendi sistemleri içinde belli görevler ve anlamlar yüklediği kavramlardan bir diğeri ise günah kavramıdır. Bu kavram hakkında günümüz insanının bir fikri var mıdır? Müminin zihninde bu kavram yer edinmiş midir ve ne derece yer edinmiştir? Müminin günlük hayatının akışı içerisinde yaptığı fiillerin işlenip-işlenmemesinde “günah” kavramının hissesi nedir? Bu durumun tespit edilerek tutum ve davranışlara etkisinin incelenmesi amacıyla deneklerimize ilk olarak “günah” kavramını tanıyıp tanımadıklarını sorduk.

Deneklerimizin %34,0’üne göre günah; “Dince suç sayılan tutum ya da iş”tir. %26,4’üne göre “Yapılması kötü, çirkin karşılanan davranış”, %22,6’sına göre “Allah’a itaatsizlik”, %15,1’ine göre ise “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket”tir. (Bkz. Tablo 15)

Genel anlamda günahı; “Dinlerin koyduğu kurallara muhalefetle, insanın isteyerek veya istemeyerek kötülük yapması ve eşyanın tabiatına uymayı reddetmesinden doğan fiil ve hareketler”²¹⁸ şeklinde, İslam’da ise benzer bir tanımla “Dini her emir ve yasağa itaatsizlik”²¹⁹ şeklinde tanımlamıştık. Deneklerden alınan cevaplarla bu tanımlar

²¹⁸Alexis Carrel, **Başarının Sırları**, s. 103,104.

²¹⁹Toshihiko Izutsu, **İslam Düşüncesinde İman Kavramı** (Çev.Selahattin Ayaz), Pınar Yay. İstanbul 1984, s. 50.

karşılaştırıldığında ortaya çıkan bu tablodan (Bkz. Tablo 15), deneklerin çoğunluğunun günah kavramını tanıdıkları anlaşılmaktadır.

Tablo 15: Günahın tanımı

CEVAPLAR	SAYI	%
Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket	8	15,1
Dince suç sayılan tutum ya da iş	18	34,0
Yapılması kötü, çirkin karşılanan davranış	14	26,4
Allah’a itaatsizlik	12	22,6
Cevapsız	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

Deneklerimize göre bir davranışın günah olarak nitelendirilip nitelendirilmemesinde en önemli ölçü "Din"dir (%45,3). İkinci sırayı alan ölçü ise "Vidcan" (%13,2), aynı oranla (%13,2) üçüncü sırayı alan ölçü ise “Şayet fert ve topluma zarar veriyorsa” anlayışıdır. (Bkz. Tablo 16). Bu sonuçlardan, deneklerimizin zihnine günah fikrinin yerleşmiş olduğu çıkarımı yapılabilir.

Tablo 16: Bir davranışın günah olup olmadığına nasıl karar verildiği

CEVAPLAR	SAYI	%
Vidcanının sesini dinleyerek	7	13,2
Bu konuda ölçü dindir	24	45,3
Aklım ve iradem sayesinde	6	11,3
Şayet fert ve topluma zara veriyorsa	7	13,2
İlim ve bilginin doğru ve yanlış dediğine bakarak	4	7,5
Cevapsız	5	9,4
TOPLAM	53	100.0

Tablo 17: Birisinin bahçesinden bir elma alıp yenmesinin ne olduğu

CEVAPLAR	SAYI	%
Ayıp olur	2	3,8
Günah olur	43	81,1
İnsana yakışmaz	6	11,3
Bir şey olmaz	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Acaba denekler günah olan iş ve davranışlar konusunda bilgi sahibi midir? Bu durumun tespiti amacıyla, “Birisinin bahçesinden bir elma alıp yense, sizce bu ne olur?” şeklinde bir soru sorduk. Bu sorumuza deneklerin %81,1’i “Günah olur”, %11,3’ü “İnsana yakışmaz”, %3,8’i “Ayıp olur” cevabını vererek böyle bir davranışın “Kul hakkı yemek” ten dolayı günah olduğunu büyük oranda bildiklerini göstermişlerdir. (Bkz. Tablo 17) Bu soruya verdikleri cevap şekliyle deneklerimizin “İnanç ve ibadet dışındaki

tutum ve davranışlar da sevap ve günah kavramıyla ilişkilendirilmektedir” denencesini doğruladıklarını görüyoruz.

Birinci bölümde de konu edindiğimiz gibi İslam bilginleri günahları büyük (kebire) ve küçük (sağire) olarak ikiye ayırmışlar, bu görüşlerine Kuran ve Sünnette dayanak bulmuşlardır²²⁰. Çalışmamızda, günah çeşitlerinin denekler tarafından bilinip bilinmediğini öğrenmek amacıyla sorduğumuz “İnsanları sık sık aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?” şeklindeki sorumuza; deneklerin %88,7’si “Büyük günah”, %7,5’i “Orta günah”, %3,8 oranı ise “Küçük günah” şeklinde cevap vermişlerdir. “Orta günah” kavramının dini literatürde yeri olmamasına rağmen deneklerimizden bir kısmının bu seçeneği de işaretlemiş olmaları dikkatten kaçmamalıdır. (Bkz. Tablo 18)

Tablo 18: İnsanları sık sık aldatan, kandıran, hile yapanların hangi tür günah işledikleri

CEVAPLAR	SAYI	%
Küçük günah	2	3,8
Orta günah	4	7,5
Büyük günah	47	88,7
TOPLAM	53	100.0

“Sizce günahı en büyük olan davranış nedir?” sorusuna deneklerimizin %30,2 oranındaki çoğunluğu “Kul hakkı yemek”, %26,4’ü “Allah’a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek”, %17,0’ si “Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak” gibi fiilleri yazarak İslam bilginlerinin bu konudaki görüşleriyle uygunluk göstermişlerdir. (Bkz. Tablo 19)

Ancak deneklerimizin bu soruya “Allah’a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek” yerine, “Kul hakkı yemek” seçeneğini öncelikle yazmış olmalarının nedenini, günümüzde bu tür ihlallerle sıkça karşılaşılıyor olmalarında arayabiliriz. Ayrıca bu durum günümüz mümininin, günahın diğer insanlar ve varlıklarla ilişkisi sonucu elde edilen boyutuyla daha çok ilgilendiğini işaret etmektedir.

²²⁰Bkz. Kur'an 42/Şura 37, 53/Necm 31,32, 3/Al-i İmran 193, Hadis-i Şerif de ise; "Şunlar büyük günahlardır; Şirk koşturmak, yalan yere yemin, ana-babaya isyan ve cana kıymak" denilir. Buhari, **Sahih**, c. 4, s. 2098. Bu ayet ve hadislerden yola çıkan İslam bilginleri günahları küçük ve büyük günahlar diye ikiye ayırmışlardır. Bu ayırım dolayısıyla büyük ve küçük günahların tanımı ve sayısında anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır. Hafız Ez-Zehebi, **Büyük Günahlar** (Çev. M. Enis Kamer), Temel Neşriyat, İstanbul 1982, s. 10. Hafız Ez-Zehebi bu kitabında büyük günahları 70 tane olarak saymıştır ki, bunları da kendi aralarında derecelendirmiştir. Örneğin, birinci büyük günah ve Allah tarafından (4/Nisa 116) affedilmeyen günah Allah'a ortak koşturmadır. Günahın yetmişincisi olarak da sahabeden birine dil uzatmak olarak ifade etmiştir. Bu iki günah arasında adam öldürme, sihir, rüşvet, zina gibi büyük günahlar vardır.

Tablo 19: Günahı en büyük olan davranışın yazılması

CEVAPLAR	SAYI	%
Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek	14	26,4
Kul hakkı yemek	16	30,2
Anne-Babaya isyan	2	3,8
Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak	9	17,0
Allah'a itaatsizlik	2	3,8
Zina etmek	3	5,7
Canlıyı öldürmek	1	1,9
Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek	1	1,9
Kötülük yapmak	1	1,9
Cevapsız	4	7,8
TOPLAM	53	100.0

Günümüz insanının günlük tutum ve davranışlarında günah kavramının rolünün bulunup bulunmadığı ile ilgili bulgularımız ise şu şekildedir; "Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?" sorusuna örneklemin %60,4'ü "Kısmen", %30,2'si "Hayır", %9,4'ü "Evet" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 20)

Bu cevaplardan ortaya çıkan sonuca göre günah kavramı, günümüz insanının günlük hayatının düzenlenmesinde kısmen frenleyici rol oynamakta ve günümüz insanı, yapacağı iş ve davranışları günaha göre "Kısmen" ayarlamaktadır. Hatırlanacağı üzere önemli sorularımızdan birisi olan "Sevap insanların davranışlarını bugün ne derecede etkilemektedir?" şeklindeki sorumuza da deneklerin %75,5'i "Kısmen" cevabını vermişlerdi. Bu durumda günümüz mümininin hayatının akışı sırasında yaptığı fiillerin işlenmesinde sevap ve günah kavramının hissesinin "Kısmen" olduğu anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo 14 ve 20)

Tablo 20: Günah fikrinin bugün insanı yeterince frenleyip frenleyemediği

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	5	9,4
Kısmen	32	60,4
Hayır	16	30,2
TOPLAM	53	100.0

Günaha çoğunlukla kısmen itibar edilişinin veya tamamen itibar edilmeyişinin, insanların günahı düşünecek fırsatının olup olmaması ile bir ilgisi var mıdır? Bu sorumuzun cevabını "Günümüz insanının, yaptığı işlerin günah mı sevap mı olduğu hususunda düşünecek fırsatı bile yoktur" diyorlar. Siz buna ne dersiniz?" şeklindeki sorumuza aldığımız cevaplarda arayabiliriz. Deneklerin %88,7'sine göre günümüz

insanının günah ve sevabı düşünecek fırsatı vardır. Deneklerimizin %11,3'üne göre ise günümüz insanının günah ve sevabı düşünecek fırsatı yoktur. (Bkz. Tablo 21)

Tablo 21'den aldığımız sonuca göre; insanların bugün sevap ve günaha tamamen itibar etmemeleri ya da kısmen itibar etmeleri ile "Sevap ve günahı düşünme fırsatlarının olup olmaması" arasında bir ilginin olmadığı anlaşılmaktadır.

Tablo 21: Bir davranışın günah ya da sevap olup olmadığını düşünecek fırsatın olup olmadığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Doğru	6	11,3
Yanlış	47	88,7
TOPLAM	53	100.0

Deneklerimize göre günah ve sevabı düşünecek fırsatı olan ya da günah ve sevaba kısmen itibar eden toplum kesimleri hangileridir? Bunun tespit edilmesi amacıyla sorulan "Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedir?" şeklindeki sorumuza; deneklerin %66,0'sı "İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı olan inançlı kişiler" ; %5,7'si ise "Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler" şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 22)

Deneklerimizin tablo 22'deki "Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedir?" sorusuna verdikleri çoğunluk cevaba göre, "Sevap ve günah inancının, iyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı kişilerin tutum ve davranışlarını daha çok etkileyeceği" denencesi doğrulanmış bulunmaktadır.

Tablo 22: Bugün kimlerin günah ve sevaba daha çok riayet ettikleri

CEVAPLAR	SAYI	%
Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler	3	5,7
Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar	2	3,8
Orta gelirli insanlar	2	3,8
Gençler	1	1,9
Yaşlılar	1	1,9
İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı olan inançlı kişiler	35	66,0
Hiç kimse	1	1,9
Cevapsız	8	15,1
TOPLAM	53	100.0

Din tarafından günah diye nitelendirilen ancak buna rağmen işlenen günahların nedenlerini deneklerimize sormuş olduğumuz "Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale geldiği doğru mudur? Neden?" şeklindeki sorumuza aldığımız cevaplarda da arayabiliriz. Tablo 23'de görüldüğü gibi örneklemin %94,3'ü bu

sorumuzun birinci kısmına “Evet”, %1,9’u ise “Hayır” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 23)

Tablo 23: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale gelip gelmediği

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	50	94,3
Hayır	1	1,9
Cevapsız	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Deneklerimizin, günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale gelmesinin sebebini %37,7 oranında "İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için" cevabında, %15,1'inin ise "Toplumun ahlaki değerlerinin çözülüp günlük yaşayış ve menfaatlerin dünya görüşü haline gelmesinden" cevabında aradıklarını görüyoruz. Deneklerimizin %13,2'sine göre de günah sayılan birçok şey bugün “Bilgisizlik ve eğitimsizlik” ten dolayı yapılmaktadır. (Bkz. Tablo 24)

Tablo 24: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale gelmesinin nedeni

CEVAPLAR	SAYI	%
Ekonomik şartlar	4	7,5
Bilgisizlik ve eğitimsizlik	7	13,2
İyi yöneticiler seçemediğimizden	1	1,9
Mecburiyetten	2	3,8
Ahret inancının zayıflamasından	2	3,8
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	20	37,7
Kötülüğün yayılmasından	1	1,9
Duyarsızlık	1	1,9
Toplumun ahlaki değerlerinin çözülüp günlük yaşayış ve menfaatlerin dünya görüşü haline gelmesinden	8	15,1
Cevapsız	7	13,2
TOPLAM	53	100.0

Günahın işlenme nedenlerinin ortaya çıkarılması amacıyla sorulan diğer bir sorumuz da "Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?" şeklinde olanıdır. Bu sorumuza %30,2 oranında denek "Ekonomik ve sosyal bozukluklardan", %26,4 oranında denek "Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı", %22,6 oranında denek "Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan", %17,0 oranında denek ise “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 25)

Bir önceki bölümde insanları günaha sevk eden sebeplerden bahsetmiş ve bunları özetle; insanları doğru yoldan saptıran şeytan, temel özelliği insanlara ya doğrudan

haramı, ya da sonunda harama giden gereksiz mübahları hayata sokmaya meyilli olan nefis, birde dünya sevgisi ve dünyada olanlar diye sıralamıştık. Açık uçlu olarak sorduğumuz bu sorumuzun seçeneklerini tablo 25’de görüldüğü gibi deneklerimiz oluşturmuş ve günahın işlenme nedenlerini, değişik oranlarda çeşitli sebepler ortaya koyarak sıralamışlardır. Bunlar arasında bizim saymış olduğumuz nefis, dünya sevgisi ve dünyada olanlar gibi sebepler de yer almış, ancak deneklerimiz şeytan konusuna her nedense değinmemişlerdir. Bu sonuca göre; günümüz insanının günah olan davranışlara yönelmesinde, içsel ve çevresel nedenlerin daha çok rol aldığını düşündükleri görülmektedir.

Tablo 25: Günahların daha çok hangi sebeplerden dolayı işlendiği

CEVAPLAR	SAYI	%
Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan	12	22,6
Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı	14	26,4
Ekonomik ve sosyal bozukluklardan	16	30,2
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	9	17,0
Özenti	1	1,9
Cevapsız	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

Tablo 23 ve 24’de görülen “Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılar hale geldiği doğru mudur? Neden ?” şeklindeki sorumuzun “Neden?” kısmına denekler ağırlıklı olarak “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için” (%37,7) cevabını vermişlerdi. Bu durumda tablo 24’de ortaya çıkan sonuçlarla tablo 25’de ortaya çıkan sonuçları karşılaştırdığımızda günahın işlenme sebepleri, sıralama açısından değişiklik arz etmektedir. Örneğin; tablo 24’deki soruya deneklerin verdiği cevaba göre günümüzde günah işlemenin birincil nedeni “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için” iken, tablo 25’e göre birincil neden “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan” dır. Bu çelişki, her iki tablodaki öncelikli cevapların çoğunluk oranına göre sıralanmasıyla giderilebilir. Buna göre bugün işlenen günahların daha çok;

- 1- “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için”; %37,7 (Tablo 24)
- 2- “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan”; %30,2 (Tablo 25)
- 3- “Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı”; %26,4 (Tablo 25)
- 4- “Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan”; %22,6 (Tablo 25) gibi sebeplerden dolayı işlendiği söylenebilir.

Günahı hangi nedenlerle işlerse işlesin, işlediği günahın sonucunda tablo 26’da da görüldüğü gibi deneklerimiz, %39,6 oranında “Suçluluk hisseder, pişmanlık duyarım”, %35,8 oranında “Vicdanen rahatsız olur, üzüлür, ıstırap ve acı hissedirim”, %11,3 oranında “Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım” diyerek günah sonrası duygularını bir şekilde dile getirmişlerdir.

Tablo 26: Günah sonrasında neler hissedildiği

CEVAPLAR	SAYI	%
Suçluluk hisseder, pişmanlık duyarım	21	39,6
Vicdanen rahatsız olur, üzüлür, ıstırap ve acı hissedirim	19	35,8
Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım	6	11,3
Utanç duyar, aşırı derecede rahatsız olurum	3	5,7
Kendimi aşağılanmış hissedirim	1	1,9
Üzerimde bir ağırlık hissedirim	1	1,9
Cevapsız	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Deneklerimizin işlemiş oldukları gūnahtan dolayı üzüntü, ıstırap duyup lekeli ve gūnahkar bir hayatı yaşamanın getirdiği psikolojik, sosyal ve fizyolojik anlamda acizlik, alınganlık, aşınma, çevreden ve Allah’tan uzaklaşma dolayısıyla korku, kirlilik, kriz, lekeli ve gūnahkar bir hayatın kaynağını %35,8 oranında “Gūnahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı” cevabında, %3,8 oranında “Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için”, %1,9 oranında ise “Yapılmaması gerekeni yaptığım için” cevabında aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 27)

Tablo 27’de görüldüğü gibi deneklerimiz gūnah işlemiş olmaktan kaynaklanan suçluluk ve ezikliğin nedenini de öncelikle ve çoğunlukla “Gūnahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmak” (%35,8) ta aramışlardır.

Tablo 27: Günah sonrası duygulanımların nedeni

CEVAPLAR	SAYI	%
Yapılmaması gerekeni yaptığım için	1	1,9
Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için	2	3,8
Gūnahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı	19	35,8
Cevapsız	31	58,5
TOPLAM	53	100.0

Gūnah sonrası duygularını tablo 26’da, işledikleri gūnah sonrası duyguların kaynağını ise tablo 27’de dile getiren deneklerimiz, "Gūnah işlediğinizde, meleklerin gūnahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?" şeklindeki sorumuza ise; %67,9 oranında "Sık sık", %28,3 oranında "Bazen", %1,9 oranında "Hiç hatırlamam" cevabını vererek, işledikleri

günahtan sonra meleklerin günahlarını yazdığını çoğunlukla hatırladıklarını ifade etmişlerdir. (Bkz. Tablo 28)

Tablo 28: Günahın Melekler tarafından yazıldığının ne ölçüde hatırladığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Sık sık	36	67,9
Bazen	15	28,3
Hiç hatırlamam	1	1,9
Cevapsız	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

Günah olduğunu bildiği bir davranışı yapan ve daha sonra hissettiği suçluluk nedeniyle bir şekilde temizlenme gereği duyup, günahtan sıyrılma ve Allah'la barışma arayışına giren müminin bu hali, daha önceki bölümde de değinildiği gibi tövbe halidir. Esasen "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır ?" şeklindeki sorumuza da deneklerimizin çoğunluğu olan %26,4'ü "Dua ve tövbe edilmelidir" cevabını vererek günahtan sonra tövbenin önemini ve gerekliliğini vurgulamışlardır. (Bkz. Tablo 29)

Bilindiği gibi tövbe halini yaşayan mümin, Rabbine karşı bir daha suç işlemeyeceğine, ondan ayrı hareket etmeyeceğine söz verir ve nefisine yaptığı haksızlığı anlayarak O'na yaklaşılarak davranışlarını daha iyi olana yöneltir. Bu durum aynı zamanda insan fitratının sevap diye nitelendirilen iyi, doğru ve güzel davranışlara eğilimli olduğunun bir göstergesidir. Buna göre deneklerimizin de kendilerini hatadan, günahtan uzaklaştırıp ondan kurtulmak, tövbe (%26,4) ve ibadet (%20,8) yoluyla geçmişlerini temizlemek ve Allah'a daha yakın olmak eğiliminde oldukları anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo 29)

Tablo 29: Günahtan kurtulmak için yapılması gerekenler

CEVAPLAR	SAYI	%
İbadet edilmeli	11	20,8
Dua ve tövbe edilmeli	14	26,4
Doğru ve dürüst olunmalı	6	11,3
İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı	11	20,8
İyi bir çevrede bulunulmalı nefis ve şeytana fırsat verilmemeli	1	1,9
Dinin ölçülerine uyulmalıdır	9	17,0
Cevapsız	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

Günah anlayışının toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile olan ilişkisine gelince; "Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı? Neden ?" şeklindeki sorumuza deneklerin % 92,4'ü "Evet" günah sayılır, %5,7'si ise "Hayır" günah sayılmaz

cevabını vermiş ve böylece toplumsal norm ve kurallarla iyi bir Müslüman olma arasında önemli oranda bir bağ kurmuşlardır. (Bkz. Tablo 30) Deneklerimizden aldığımız bu sonuca göre “İnanç ve ibadet dışındaki tutum ve davranışların da sevap ve günah kavramlarıyla ilişkilendirildiği” denencesi doğrulanmış bulunmaktadır.

Tablo 30: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	49	92,4
Hayır	3	5,7
Cevapsız	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

Denekler toplumsal yapının bozulmasına sebep olan iş ve davranışların günah oluş nedenini de %47,2 oranında “Toplum düzenini bozmak, başkasının hakkını ihlaldir”, %15,1 oranında ise “Toplumda huzursuzluk, kargaşa ve fitne meydana gelir” gibi aslında birbirini tamamlayan iki önemli neden de aramışlardır. (Bkz. Tablo 31)

Birinci bölümde, toplumsal şartlarla davranışları arasında iç içelik bulunan ferdin, isteyerek veya istemeyerek işlediği günahların çoğunun yalnız kendisine zarar vermediğini, içinde yaşadığı topluma da zarar verdiğini ifade etmiştik. Tablo 30 ve 31’ den de anlaşıldığına göre örneklemin, günahın boyutlarından birinin de toplum düzenini bozup insanların huzurunu kaçıran davranışlar olduğunu bildikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 31: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah oluş nedeni

CEVAPLAR	SAYI	%
Toplum düzenini bozmak, başkasının hakkını ihlaldir	25	47,2
Toplum düzeninin bozulması, günahların kolay işlenmesine sebep olur	4	7,5
İnsanların huzurunu düşünmek, ahlaki bir görevdir	3	5,7
Toplumda huzursuzluk, kargaşa ve fitne meydana gelir	8	15,1
Cevapsız	13	24,5
TOPLAM	53	100.0

Bilindiği gibi başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemek İslam dinine göre günahtır. “Kul hakkı” konusunda Kuranı Kerim sık sık vurgular yapar²²¹ ve bu konuda müminler sık sık uyarılır. Bu nedenle deneklerimize; "Başta komşularınız olmak üzere, başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin günahı var mıdır? Neden?" şeklinde bir soru yönelttik. Bu sorumuza deneklerin %96,2'si "Evet", %3,8'i ise "Hayır" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 32) Bu sonuç, deneklerin tablo 30'daki "Toplum düzenini

²²¹Örneğin bkz. 7/A’raf 33.

bozan bir hareket günah sayılır mı?" sorusuna %92,5 oranında verdikleri "Evet" şeklindeki cevaplarla oranlama açısından pek farklı gözükmemektedir.

Tablo 32: Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin günah olup olmadığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	51	96,2
Hayır	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Deneklerimiz, başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin günah oluş nedenini de "Baskalarının hak ve hukukuna riayet etmemek, dinimizce yasaklanmıştır" (%69,8) cevabında aramışlardır. (Bkz. tablo 33) Burada da yine deneklerimizin dini hassasiyeti söz konusudur.

Tablo 33: Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin günah oluş nedeni

CEVAPLAR	SAYI	%
Baskalarının hak ve hukukuna riayet etmemek, dinimizce yasaklanmıştır	37	69,8
Baskalarının hak ve hukukuna riayet etmemek, fitneye sebep olur	2	3,8
Baskalarının hak ve hukukuna riayet etmek, bir insanlık görevidir	8	15,1
Cevapsız	6	11,3
TOPLAM	53	100.0

c) Deneklerin İnanç, İbadet, Ahlaki-Sosyal Normlar Konusundaki Görüş ve Tecrübeleri

Din bilginlerinin çoğu İslam dinini inanç, ibadet, ahlak gibi üç ana bölümde incelemişlerdir. Mümin, görev ve sorumlulukları arasında sürekli yer alan inanç, ibadet, ahlaki ve sosyal normlarla ilgili tutum ve davranışları sonucunda sevap ya da günah elde edecektir. Bu nedenle deneklerimize bu konular hakkında da bazı sorular sorduk. Deneklerimizin bu konulardaki görüş, düşünce ve uygulamaları şöyledir.

ca) İnanç Esasları: İslam inanç esasları altı temel esastan oluşur. Bunlar; Allah'a, peygamberlere, meleklerle, kitaplara, ahiret gününe, kaza ve kadere inanmaktır. İslam inancına göre Müslüman olmanın ilk basamağı, bu esasları bilmek ve onlara tereddütsüz inanmakla aşılabılır. Bu temel esasların mümin üzerinde süreklilik arz eden psikolojik bir yaptırım gücü vardır. Örneğin ahiret inancı yoluyla mümin, dünyada yapacağı iş ve

davranışları dolayısıyla kontrol altında tutulur ve ayrıca ahiret hayatını dünya hayatına tercih etmesi istenir²²².

Deneklerimize inanç konularından olan Allah ve ahiret inancı konusunda sorularımız oldu. Bu sorulardan biri; "Allah'a inancınızda hiç sarsıntı olur mu?" şeklindedir. Deneklerimizden büyük çoğunluğu olan %90,6 oranı bu sorumuza "Hayır" cevabı vererek Allah'a inançlarında hiçbir zaman sarsıntı olmadığını dile getirmişlerdir. (Bkz. Tablo 34) Allah'a inancımda sarsıntı olur "Evet" diyenlerin oranı %5,7'dir. "Bazen" sarsıntı olur diyenlerin oranı ise %3,8'dir. "Evet" ve "Bazen" diyenlerin toplam %9,5'lik oranı, bu soruya "Hayır" diyenlerin oranından oldukça azdır. (Bkz. Tablo 34) Bu nedenle deneklerimizin "Allah İnancı" konusunda sağlıklı denebilecek bir inanca sahip oldukları söylenebilir.

Tablo 34: Allah'a inançta sarsıntı olup olmadığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	3	5,7
Hayır	48	90,6
Bazen	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Müminin inancında önemli bir yeri olan ve davranışların kontrolünde önemli bir yaptırım gücüne sahip ahiret inancıyla ilgili olarak yönelttiğimiz "Kıyamet gününde hesaba çekileceğinizi ne ölçüde hatırlarsınız?" şeklindeki sorumuza deneklerin %67,9'u "Sık sık", %30,2'si "Bazen", %1,9'u da "Hiç hatırlamam" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 35) Tablo 35'deki bu rakamlar deneklerimizin kıyamet gününde hesaba çekileceklerini hatırlama noktasında "Allah inancı" konusunda olduğu kadar duyarlı olmadıklarını göstermektedir.

Tablo 35: Kıyamet gününde hesaba çekilmenin ne ölçüde hatırlandığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Sık sık	36	67,9
Bazen	16	30,2
Hiç hatırlamam	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

²²²"Bu dünya hayatı sadece bir eğlence ve oyundan ibarettir. Asıl hayat ahiret yurdundaki hayattır. Keşke bilseler".. 29/**Ankebut** 64. "Onlara dünya hayatında azap vardır, ahiret azabı ise daha çetindir. Allah'a karşı onları bir koruyan da yoktur". 13/**Ra'd** 34.

Tablo 34 ve 35'deki sonuçlar göz önüne alınıp psikologların, dindarlığın boyutları görüşü doğrultusunda da bir değerlendirme yapıldığı zaman deneklerin, inanç açısından dindar oldukları ifade edilebilir.

cb) İbadet Esasları: İslam ibadet esasları beş temel esastan oluşur. Bunlar; Namaz kılmak, oruç tutmak, zekat vermek, hacca gitmek ve kelime-i şehadet getirmektir. İslam dinine göre ibadet, inançtan sonra müminin görev ve sorumlulukları arasında sürekli yer alan bir yaşam biçimidir. Bu nedenle mümin, yukarıda ifade ettiğimiz ve burada dile getirilmeyen birçok ibadeti yerine getirmek zorunluluğuyla karşı karşıyadır. Bu konuda deneklerimize "Ramazan orucunu ne ölçüde tutabiliyorsunuz?" şeklinde bir soru yönelttik. Bu sorumuza aldığımız cevaba göre deneklerin %92,5'inin "Tamamen" oruç tuttuklarını, %3,8'inin "Ara sıra" oruç tuttuklarını, %1,9'unun ise "Hiç tutmam" cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 36)

Tablo 36: Ramazan orucunun ne ölçüde tutulabildiği

CEVAPLAR	SAYI	%
Tamamen tutarım	49	92,5
Bir kısmını tutarım	1	1,9
Ara sıra tutarım	2	3,8
Hiç tutmam	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

İbadet konusunda deneklerimize sorduğumuz bir diğer soru da "Beş vakit namazı kılan, zekatı veren, orucu tutan bir Müslüman sizce niçin ibadet eder?" şeklindedir. Bu sorumuza deneklerimizden %92,5'i "İnancından dolayı", %1,9'u "Kişisel çıkarları için", %1,9'u "Vicdanen rahatlamak için" cevabını vermişlerdir. (Bkz. tablo 37) Bu sonuca göre deneklerimizin, yapılan ibadetlerin inançtan kaynaklandığının bilincinde oldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 37: Bir Müslüman'ın niçin ibadet ettiği

CEVAPLAR	SAYI	%
İnancından dolayı	49	92,5
Kişisel çıkarları için	1	1,9
Vicdanen rahatlamak için	1	1,9
Borcunu ödemek için	1	1,9
İbadete ihtiyacı olduğu için	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

cc) Ahlaki ve Sosyal Normlar: İslam'ın ahlak kuralları kitap ve sünnette belirtilmiştir. Din bilginleri İslam ahlak ilmini, nazari ahlak, ameli ahlak diye iki ana bölümde incelemişler, ameli ahlakı da kendi arasında aile ahlakı, ekonomi ahlakı, sosyal ve medeni ahlak gibi bölümlere ayırarak incelemişlerdir.²²³ Sosyal hayatın, ahlaki kurallar ve toplumun çeşitli yollarla ürettiği normlarla işlediğini düşünerek, deneklerimize sorduğumuz, "Kendinizi ne ölçüde sabırlı hissediyorsunuz?" şeklindeki sorumuza; örneklemin %69,8'i "Bir dereceye kadar", %28,3' ü "Büyük ölçüde", %1,9'u ise "Hiç sabırlı değilim" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 38)

Tablo 38: Ne ölçüde sabırlı olunduğu

CEVAPLAR	SAYI	%
Büyük ölçüde	15	28,3
Bir dereceye kadar	37	69,8
Hiç sabırlı değilim	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

"Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz? Neden?" şeklindeki sorumuza ise; %71,7 oranında denek "Hayır", %28,3 oranında denek "Evet" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 39)

Tablo 39: Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olup olamayacağı

CEVAPLAR	SAYI	%
Evet	15	28,3
Hayır	38	71,7
TOPLAM	53	100.0

Tablo 40: Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğinin nedeni

CEVAPLAR	SAYI	%
Günümüzde böyle insanlar olduğu için	25	47,2
Dini kullanan kişiler olduğu için	7	13,2
Öbür dünyayı düşünen pek az insan kaldığı için	1	1,9
İnsandır nefesine yenilebilir	1	1,9
Müslümanlığı benimsemediğinden	2	3,8
Gerçek Müslümanlığın insanlar tarafından anlaşılmamasından	1	1,9
Cevapsız	16	30,1
TOPLAM	53	100.0

Bu sorumuza "Evet" cevabını verenlerin %47,2'si bunun sebebini "Günümüzde böyle insanlar olduğu için", %13,2'si "Dini kullanan kişiler olduğu için", %3,8'i "Müslümanlığı benimsemediğinden" diyerek, bu nedenlerle günümüz

²²³Bkz. Osman Pazarlı, **İslam'da Ahlak**, Remzi Kitabevi Yay. İstanbul 1980, s. 7, 8.

Müslümanlarından sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olanların olabileceğini kabul ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 40)

Bu sorumuza “Hayır” diyenler ise bunun sebebini iki şekilde değerlendirmişlerdir. Bunlardan birincisi %41,5 oranında “Bu nitelikler Müslümanlıkla bağdaşmaz” diyenler, diğeri ise; %11,2 oranında “Çünkü Müslüman bir kişide Allah korkusu vardır” diyenlerdir. Her iki cevap şekline göre de deneklerimizin Müslümanlıkla sahtekarlık, düzenbazlık ve dolandırıcılığın bağdaşamayacağını vurguladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 41)

41: Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olamayacağını nedeni

CEVAPLAR	SAYI	%
Bu nitelikler Müslümanlıkla bağdaşmaz	22	41,5
Çünkü Müslüman bir kişide Allah korkusu vardır	6	11,2
Cevapsız	25	47,3
TOPLAM	53	100.0

İslam dininin önemli prensiplerinden birisi olan ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak²²⁴ konusunda deneklerimize sorulan "Muhtaç birisine yardımı öncelikle niçin yaparsınız?" şeklindeki sorumuza %77,4 oranında denek "Allah rızası için", %11,3 oranında denek "İnsanlık olsun diye", %7,5 oranında denek ise "Vicdanen rahatlatmak için" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 42)

Tablo 42: Muhtaç birisine yardımın öncelikle niçin yapıldığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Vicdanen rahatlatmak için	4	7,5
Allah rızası için	41	77,4
İnsanlık olsun diye	6	11,3
Acıdığım için	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Birinci bölümde özellikle üzerinde durduğumuz ve İslam'ın temel prensiplerinden²²⁵ biri olan "İnsanlara iyiliği emretmek ve onları kötülükten alıkoymak" prensibi konusunda günümüz mümini neler yapabilmektedir. Bunun araştırılmasına yönelik sorulan “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna deneklerin %41,5'i "Engel olurum", %34,0'ü "Belki müdahale ederim", %11,3'ü ise "Gücüm oranında yardım

²²⁴Bkz. 2/Bakara 215.

²²⁵Kuran-ı Kerimde bu konuda da birden fazla ayet vardır. Örneğin "Mümin erkekler ve mümin kadınlar birbirlerinin dostlarıdır; iyiliği emreder kötülükten alıkoymak; namaz kılarlar, zekat verirler, Allah'a ve peygamberine itaat ederler. İşte Allah bunlara rahmet edecektir. Allah şüphesiz güçlüdür, hakimdir." 9/Tevbe 71. Ayrıca bu konuda 9/Tevbe 67, 3/Al-i İmran 104, 110 ayetlerine de bakılabilir.

ederim" şeklinde cevap vermişlerdir. Bu tercihlere göre "İnsanlara iyiliği emretmek ve onları kötülükten alıkoymak" prensibini uygulamak ve onun sevabını elde etmek konusunda günümüz mümininin çekingen davrandığı anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo 43)

Tablo 43: Bir haksızlık olayı görüldüğünde ne yapıldığı

CEVAPLAR	SAYI	%
Engel olurum	22	41,5
Belki müdahale ederim	18	34,0
Karışmamayı tercih ederim	2	3,8
Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım ederim	1	1,9
Gücüm oranında yardım ederim	6	11,3
Zamana ve duruma göre tavır alırım	2	3,8
Ortaman bozukluğundan dolayı müdahale etmem	2	3,8
TOPLAM	53	100.0

Ahlaki ve sosyal normların günlük hayatta uygulanıp uygulanmadığının kontrolü açısından deneklerimize sorduğumuz bir diğer soru da, "Size daha önce zarar veren birisine karşı elinize bir fırsat geçtiğinde, Ona karşı tavrınız ne olur?" sorusudur. Bu sorumuza alınan cevaplar şöyledir; "Affederim" diyenlerin oranı %50,9, "Belli olmaz" diyenlerin oranı %30,2, "Yaptığı hatayı söylerim" diyenlerin oranı ise %9,4'dür. (Bkz. Tablo 44) Bu sonuçlara göre örneklemin yaklaşık olarak %50,9'u affetmeyi tercih etse de, diğer %50,0'sinin davranışlarında belirsizlik gözlenmektedir.

Tablo 44: Kendisine daha önce zarar veren birisine karşı kişinin tutumu

CEVAPLAR	SAYI	%
Affederim	27	50,9
Belli olmaz	16	30,2
Fırsatı hemen kullanırım	-	-
Yaptığı hatayı söylerim	5	9,4
Verilen zararın oranına göre tavır alırım	4	7,5
Affetmem	1	1,9
TOPLAM	53	100.0

"Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" şeklindeki sorumuzu deneklerden %66,0'sı "Hemen durur yardım ederim", %11,3'ü "Belki yardım ederim", %7,5'i "Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim" şeklinde cevaplamışlardır. (Bkz. Tablo 45)

Deneklerimizin açık uçlu olarak cevapladıkları bu sorumuzdaki seçenekler, genellikle tereddüt ifade etmektedir. Bu durum, deneklerin bu tür durumlarla karşılaştığında hak edilmeyen bir takım olumsuzluklar yaşayarak güven duygularının %44,0 oranında sarsıldığı anlamına gelmektedir. (Bkz. Tablo 45)

Tablo 45: Bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu

CEVAPLAR	SAYI	%
Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim	4	7,5
Hemen durur yardım ederim	35	66,0
Belki yardım ederim	6	11,3
Hiç durmam	2	3,8
Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam	2	3,8
Yaralı varsa yardım ederim, başka bir şeye karışmam	4	7,5
TOPLAM	53	100.0

"Yangın çıkan bir evden "imdat" sesleri geldiğinde, onları kurtarmak sizce..." sorumuzu deneklerimiz %71,7 oranında "Hepsi", %15,1 oranında "Ahlaki bir görevdir", %11,3 oranında ise "Dini bir görevdir" şeklinde cevaplamışlardır. (Bkz. Tablo 46)

Deneklerin "Yangın çıkan bir evden "imdat" sesleri geldiğinde, onları kurtarmak sizce..." sorusuna verdiği cevaplara göre böyle bir durumda dini, milli, ahlaki diye bir ayrıma gidilmesi anlamsız olup, onlara göre bu üç değer birleştirilmesinin daha uygun olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 46: "İmdat" dileyen birisini kurtarmanın ne olduğu

CEVAPLAR	SAYI	%
Dini bir görevdir	6	11,3
Mili bir görevdir	1	1,9
Ahlaki bir görevdir	8	15,1
Hepsi	38	71,7
TOPLAM	53	100.0

Deneklerin bu konudaki samimiyetini ölçme amaçlı diğer bir sorumuz şöyledir; "Yangın çıkmış bir evden "imdat" sesleri geldiğinde, onları kurtarmaya kalksanız başınıza bir felaket gelebilir, böyle bir durumda kendinizi ne derece riske atarsınız?" şeklindedir. Bu sorumuza deneklerimiz %35,8 oranında "Büyük ölçüde", %26,4 oranında "Belki", %18,9 oranında "Gücüm oranında yardım ederim", %11,3 oranında ise "Riske girmem" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 47)

Tablo 46'daki sorumuza %71,7 oranında "Hepsi" diyerek "imdat" dileyen insanları kurtarmanın dini, milli ve ahlaki bir görev olduğunu içtenlikle kabul eden deneklerimizin, tablo 47'deki uygulamayla ilgili "Yangın çıkmış bir evden "imdat" sesleri geldiğinde, onları kurtarmaya kalksanız başınıza bir felaket gelebilir, böyle bir durumda kendinizi ne derece riske atarsınız?" şeklindeki sorumuza daha çok tereddüt ifade eden cevaplar verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 47)

Tablo 47: “İmdat” dileyen birisini kurtarmak için kişinin kendisini ne derece riske atabileceği

CEVAPLAR	SAYI	%
Büyük ölçüde	19	35,8
Belki	14	26,4
Riske girmem	6	11,3
İtfaiye ve polise haber veririm	4	7,5
Gücüm oranında yardım ederim	10	18,9
TOPLAM	53	100.0

İslam dininin oldukça önemseydiği komşuluk²²⁶ ilişkileri konusunda acaba günümüz insanının tutum ve davranışları hangi düzeydedir ve komşuluk ilişkilerinde sorun var mıdır? Bu durumu öğrenmek amacıyla örnekleme sordukumuz; "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" şeklindeki sorumuza %45,3 oranında denek "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden", %17,0 oranında denek "Saygısızlık ve ilgisizlikten", %15,1 oranında denek ise "Dedikodudan" cevabını vermişlerdir. "Komşumdan şikayetçi değilim" diyenlerin oranı %11,3'de kalmıştır. (Bkz. Tablo 48)

Tablo 48: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu

CEVAPLAR	SAYI	%
Yaşam tarzlarından	1	1,9
Çocuk kavgalarından	2	3,8
Şikayetçi değilim	6	11,3
Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden	24	45,3
Saygısızlık ve ilgisizlikten	9	17,0
Dedikodudan	8	15,1
Cevapsız	3	5,7
TOPLAM	53	100.0

III. Sevap ve Günah Anlayışının Sosyo-Ekonomik Durum İle İlişkisi

Sosyo-ekonomik faktörlerle dini duyuş, düşünüş, anlayış ve yaşayış arasındaki ilişkilerin öneminden bahsetmiş²²⁷ kişilerin gelir durumları ve bunlara bağlı olarak ait oldukları toplumsal tabakanın dini anlayış ve yaşayışı üzerindeki etkilerinin büyüklüğünü ifade etmiştik. Ayrıca bu konuda yapılan araştırmaların insanların dini duyuş, düşünüş ve davranışları üzerinde etkili olduğunu gösterdiğini, bu nedenle

²²⁶"Allah'a kulluk edin. Ona bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaş'a, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez". 4/Nisa 36.

²²⁷Sosyo-ekonomik faktörlerin dini yaşayışla ilişkisi konusunda bkz. Ünver Günay, **Modern Sanayi toplumlarında Din**, s. 46.

araştırmamıza gelir durumları farklı deneklerin katılımlarının sağlanmasının, sevap ve günah anlayışı konusunda düşünce ve uygulama farkını ortaya koyacağını düşündüğümüzü de ifade etmiştik²²⁸.

Deneklerimizin gelir durumlarını “Çok iyi”, “İyi”, “Orta”, “Zayıf” olarak sınıflandırdık. Bu sınıflandırma, içinde yaşadığımız toplum fertlerinin araştırmamızda gelir durumu itibarıyla en alt tabakadan en üst tabakaya kadar temsil edilmesini sağlayacaktır.

“Sizce sevap nedir?” sorusuna verilen cevaplar ile deneklerimizin gelir durumu arasındaki ilişkide; “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” (Çok iyi; %66,7, İyi; %62,5, Orta; %53,8, Zayıf; %66,7) şeklindeki dinin ağırlığını ortaya koyan sevap tanımı bütün gelir grupları tarafından ön plana alınmış, “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış” (İyi; %25,0, Orta; %34,6, Zayıf; %33,3) şeklindeki sevap tanımına doğru bir gidiş gözlenmiştir. Hatta bu durum gelir durumu “Çok iyi” olanlarda %33,3 oranla daha ileri giderek “Yapana huzur ve mutluluk veren davranış” şekline dönüşmüştür. (Bkz. Tablo 49)

Tablo 49: Gelir durumu ile sevabın tanımı arasındaki ilişki

Sizce sevap nedir?		Gelir durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış	S %			3 11,5		3 5,9
Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış	S %		4 25,0	9 34,6	2 33,3	15 29,4
Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış	S %	2 66,7	10 62,5	14 53,8	4 66,7	30 58,8
Günah olmayan her şey	S %		1 6,3			1 2,0
Yapana huzur ve mutluluk veren davranış	S %	1 33,3	1 6,3			2 3,9
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	26 100.0	6 100.0	51 100.0

Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna verilen cevaplar ile gelir durumu arasındaki ilişkide; “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” (Çok iyi; %33,3, İyi; %40,0, Orta; %51,9, Zayıf; %25,0) seçeneği tüm gelir grupları tarafından ön plana alınmış ve günümüz hayat şartlarının zorluğu dolayısıyla deneklerin, ihtiyaç sahibi insanlara olan merhamet duyguları veya bizzat kendilerinin ihtiyaç sahibi

²²⁸Ü. Günay, **Modern**, s. 35, 36.

kimseler olmalarından kaynaklanan yardım edilme arzusu bu şekilde ortaya çıkmıştır. (Bkz. Tablo 50)

Hangi açıdan bakılırsa bakılsın sevabı en çok olan davranış sorusuna deneklerimizin verdiği cevapların, günümüz sosyo-ekonomik hayatı açısından beklentilerine işaret ettiği görülmektedir.

Gelir durumu “Çok iyi” olan deneklerimizin “Anne-Babaya itaat etmek” ve “Kul hakkına riayet etmek” gibi sevapları görmemeleri de ayrıca ilginç olup, bu durumda; maddi durumu iyi olan kimselerin sahip oldukları mali güç nedeniyle büyüklere saygı ve kul hakkı gibi önemli ahlaki değerlerden uzak kaldıkları değerlendirilebilir. (Bkz. Tablo 50)

Yine gelir durumu “Çok iyi” ve “Zayıf” olan deneklerimizin “Haramdan sakınmak”, “İlim öğrenmek ve öğretmek” gibi önemli sevapları görmemeleri; gelir durumu iyi olanların maddi rahatlıktan kaynaklanan uzaklaşma, gelir durumu zayıf olanların ise yokluğun verdiği rahatsızlıktan kaynaklanan uzaklaşmayla ilgisi vardır diye düşünüyoruz. (Bkz. Tablo 50)

Tablo 50: Gelir durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki

Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız.		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Anne-Babaya itaat etmek	S %		1 6,7	2 7,4	1 25,0	4 8,2
İbadetleri yerine getirmek	S %	1 33,3	1 6,7	2 7,4	1 25,0	5 10,2
İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak	S %	1 33,3	6 40,0	14 51,9	1 25,0	22 44,9
İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak	S %	1 33,3	3 20,0	4 14,8		8 16,3
Kul hakkına riayet etmek	S %		1 6,7	2 7,4	1 25,0	4 8,2
Her şeyi sevmek	S %		2 13,3			2 4,1
Haramdan sakınmak	S %			2 7,4		2 4,1
İlim öğrenmek ve öğretmek	S %		1 6,7	1 3,7		2 4,1
TOPLAM	S %	3 100.0	15 100.0	27 100.0	4 100.0	49 100.0

Sevap kavramının doğruluk, dürüstlük, vefakarlık, fedakarlık, yardım ve iyilikseverlik gibi sosyal ve ahlaki davranışların uygulanmasındaki yönlendiriciliğini ölçmek ve

günümüz insanının davranışlarında sevabın rolünün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?" sorusuna bütün gelir grupları birbirlerine yakın yüksek oranlarda cevap vererek günümüz insanının doğruluk, dürüstlük, yardım ve iyilikseverlik gibi davranışlarında sevabın rolünün bulunduğunu ifade ettikleri görülmüştür. Bu durum denekler arasındaki gelir durumu farkının "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolünün olduğu" konusunda ciddi anlamda farklı bir bakış açısı ortaya çıkarmadığı gözlemine yol açmıştır. (Bkz. Tablo 51)

Tablo 51: Gelir durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki

Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Evet	S %	3 100.0	14 87,5	26 92,9	5 83,3	48 90,6
Hayır	S %		2 12,5	2 7,1	1 16,7	5 9,4
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Gelir durumu ile "Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?" sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkiye gelince; tablo 52'ye göre sevap, günümüz insanının günlük hayatının düzenlenmesinde "Kısmen" itici rol oynamakta ve günümüz insanı, yapacağı iş ve davranışlarını sevaba göre "Kısmen" (Çok iyi; %66,7, İyi; %62,5, Orta; %82,1, Zayıf; %100,0) ayarlamaktadır. (Bkz. Tablo 52)

Tablo 52: Sevabın insanların davranışlarını etkilemesi ile gelir durumu arasındaki ilişki

Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Tamamen	S %	1 33,3	4 25,0	5 17,9		10 18,9
Kısmen	S %	2 66,7	10 62,5	23 82,1	6 100.0	41 77,4
Hiçbir zaman	S %		2 12,5			2 3,8
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Gelir durumu katmanlarının, "Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?" sorusuna verdikleri cevabın "Kısmen" bölümüyle ilgili oranlamalarına

bakınca, günümüz insanının dinin koymuş olduğu kurallara muhalefet etmemeye kısmen riayet ettiğini söylemek mümkün gözükmemektedir. Gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimizde "Kısmen" riayet’in %100,0 olması, bugün onların bu konudaki ümitsizliklerinde ne kadar tabana vurduklarını göstermesi açısından dikkat çekicidir. (Bkz. Tablo 52)

Deneklerimizin günahı tanıyıp tanımadıklarını öğrenmek amacıyla sorduğumuz “Sizce günah nedir?” sorumuza gelir durumlarına göre verilen cevaplarda dağınık bir tanımlama tablosu ortaya çıkmasına rağmen; “Dince suç sayılan tutum ya da iş” (Çok iyi; %33,3, İyi; %31,3 ve Orta; %37,0) tanımında çoğunlukla ortak bir kanaat ortaya konulmuş gibidir. (Bkz. Tablo 53)

Ancak gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimizin günah kavramını diğer gelir gruplarına göre farklı ve daha yüksek bir oranla “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış” (%66,7) şeklinde tanımlamaları, onların diğer gelir gruplarına göre günah kavramının tanımını dini alandan ahlaki alana doğru çektiklerinin bir göstergesidir. (Bkz. Tablo 53)

Tablo 53: Gelir durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki

Sizce günah nedir?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket	S %	1 33,3	3 18,8	3 11,1	1 16,7	8 15,4
Dince suç sayılan tutum ya da iş	S %	1 33,3	5 31,3	10 37,0	1 16,7	17 32,7
Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış	S %		4 25,0	6 22,2	4 66,7	14 26,9
Allah’a itaatsizlik	S %	1 33,3	4 25,0	8 29,6		13 25,0
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	27 100.0	6 100.0	52 100.0

“Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?” sorusuna gelir gruplarının verdiği cevaplara göre, bu konuda farklı düşüncelere sahip oldukları gözlenmektedir. Örneğin; “Çok iyi” gelir durumuna sahip olan deneklerimizin %66,7 gibi önemli bir bölümü konuya sahip oldukları maddi değerler açısından bakarak, iç dünyalarını ve belki de içinde bulundukları grubun ahlaki değer yapılarını ortaya koymak için “Menfaat ve hırsından” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 54)

Gelir durumu “Orta” olan grup %46,2 oranla “Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?” sorusunun cevabını İnsanların “Nefsine hakim olamadığından”

da aramışlardır. Gelir durumu “İyi” olan grubun da %37,5 gibi bir çoğunlukla gelir durumu “Orta” olan grup gibi düşündüğünü görüyoruz. (Bkz. Tablo 54)

Gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimiz konuya tamamen inanç açısından bakıp “İman zayıflığından” (%83,3) seçeneğini kullanarak diğer gelir gruplarından çok farklı bir tablo ortaya koymuşlardır. Bunun nedenini gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimizin gerçekten kuvvetli bir inanca sahip olduklarında veya sahip olmadıkları maddi değerlerin onları “Manevi olan” a yönelttiğini varsayarak, oradan tatmin yoluna gitmelerinde arayabiliriz. (Bkz. Tablo 54)

Tablo 54: Günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı ile gelir durumu arasındaki ilişki

Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranış neden yapar?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Gafletinden	S %		2 12,5	1 3,8		3 5,9
Nefsine hakim olamadığından	S %	1 33,3	6 37,5	12 46,2		19 37,3
Menfaat ve hırsından	S %	2 66,7	4 25,0			6 11,8
Mecburiyetten	S %		3 18,8	2 7,7		5 9,8
İman zayıflığından	S %			4 15,4	5 83,3	9 17,6
Bilgisizlik ve bilinçsizlikten	S %		1 6,3	3 11,5		4 7,8
Allah affeder düşüncesiyle	S %			1 3,8		1 2,0
Yasağın cazibesinden	S %			2 7,7	1 16,7	3 5,9
Kötü niyetli olduğundan	S %			1 3,8		1 2,0
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	26 100.0	6 100.0	51 100.0

“Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?” sorusunun cevabını verirken, bugün işlenen günahların sebeplerini gelir durumu “İyi” olan deneklerimiz %37,5, “Orta” olanlar %33,3 gibi bir çoğunlukla “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan” a bağlamışlardır. Burada gelir durumu “Zayıf” olmasına rağmen deneklerimizin %66,7 gibi bir oranla ilginç bir tercih yaparak bugün işlenen günahların nedenlerini ekonomik ve sosyal nedenlerden ziyade “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için” de aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 55)

Hatırlanacağı üzere bu grup, “Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?” sorusunu cevaplarken de çoğunlukla “İman zayıflığından” (%83,3) cevabını yazmışlardır. (Bkz. Tablo 54)

Tablo 55: Gelir durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki

Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?		Gelir durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan	S %	1 33,3	5 31,3	6 22,2		12 23,1
Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı	S %	1 33,3	3 18,8	8 29,6	2 33,3	14 26,9
Ekonomik ve sosyal bozukluklardan	S %	1 33,3	6 37,5	9 33,3		16 30,8
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	S %		2 12,5	3 11,1	4 66,7	9 17,3
Özenti	S %			1 3,7		1 1,9
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	27 100.0	6 100.0	52 100.0

“İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?” sorusuna gelir durumuna göre deneklerimiz yoğun bir şekilde “Büyük günah” seçeneğini kullanarak cevap vermişlerdir. Günümüz yaşam şartları içerisinde Müslümanlar kendi aralarında bile aldatma, kandırma, hile yapma gibi davranışlarla o kadar sık karşılaşmaktadırlar ki bu durum deneklerimiz tarafından dikkate alınmış ve bu tür davranışları “Büyük günah” (Çok iyi; %100,0, İyi; %100,0, Orta; %85,7 ve Zayıf; %66,7) olarak değerlendirmişlerdir. (Bkz. Tablo 56)

Tablo 56: Gelir durumu ile günah türleri arasındaki ilişki

İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Küçük günah	S %			2 7,1		2 3,8
Orta günah	S %			2 7,1	2 33,3	4 7,5
Büyük günah	S %	3 100,0	16 100,0	24 85,7	4 66,7	47 88,7
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Burada dikkatimizi çeken bir diğer nokta da; gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimizin İslami literatürde yeri olmamasına rağmen “Orta günah” (%33,3) kavramını

azımsanamayacak bir oranda seçmiş olmalarıdır. (Bkz. Tablo 56) Bu seçimin nedenini, onların bu konulardaki eğitim düzeyinin düşüklüğünde arayabiliriz.

“Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna verilen cevaplar ile gelir durumu katmanlarının bu soruya verdikleri cevap arasındaki ilişkiye gelince; gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimiz bu sorumuza %50,0 gibi çoğunluk bir oranla “Kul hakkı yemek” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 57)

Onlara göre bu durum kendilerinin zayıf durumda olma ve bu şekilde zayıf düşme nedenlerinden biridir. Ayrıca İslam dininin “Kul hakkını yemek” i büyük günahlardan saydığını bildikleri yorumunu da göz ardı etmemek gerekir. Gelir durumu “İyi” olan deneklerimizin %43,8 gibi çoğunluk bir kesimi de gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimiz gibi düşünmektedirler. (Bkz. Tablo 57)

Gelir durumu “Orta” olanların %37,5 gibi önemli bir kesimi “Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek” seçeneğini yazmışlardır. Bu tercihin nedenini konu hakkında edindikleri dini bilgilerde arayabiliriz. (Bkz. Tablo 57)

Tablo 57: Gelir durumu ile günahı en çok olan davranış arasındaki ilişki

Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız.		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek	S %	1 33,3	3 18,8	9 37,5	2 33,3	15 30,6
Kul hakkı yemek	S %	1 33,3	7 43,8	5 28,0	3 50,0	16 32,7
Anne-Babaya isyan	S %			1 4,2	1 16,7	2 4,1
Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak	S %		5 31,3	4 16,7		9 18,4
Allah'a itaatsizlik	S %	1 33,3				1 2,0
Zina etmek	S %			3 12,5		3 6,1
Canlıyı öldürmek	S %			1 4,2		1 2,0
Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek	S %		1 6,3			1 2,0
Kötülük yapmak	S %			1 4,2		1 2,0
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	24 100.0	6 100.0	49 100.0

“Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” şeklindeki sorumuza gelir gruplarından alınan cevap seçeneklerinden “Kısmen” ve “Hayır” bölümünü birlikte değerlendirdiğimizde; günümüz insanının günah inancının kendisini frenleyecek kadar

güçlü olmadığı, güçlü olsa bile bunu günlük hayatına yansıtamadığı çıkarımı yapılabilir. (Bkz. Tablo 58)

Gelir durumu “Zayıf” (Kısmen; %50,0, Hayır; %50,0) olan kesimde bu inanç kaybedilmiş olmakla birlikte “Çok iyi” (Kısmen; %33,3, Hayır; %33,3), “İyi” (Kısmen; %50,0, Hayır; %37,5) ve “Orta” (Kısmen; %71,4, Hayır; %21,4) gelir gruplarında bu inanç canlılığını biraz da olsa hissettiriyor denilebilir. (Bkz. Tablo 58)

Tablo 58: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile gelir durumu arasındaki ilişki

Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Evet	S %	1 33,3	2 12,5	2 7,1		5 9,4
Kısmen	S %	1 33,3	8 50,0	20 71,4	3 50,0	32 60,4
Hayır	S %	1 33,3	6 37,5	6 21,4	3 50,0	16 30,2
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılr hale geldiği doğru mudur?” şeklindeki sorumuza gelir gruplarımızın yaklaşık olarak tamamının “Evet” (Çok iyi; %100,0, İyi; %93,7, Orta; %100,0 ve Zayıf; %100,0) cevabını vermesi ile günah kavramının günümüz insanının hayatında yeteri kadar frenleyici rol oynamadığı adeta itiraf edilmiş gibidir. (Bkz. Tablo 59)

Tablo 59: Gelir durumunun günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılr hale gelip gelmediği ile ilişkisi

Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılr hale geldiği doğru mudur?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Evet	S %	3 100,0	15 93,7	27 100,0	5 100,0	50 98,0
Hayır	S %		1 6,3			1 2,0
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	27 100.0	5 100.0	51 100.0

Gelir durumu ile “Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişki kendisini yoğunlukla “Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim”, “Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım” ve “Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım” şıklarında göstermektedir.

(Bkz. Tablo 60) Bu durum bize, deneklerimizin “Günah İnancının Dine Güdülenme İle İlgisi” başlığı altında açıkladığımız, günah işleyen bir müminin tövbeye yönelirken yaşadığı psikolojik safhaları hatırlatmaktadır.

Tablo 60: Günah sonrasında neler hissedildiği ile gelir durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Suçluluk hissederek pişmanlık duyarım	S %	1 33,3	5 31,3	13 50,0	2 33,3	21 41,2
Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissedirim	S %	1 33,3	8 50,0	9 34,6	1 16,7	19 37,3
Burukluk hissederek, huzursuzluk duyarım	S %		1 6,3	3 11,5	2 33,3	6 11,8
Utanç duyar, aşırı derecede rahatsız olurum	S %	1 33,3		1 3,8	1 16,7	3 5,9
Kendimi aşağılanmış hissedirim	S %		1 6,3			1 2,0
Üzerimde bir ağırlık hissedirim	S %		1 6,3			1 2,0
TOPLAM	S %	3 100.0	16 1000	26 100.0	6 100.0	51 100.0

Deneklerimizden tüm gelir gruplarının bilerek işledikleri günah sonrasında “Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı” (Çok iyi; %100,0, İyi; %75,0, Orta; %91,7 ve Zayıf; %100,0) vicdani rahatsızlık, üzülmeye, ıstırap ve acı hissetme, suçluluk hissederek pişmanlık duyma, burukluk hissedip huzursuzluk duyma gibi günah sonrası psikolojik halleri yaşadıkları gözlenmektedir. (Bkz. Tablo 61)

Ayrıca bile bile işledikleri günahlar sonrasında utanç duyup aşırı derecede rahatsız olan, kendini aşağılanmış hissederek, üzerinde bir ağırlık hissetme gibi ruh hallerini yaşayan deneklerimiz de mevcuttur. (Bkz. Tablo 60)

Tablo 61’e göre gelir gruplarımızdan İyi (%12,5) ve Orta (%8,3) durumda olanlardan bir kısmı ise, günah sonrası özür niteliğindeki duygulanımlarının temelinde “Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için” sebebinin olduğunu ifade ederek, bile bile işledikleri günah sonrası duygu ve düşünce dünyalarında birtakım dalgalanmalar olduğunu açıklamaya çalışmışlardır

Tablo 61: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile gelir durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Yapılmaması gerekeni yaptığım için	S %		1 12,5			1 4,5
Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için	S %		1 12,5	1 8,3		2 9,1
Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı	S %	1 100,0	6 75,0	11 91,7	1 100,0	19 86,4
TOPLAM	S %	1 100.0	8 100.0	12 100.0	1 100.0	22 100.0

Müminin inancında önemli bir yeri olan ve davranışların kontrolünde önemli bir yaptırım gücüne sahip “Melek” inancıyla ilgili olarak yönelttiğimiz “Günah işlediğinizde meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar ile gelir durumu arasındaki ilişkiden ortaya çıkan sonuca göre; deneklerimizden gelir durumu “Çok iyi” olanlar melekleri “Sık sık” (%100) hatırladıklarını, melekler tarafından gözetlendiklerini unutmadıklarını, gelir durumu “Zayıf” olanların çoğunluğunun ise melekleri “Bazen” (%66,7) hatırladıklarını söyleyerek gözetildiklerinden gafil olduklarını ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 62)

Bu durum gelir durumu “Çok iyi” olanların maddi rahatlık dolayısıyla bu tür konularda düşünme fırsatlarının olduğunu, “Zayıf” durumda olanların ise sürekli maddi problemlerle boğuşma durumunda olduklarından dolayı, bu tür konuları düşünmeye fırsatlarının bile olmadığını bir göstergesi olabilir.

Tablo 62: Gelir durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki

Günah işlediğinizde, meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Sık sık	S %	3 100,0	12 75,0	19 70,4	2 33,3	36 69,2
Bazen	S %		4 25,0	7 25,9	4 66,7	15 28,8
Hiç hatırlamam	S %			1 3,7		1 1,9
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	27 100.0	6 100.0	52 100.0

Gelir durumu “İyi” olanların %75,0, “Orta” olanların %70,4 sıklıkla melekleri hatırlamaları dikkate alındığında, bu sıklığın diğer gruplarla birlikte gelir durumu açısından yukarıdan aşağıya doğru bir düşüş gösterdiği görülecektir (Çok iyi; %100,0,

İyi; %75,0, Orta; %70,4 ve Zayıf; %33,3). (Bkz. Tablo 62) Yani gelir durumu düştükçe meleklerin günahlarını yazdıklarını hatırlama oranında da bir düşüş görülmektedir.

Günah olduğunu bildiği bir davranışı yapan ve daha sonra hissettiği kirlilik nedeniyle bir şekilde temizlenme gereği duyup, günahtan sıyrılma ve Allah'la barışma arayışına giren müminin bu çabası doğaldır. Böyle bir durumda; "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" şeklindeki sorumuza; gelir durumu "Zayıf" olan deneklerimizden %66,7'sinin "Dua ve tövbe edilmeli" cevabını vererek, günahtan kurtulmak için öncelikle tövbe etmek gerektiği düşüncesinde olduklarını öğreniyoruz. (Bkz. Tablo 63) Gelir durumu "Zayıf" olanların bu tercihinin temelinde; "Dua ve tövbe etmek" dışında bir şeye sahip olamayışın verdiği çaresizlik yatıyor olabilir. Çünkü imkansızlıkları onun iyi bir eğitim alması ve iyi bir çevrede bulunmasını zorlaştırmaktadır.

Gelir durumu "İyi" olan deneklerimizin %33,3'ünün "İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı" diyerek meseleyi eğitim yoluyla halletme yoluna gittiklerini, %25,0'inin ise geçmişteki lekelenmelerin izlerini silmenin ancak "İbadet etmek" yoluyla olacağını ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 63)

Gelir durumu "Orta" olanlar ise bu tabloda tercih olarak %25,9 ile "İbadet edilmeli", %25,9 ile "Dua ve tövbe edilmeli", %22,2 oranla "İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı" diyerek, günahtan kurtuluşun çaresini değişik yollarda aramışlardır. Bkz. (Tablo 63)

Tablo 63: Gelir durumu ile günahtan kurtulmanın yolları arasındaki ilişki

Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
İbadet edilmeli	S %		4 25,0	7 25,9		11 21,2
Dua ve tövbe edilmeli	S %	1 33,3	2 12,5	7 25,9	4 66,7	14 26,9
Doğru ve dürüst olunmalı	S %	1 33,3	3 18,8	2 7,4		6 11,5
İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı	S %		5 33,3	6 22,2		11 21,2
İyi bir çevrede bulunulmalı, nefis ve şeytana fırsat verilmemeli	S %		1 6,3			1 1,9
Dinin ölçülerine uyulmalı	S %	1 33,3	1 6,3	5 18,5	2 33,3	9 17,3
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	27 100.0	6 100.0	52 100.0

“Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?” sorusuna verilen cevaplar ile gelir durumu arasındaki ilişkide; deneklerimizden gelir durumu “İyi”, “Orta” ve “Zayıf” olanların çoğunluğu “İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inancılı kişiler” olmaya bağlamışlardır. Gelir durumu “Çok iyi” olan deneklerimizin diğer gelir gruplarının aksine, sevaba bugün daha çok “Yaşlılar” (%33,3), “Orta gelirli insanlar” (%33,3), “Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler” (%33,3) riayet ediyor diyerek farklı bir tablo ortaya koyduklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 64)

Tablo 64: Gelir durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki

Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?		Gelir durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler	S %	1 33,3		1 4,3	1 16,7	3 6,7
Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar	S %			2 8,7		2 4,4
Orta gelirli insanlar	S %	1 33,3		1 4,3		2 4,4
Gençler	S %				1 16,7	1 2,2
Yaşlılar	S %	1 33,3	1 7,7			2 4,4
İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inancılı kişiler	S %		12 92,3	19 82,6	4 66,7	35 77,8
Hiç kimse	S %					
TOPLAM	S %	3 100.0	13 100.0	23 100.0	6 100.0	45 100.0

İslam dinine göre ibadet, inançtan sonra müminin görev ve sorumlulukları arasında sürekli yer alan bir yaşam biçimidir. Müminin kutsalla olan birebir iletişimi sonucu elde edebileceği sevap davranışlardan olan namaz, zekat ve oruç gibi ibadetler hakkında deneklerimize bir soru yönelttik. Bu sorumuza gelir durumu farklı olan toplum katmanlarından “Çok iyi”, “İyi”, “Orta” ve “Zayıf” durumda olanların çoğunluğu; bir Müslüman’ın ancak “İnancından dolayı” (Çok iyi; %66,7, İyi; %93,8, Orta; %92,6 ve Zayıf; %100,0) ibadet edebileceği düşüncesini paylaşmakla birlikte, gelir durumları “Çok iyi” olan deneklerimizin %33,3 gibi azımsanamayacak bir oranla “Kişisel çıkarları için” cevabını vererek dikkatimizi bu yöne çektiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 65)

Bu durum gelir durumu “Çok iyi” olan toplum katmanlarının içerisinde “Menfaat” kavramının daha çok dolaştığı anlamına gelebilir.

Tablo 65: İbadetin niçin yapıldığının gelir durumu ile ilişkisi

Beş vakit namaz kılan, zekat veren, orucu tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?		Gelir durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
İnancından dolayı	S %	2 66,7	15 93,8	26 92,6	6 100,0	49 92,5
Kişisel çıkarları için	S %	1 33,3				1 1,9
Vicdanen rahatlamak için	S %			1 3,6		1 1,9
Borcunu ödemek için	S %		1 6,3			1 1,9
İbadete ihtiyacı olduğu için	S %			1 3,6		1 1,9
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

IV. Sevap ve Günah Anlayışının Eğitim Düzeyi İle İlişkisi

Eğitim insanlık tarihi boyunca insanı hayata hazırlaması sebebiyle her dönem önemini korumuştur. Hatta bazı dönemlerde bu önemin daha da arttığını görürüz. Eğitim, insan kişiliğinin gelişmesine yardım eden ve onu temel alarak yetişkin yaşamına hazırlayan; gerekli bilgi, beceri ve davranışlar kazanmasına yarayan bir süreçtir²²⁹. Tezimizin “Öğrenim Durumuna Göre Dağılım” bölümünde belirttiğimiz gibi araştırmamızda ortaya çıkacak bulgular eğitimle yakından ilişkili olacaktır. Bireyler arasındaki öğrenim farkının, deneklerin sevap ve günah anlayışı açısından bir takım farklılıkları ortaya koyacağını hipotezlerimizde de ifade etmiştik.

Deneklerimizin öğrenim durumlarını “İlköğretim”, “Lise” ve “Üniversite” olarak sınıflandırdık. Bu sınıflandırma, içinde yaşadığımız toplum fertlerinin araştırmamızda öğrenim durumları itibarıyla alt tabakadan üst tabakaya kadar temsil edilmesini sağlayacaktır diye düşünüyoruz.

“Sizce sevap nedir?” sorusuna verilen cevaplar ile deneklerimizin öğrenim durumları arasındaki ilişkide; “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” (İlköğretim; %65,2, Lise; %61,8, Üniversite; %46,7) şeklindeki dinin ağırlığını hissettirdiği sevap tanımı bütün öğrenim grupları tarafından ön plana alınmış ve “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış” (İlköğretim; %30,4, Lise; %23,1, Üniversite; %33,3) şeklindeki ahlaki olan sevap

²²⁹Saffet Bilhan, **Eğitim Felsefesi**, s.4, Bu konuda ayrıca bkz. Ünver Günay, **Modern Sanayi Toplamlarında Din**, s. 29, 30.

tanımına doğru bir gidiş gözlenmiştir. Deneklerimiz arasındaki öğrenim farkı sevabı tanımlamada birbirinden bağımsız bir tanımlama ortaya koyamamıştır. (Bkz. Tablo 66)

Bu durum gelir gruplarına göre deneklerimizin sevap kavramını tanımlarken ortaya koydukları sonuçlarla da örtüşmektedir. (Bkz. Tablo 49)

“Eğitim düzeyi yükseldikçe sevap, ibadetle ilgili tutumlardan sosyal ve ahlaki davranışlara doğru yön değiştirmektedir” denencesini deneklerimizin sevabı tanımlamaları konusunda da uyguladığımızda, eğitim düzeyi yükseldikçe sevabın dini tanımının ahlaki tanıma doğru yön değiştirdiği görülecektir;

“İlköğretim”; dini tanım %65,2----ahlaki tanım; %30,4

“Lise; dini tanım %61,5----ahlaki tanım; %23,1

“Üniversite; dini tanım %46,7----ahlaki tanım; %33,3 (Bkz. Tablo 66)

Tablo 66: Öğrenim durumu ile sevabın tanımı arasındaki ilişki

Sizce sevap nedir?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış	S %	1 4,3	1 7,7	1 6,7	3 5,9
Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış	S %	7 30,4	3 23,1	5 33,3	15 29,4
Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış	S %	15 65,2	8 61,5	7 46,7	30 58,8
Günah olmayan her şey	S %		1 7,7		1 2,0
Yapana huzur ve mutluluk veren davranış	S %			2 13,3	2 3,9
TOPLAM	S %	23 100.0	13 100.0	15 100.0	51 100.0

“Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna verilen cevaplar ile öğrenim durumu arasındaki ilişkide; “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” (İlköğretim; %40,0, Lise; %64,3, Üniversite; %33,3) seçeneğinin bütün öğrenim grupları tarafından çoğunlukla ön plana alındığını görüyoruz. Öğrenim grupları tarafından ortaya çıkarılan bu tablo bize; öğrenim düzeyi ne kadar farklı olursa olsun günümüz insanının ekonomik ve sosyal hayatın etkilerinden kendisini soyutlayamadığını göstermesi bakımından önem arz etmektedir. (Bkz. Tablo 67)

Ancak öğrenim düzeyi “Üniversite” olanlar bir nebze olsun kendilerini diğer öğrenim gruplarına oranla maddi olarak daha rahat hissetmeliler ki, toplumdaki ihtiyaç sahibi

insanların çokluğunu göz önüne almadan sevabı en çok olan davranışı “İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak” (%33,3) olarak da nitelemişlerdir. Buradaki kayma dini olandan ahlaki olana doğrudur. Öğrenim durumu “İlköğretim” düzeyinde olanlarda bu kayma eşit oranlarla “İbadetleri yerine getirmek” (%15,0) ve “İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak” (%15,0) şeklindedir. Bu durum “İlköğretim” düzeyinde öğrenim görmüş deneklerimizin ibadet yapmaya daha eğilimli olduklarının ya da dindarlığı yalnızca “İbadetleri yerine getirmek” olarak algıladıklarının göstergesi olabilir. (Bkz. Tablo 67)

Tablo 67: Öğrenim durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki

Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız.		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Anne-Babaya itaat etmek	S %	2 10,0	1 7,1	1 6,7	4 8,2
İbadetleri yerine getirmek	S %	3 15,0	1 7,1	1 6,7	5 10,2
İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak	S %	8 40,0	9 64,3	5 33,3	22 44,9
İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak	S %	3 15,0	1 7,1	4 26,7	8 16,3
Kul hakkına riayet etmek	S %	1 5,0	1 7,1	2 13,3	4 8,2
Her şeyi sevmek	S %			2 13,3	2 4,1
Haramdan sakınmak	S %	2 10,0			2 4,1
İlim öğrenmek ve öğretmek	S %	1 5,0	1 7,1		2 4,1
TOPLAM	S %	20 100.0	14 100.0	15 100.0	49 100.0

Sevap kavramının doğruluk, dürüstlük, vefakarlık, fedakarlık, yardım ve iyilikseverlik gibi sosyal ve ahlaki davranışların uygulanmasındaki yönlendiriciliğini ölçmek ve günümüz insanının davranışlarında sevabın rolünün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?" sorusuna öğrenim durumları farklı deneklerimizin hepsinin yüksek ve birbirine yakın oranlarda “Evet” (İlköğretim; %87,5, Lise; %92,9, Üniversite; %93,3) cevabı vererek; günümüz insanının doğruluk, dürüstlük, yardım ve iyilikseverlik gibi davranışlarında sevabın rolünün bulunduğunu kabul ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 68)

Bu durum denekler arasındaki öğrenim durumu farkının "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolünün olduğu" konusunda farklı bir bakış açısı ortaya koymadığı gözlemine yol açmıştır.

Tablo 68: Öğrenim durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki

Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Evet	S %	21 87,5	13 92,9	14 93,3	48 90,6
Hayır	S %	3 12,5	1 7,1	1 6,7	5 9,4
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

Öğrenim durumu ile "Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?" sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkiye gelince; Tablo 69'a göre öğrenim düzeyi yükseldikçe bu soruya "Tamamen" (İlköğretim; %29,2, Lise; %14,3, Üniversite; %6,7) diyenlerin oranında azalma olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 69)

Öğrenim durumu "Lise" düzeyinde olanların %85,7, öğrenim durumu "Üniversite" düzeyinde olan deneklerimizin ise %86,7 oranıyla "Kısmen" cevabını seçerek, birbirlerine yakın oranlarda aynı tercihte bulunduklarını görüyoruz. Öğrenim düzeyi "İlköğretim" olan deneklerimiz ise %66,7 gibi çoğunluk bir oranla "Kısmen" seçeneğini tercih etmiş olsalar da, diğer öğrenim gruplarına oranla sevabın günümüz insanının günlük hayatının düzenlenmesinde "Tamamen" (%29,2) rol oynamakta olduğunu ifade ederek bu konuda biraz da olsa ümitli olduklarını göstermişlerdir. (Bkz. Tablo 69)

Tablo 69: Öğrenim durumu ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki

Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Tamamen	S %	7 29,2	2 14,3	1 6,7	10 18,9
Kısmen	S %	16 66,7	12 85,7	13 86,7	41 77,4
Hiçbir zaman	S %	1 4,2		1 6,7	2 3,8
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

"Sizce günah nedir?" sorusuna öğrenim gruplarımız tarafından verilen cevaplara göre, deneklerimizin seçeneklerde istikrarsızlık göstererek ortaya çıkardıkları tablo şöyledir; "İlköğretim" düzeyinde eğitilmiş olanlar günah kavramını %33,3 oranla "Allah'a

itaatsizlik”, %33,3 oranla “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış ”, %25,0 oranla “Dince suç sayılan tutum ya da iş” olarak tanımlamışlardır. (Bkz. Tablo 70)

“Lise” düzeyinde eğitim almış deneklerimiz ise günah kavramını %38,5 oranla “Dince suç sayılan tutum ya da iş”, %30,8 oranla “Allah’a itaatsizlik”, %23,1 oranla “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış ” olarak tanımlayarak öncelik sırasını “İlköğretim” düzeyinde eğitilmiş olanlardan farklı algılamışlardır. (Bkz. Tablo 70)

“Üniversite” düzeyinde eğitim almış deneklerimizin günah kavramını %40,0 oranla “Dince suç sayılan tutum ya da iş”, %33,3 oranla “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket”, %20,0 oranla “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış” olarak tanımladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 70)

Tablo 70: Öğrenim durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki

Sizce günah nedir?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket	S	2	1	5	8
	%	8,3	7,7	33,3	15,4
Dince suç sayılan tutum ya da iş	S	6	5	5	17
	%	25,0	38,5	40,0	32,7
Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış	S	8	3	3	14
	%	33,3	23,1	20,0	26,9
Allah’a itaatsizlik	S	8	4	1	13
	%	33,3	30,8	6,7	25,0
TOPLAM	S	24	13	15	52
	%	100.0	100.0	100.0	100.0

“Bir kimse günah olduğunu bildiği halde bir davranışı neden yapar?” sorusuna bütün öğrenim gruplarının verdiği cevaplarda öncelikle “Nefis” kavramına takıldıklarını ve günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığının sebebini yoğunlukla “Nefsine hakim olamadığından” (İlköğretim; %34,8, Lise; %46,2, Üniversite; %33,3) cevabında aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 71)

Öğrenim durumu “İlköğretim” olan deneklerimizde bu tanımlama “Nefis” ten “İman zayıflığından” a, “Lise” olanlarda “Nefis” ten “Bilgisizlik ve bilinçsizlikten” e, “Üniversite” eğitimi almış olanlarda ise “Nefis” ten “Menfaat ve hırsından” a doğru bir gidiş göstermiştir. (Bkz. Tablo 71)

Tablo 71: Günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışın neden yapar?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Gafletinden	S %	1 4,3	1 7,7	1 6,7	3 5,9
Nefsine hakim olamadığından	S %	8 34,8	6 46,2	5 33,3	19 37,3
Menfaat ve hırsından	S %	1 4,3	1 7,7	4 26,7	6 11,8
Mecburiyetten	S %	1 4,3	1 7,7	3 20,0	5 9,8
İman zayıflığından	S %	8 34,8	1 7,7		9 17,6
Bilgisizlik ve bilinçsizlikten	S %	2 8,7	2 15,4		4 7,8
Allah affeder düşüncesiyle	S %	1 4,3			1 2,0
Yasağın cazibesinden	S %		1 7,7	2 13,3	3 5,9
Kötü niyetli olduğundan	S %	1 4,3			1 2,0
TOPLAM	S %	23 100.0	13 100.0	15 100.0	51 100.0

“Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?” sorusuna verilen cevaplara göre; bugün işlenen günahların sebeplerini “İlköğretim” mezunu olan deneklerimizden %37,5, “Lise” düzeyinde eğitim görmüş olan deneklerimizden %38,5’i “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan” da aramışlardır. “Üniversite”li deneklerimizin diğer gruplardan farklı olarak bu sorumuza çoğunlukla “Nefsine hakim olamayıp menfaatini ön plana çıkartmaktan” cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 72)

Tablo 72: Öğrenim durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki

Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan	S %	4 16,7	2 15,4	6 40,0	12 23,1
Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı	S %	5 20,8	4 30,8	5 33,3	14 26,9
Ekonomik ve sosyal bozukluklardan	S %	9 37,5	5 38,5	2 13,3	16 30,8
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	S %	5 20,8	2 15,4	2 13,3	9 17,3
Özenti	S %	1 4,2			1 1,9
TOPLAM	S %	24 100.0	13 100.0	15 100.0	52 100.0

“İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?” sorusuna öğrenim gruplarının tamamına yakını “Büyük günah” (İlköğretim; %87,5, Lise; %92,9, Üniversite; %86,7) seçeneğini kullanarak cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 73)

Deneklerimizin bu yorumunun temelinde; günah olan şeylerin; bugün yoğun bir şekilde işleniyor olmasının katkısı vardır diye düşünüyoruz. “Büyük günah” seçeneğinin seçimindeki yoğunluk gelir durumuna göre deneklerimizin aynı soruya verdikleri cevaplarda da hissedilmişti. (Bkz. Tablo 56)

Tablo 73: Öğrenim durumu ile günah türleri arasındaki ilişki

İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Küçük günah	S %		1 7,1	1 6,7	2 3,8
Orta günah	S %	3 12,5		1 6,7	4 7,5
Büyük günah	S %	21 87,5	13 92,9	13 86,7	47 88,7
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

Öğrenim durumu “İlköğretim” düzeyinde olan deneklerimiz “Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna cevap verirken %40,9 gibi çoğunluk bir oranla “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek” yazarak, İslam’ın günahı en çok olan davranış konusundaki önceliğini dile getirmiş gibidirler. (Bkz. Tablo 74)

Tablo 74: Öğrenim durumu ile günahı en çok olan davranış arasındaki ilişki

Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız.		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek	S %	9 40,9	3 25,0	3 20,0	15 30,6
Kul hakkı yemek	S %	8 36,4	2 16,7	6 40,0	16 32,7
Anne-Babaya isyan	S %		2 16,7		2 4,1
Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak	S %	1 4,5	3 25,0	5 33,3	9 18,4
Allah'a itaatsizlik	S %		1 8,3		1 2,0
Zina etmek	S %	2 9,1	1 8,3		3 6,1
Canlıyı öldürmek	S %			1 6,7	1 2,0
Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek	S %	1 4,5			1 2,0
Kötülük yapmak	S %	1 4,5			1 2,0
TOPLAM	S %	22 100.0	12 100.0	15 100.0	49 100.0

“Lise” düzeyinde öğrenim görmüş deneklerimizin “Günahı en çok olan davranış” ı %25,0 oranla “Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek”, %25,0 oranla “Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak” olarak yazarak, “İlköğretim” düzeyinde eğitim görmüş olan deneklerimize göre daha dağınık bir tablo ortaya koyduklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 74)

“Üniversite” düzeyinde öğrenim görmüş olan deneklerimiz “Günahı en çok olan davranış” ı %40,0 gibi bir çoğunlukla “Kul hakkı yemek” olarak belirlemişlerdir. Onların bu seçimi yapmış olmalarının nedenlerini, “Kul hakkı yemek” konusunda yaşadıkları birtakım tecrübeler veya bu konuda karşılaştıkları ihlallerde arayabiliriz. (Bkz. Tablo 74)

“Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” şeklindeki sorumuza öğrenim durumlarına göre deneklerimizden alınan cevaplardan “Kısmen” (İlköğretim; %62,5, Lise; %50,0, Üniversite; %66,7) bölümünün diğer seçeneklere göre ağırlık taşıdığını görüyoruz. (Bkz. Tablo 88) “Hayır” (İlköğretim; %20,8, Lise; %42,9, Üniversite; %33,3) seçeneği ise ikinci olarak ağırlığını hissettirerek “Evet” bölümünden önceye yerleşmiştir. Deneklerimize göre bu durum; günah fikrinin günümüz insanını “Günah olan” dan alıkoyacak kadar güçlü olmadığı izlenimini vermektedir. (Bkz. Tablo 75)

Tablo 75: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Evet	S %	4 16,7	1 7,1		5 9,4
Kısmen	S %	15 62,5	7 50,0	10 66,7	32 60,4
Hayır	S %	5 20,8	6 42,9	5 33,3	16 30,2
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

Günümüz insanını günah fikri “Kısmen” frenlediği gibi, günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale geldiği bütün öğrenim gruplarımız (İlköğretim; %100,0, Lise; %100,0, Üniversite; %93,3) tarafından doğrulanmıştır. Ortaya çıkan bu tablodan; günah kavramının günümüz insanının bireysel ve sosyal hayatının akışı içerisinde yeteri kadar frenleyici rol oynamadığı anlaşılmaktadır. (Bkz. Tablo 76)

Tablo 76: Öğrenim durumunun günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile ilişkisi

Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale geldiği doğru mudur?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Evet	S %	22 100,0	14 100,0	14 93,3	50 98,0
Hayır	S %			1 6,7	1 2,0
TOPLAM	S %	22 100.0	14 100.0	15 100.0	51 100.0

Öğrenim durumu ile “Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?” sorusuna “İlköğretim” düzeyinde eğitim görmüş deneklerimiz %43,5 gibi bir oranla “Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım”, “Lise” düzeyinde eğitim görmüş olanlar %42,9 gibi bir oranla “Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim” şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 77) “Üniversite”li deneklerimize göre ise günah sonrası duygular her iki şekilde de eşit olarak cereyan etmiştir;

1- “Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım; %42,9”,

2- “Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim”; %42,9. (Bkz. Tablo 77)

Öğrenim durumu farklı da olsa deneklerimizin günah işleyen bir mümin olarak, günah sonrası mutlaka birtakım duygulanımlar yaşadıklarını, bu duygulanımların onları tövbeye yönelttiğini görüyoruz. Günah sonrası tövbeye yönelen müminin yaşadığı psikolojik halleri ise daha önceki konularımızda işlemiştik.

Tablo 77: Günah sonrasında neler hissedildiği ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım	S %	10 43,5	5 35,7	6 42,9	21 41,2
Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim	S %	7 30,4	6 42,9	6 42,9	19 37,3
Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım	S %	3 13,0	2 14,3	1 7,1	6 11,8
Utanc duyar, aşırı derecede rahatsız olurum	S %	2 8,7	1 7,1		3 5,9
Kendimi aşağılanmış hissederim	S %			1 7,1	1 2,0
Üzerimde bir ağırlık hissederim	S %	1 4,3			1 2,0
TOPLAM	S %	23 100.0	14 100.0	14 100.0	51 100.0

Tüm öğrenim gruplarımız günah sonrası duygulanımlarının nedenini çoğunlukla “Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı” (İlköğretim; %90,0, Lise; %100,0, Üniversite; %60,0) cevabında aramışlardır. (Bkz. Tablo 78)

“Üniversite”li deneklerimizin %20,0’si “Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için”, %20,0’si de “Yapılmaması gerekeni yaptığım için” seçeneğini yazarak, günahın sosyal boyutunu da önemsediklerini göstermektedirler. (Bkz. Tablo 78)

Tablo 78: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Yapılmaması gerekeni yaptığım için	S %			1 20,0	1 4,5
Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için	S %	1 10,1		1 20,0	2 9,1
Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı	S %	9 90,0	7 100,0	3 60,0	19 86,4
TOPLAM	S %	10 100.0	7 100.0	5 100.0	22 100.0

Öğrenim durumu ile “Günah işlediğinizde meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkide; deneklerimizden tüm öğrenim gruplarının çoğunluğu, günah işlediklerinde meleklerin günahlarını yazdığını “Sık sık” (İlköğretim; %79,2, Lise; %61,5, Üniversite; %60,0) hatırladıklarını ifade etmişlerdir. (Bkz. Tablo 79) Tablo 79 dikkatle incelendiğinde, eğitim düzeyi yükseldikçe melekleri hatırlama oranının düştüğü görülecektir.

Deneklerimizin günah işlerken ya da günah sonrası kendilerini meleklerin gözetlediğini “Bazen” (İlköğretim; %20,8, Lise; %38,5, Üniversite; %33,3) de olsa hatırlıyor olmaları, onların din tarafından kendilerine sunulan kontrol mekanizmalarının işler durumda olduğunu göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 79)

Tablo 79: Öğrenim durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki

Günah işlediğinizde, meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Sık sık	S %	19 79,2	8 61,5	9 60,0	36 69,2
Bazen	S %	5 20,8	5 38,5	5 33,3	15 28,8
Hiç hatırlamam	S %			1 6,7	1 1,9
TOPLAM	S %	24 100.0	13 100.0	15 100.0	52 100.0

"Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" şeklindeki sorumuza; öğrenim durumu "İlköğretim" olan deneklerimizden %39,1'i "Dua ve tövbe edilmeli", %34,8'i "İbadet edilmeli" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 80)

Öğrenim durumu "Lise" olan deneklerimizin %28,6'sının "Dua ve tövbe edilmeli", %28,6'sının günahtan kurtulmanın yollarını "Dinin ölçülerine uyulmalı" seçeneğinde aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 80)

Öğrenim durumu "Üniversite" olan deneklerimizin bu tabloda tercih olarak %46,7 oranla "İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı", %33,3 ile "Doğru ve dürüst olunmalı" diyerek meselenin bir eğitim ve ahlak meselesi olduğunu vurguladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 80)

Tablo 80'e göre eğitim düzeyi yükseldikçe günahtan kurtulma konusunda eğitimin daha fazla önemsendiği görülmektedir (İlköğretim; %8,7, Lise; %14,3 ve Üniversite; %46,7).

Ayrıca "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" sorusuna "İbadet etmekle" cevabını veren öğrenim gruplarının eğitim düzeyi düştükçe, ibadete verilen önemin oranında artış olduğu gözlenmektedir (Üniversite; %6,7, Lise; %14,3, İlköğretim; %34,8). (Bkz. Tablo 80)

Tablo 80: Öğrenim durumu ile günahtan kurtulmanın yolları arasındaki ilişki

Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
İbadet edilmeli	S	8	2	1	11
	%	34,8	14,3	6,7	21,2
Dua ve tövbe edilmeli	S	9	4	1	14
	%	39,1	28,6	6,7	26,9
Doğru ve dürüst olunmalı	S		1	5	6
	%		7,1	33,3	11,5
İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı	S	2	2	7	11
	%	8,7	14,3	46,7	21,2
İyi bir çevrede bulunulmalı, nefis ve şeytana fırsat verilmemeli	S		1		1
	%		7,1		1,9
Dinin ölçülerine uyulmalı	S	4	4	1	9
	%	17,4	28,6	6,7	17,3
TOPLAM	S	23	14	15	52
	%	100.0	100.0	100.0	100.0

"Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?" sorusuna verilen cevaplar ile öğrenim durumu arasındaki ilişkide; deneklerimizden tüm öğrenim gruplarının çoğunluğuna göre "İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler" (İlköğretim; %85,7, Lise; %66,7 ve Üniversite; %75,0) bugün günah ve sevaba

daha çok riayet etmektedirler. Tablo 81’den alınan bu sonuca göre “Sevap ve günah inancının, iyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı olan inançlı kişilerin tutum ve davranışlarını daha çok etkileyeceği” denencesi deneklerimiz tarafından doğrulanmış bulunmaktadır.

Tablo 81’e göre “Lise” mezunu olan deneklerimiz %66,7’nin üzerini, günah ve sevaba bugün daha çok “Yaşlılar” (%8,3), “Gençler” (%8,3), “Orta gelirli insanlar” (%8,3) ve “Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar” (%8,3) riayet ediyor diyerek tamamlamışlardır. Bu da “Lise” düzeyindeki deneklerimizin bir kısmının eğitimin dışında meseleye “Yaş” ve “Çıkar” kavramları açısından da baktıklarını göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 81)

Tablo 81: Öğrenim durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki

Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler	S %	2 9,5		1 8,3	3 6,7
Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar	S %		1 8,3	1 8,3	2 4,4
Orta gelirli insanlar	S %	1 4,8	1 8,3		2 4,4
Gençler	S %		1 8,3		1 2,2
Yaşlılar	S %		1 8,3	1 8,3	2 4,4
İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler	S %	18 85,7	8 66,7	9 75,0	35 77,8
Hiç kimse	S %				
TOPLAM	S %	21 100.0	12 100.0	12 100.0	45 100.0

Tablo 82: İbadetin niçin yapıldığının öğrenim durumu ile ilişkisi

Beş vakit namaz kılan, zekat veren, orucu tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
İnancından dolayı	S %	22 91,7	14 100,0	13 86,7	49 92,5
Kişisel çıkarları için	S %			1 6,7	1 1,9
Vicdanen rahatlamak için	S %			1 6,7	1 1,9
Borcunu ödemek için	S %	1 4,2			1 1,9
İbadete ihtiyacı olduğu için	S %	1 4,2			1 1,9
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

“Beş vakit namaz kılan, zekat veren, orucu tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?” sorusuna verilen cevaplarda görüldüğü gibi, öğrenim durumu farklı (İlköğretim, Lise ve Üniversite) olan deneklerimizden çoğunluğunun, bir Müslüman’ın ancak “İnancından dolayı” (İlköğretim; %91,7, Lise; %100,0 ve Üniversite; %86,7) ibadet edebileceği düşüncesini paylaştıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 82)

V. Sevap ve Günah Anlayışının Cinsiyet İle İlişkisi

Pek çok araştırmacının dini duyuş, düşünüş, anlayış ve yaşayış ile cinsiyet arasında sıkı bir ilişkinin varlığı görüşünden hareketle, araştırmalarında cinsiyet faktörü üzerinde önemle durduklarını²³⁰ belirtmiş, bu nedenle araştırmamıza imkanlar ölçüsünde farklı cinsiyetten insanların katılımını sağlamaya çalıştığımızı ifade etmiştik. (Bkz. Cinsiyet ve Yaş Gruplarına Göre Dağılım s. 35)

Cinsiyet ile “Sizce sevap nedir?” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkide; deneklerimizden “Kadın” olanların çoğunluğu (%70,6) sevabı dinin ağırlığını ortaya koyduğu “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” şeklinde tanımlamışlardır. “Kadın” deneklerimiz açısından ikinci ağırlıklı tanım, “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış” (%17,6) şeklinde olanıdır. (Bkz. Tablo 83)

Tablo 83: Cinsiyet ile sevabın tanımı arasındaki ilişki

Sizce sevap nedir?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış	S %	2 5,9	1 5,9	3 5,9
Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış	S %	12 35,3	3 17,6	15 29,4
Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış	S %	18 52,9	12 70,6	30 58,8
Günah olmayan her şey	S %	1 2,9		1 2,0
Yapana huzur ve mutluluk veren davranış	S %	1 2,9	1 5,9	2 3,9
TOPLAM	S %	34 100.0	17 100.0	51 100.0

“Erkek” deneklerimizin %52,9’u sevap kavramını, “Kadın” deneklerimiz gibi dinin ağırlığını ortaya koyduğu bir tanım olan “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların

²³⁰Ünver Günay, **Max Weber’in Din Sosyolojisindeki Yeri ve Önemi**, s. 9

sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” şeklinde tanımlamışlardır. Ancak “Erkek” deneklerimizin ahlaki bir tanım şekli olan “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış”ı “Kadın” deneklerimize oranla %35,3 ile daha yüksek oranda tercih ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 83)

Bu durum “Kadın” deneklerimizin dini olan sevap tanımını “Erkek” deneklerimize göre daha fazla ön plana alarak “Kadınların sevap ve günah konusunda erkeklerden daha duyarlı oldukları” denencesini doğruladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 83)

Cinsiyet ile “Sevabı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkide; “Kadın” deneklerimizin “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” seçeneğini %64,7 gibi bir oranla ön plana aldıklarını görüyoruz. “Erkek” deneklerimizde bu oran %34,4 şeklinde daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 84)

“Kadın” deneklerimizin “Erkek” deneklerimize göre “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” şikkını tercihlerinin temel nedenini; onların bugünkü sosyo-ekonomik ortamdan “Erkek”lere göre olumsuz anlamda daha çok etkileniyor olmalarında arayabiliriz.

Tablo 84:Cinsiyet ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki

Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız.		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Anne-Babaya itaat etmek	S %	3 9,4	1 5,9	4 8,2
İbadetleri yerine getirmek	S %	4 12,5	1 5,9	5 10,2
İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak	S %	11 34,4	11 64,7	22 44,9
İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak	S %	4 12,5	4 23,5	8 16,3
Kul hakkına riayet etmek	S %	4 12,5		4 8,2
Her şeyi sevmek	S %	2 6,3		2 4,1
Haramdan sakınmak	S %	2 6,3		2 4,1
İlim öğrenmek ve öğretmek	S %	2 6,3		2 4,1
TOPLAM	S %	32 100.0	17 100.0	49 100.0

Ayrıca hem “Kadın” hem de “Erkek” deneklerimizin çoğunluğunun sevabı en çok olan davranışı “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” şeklinde algılamaları,

maddi konulardaki kaygıların bugün diğer konulardaki kaygıların önüne geçmiş olduğunu göstermesi açısından anlamlı olup, böyle bir soru'nun günümüz insanının önceliklerini ortaya çıkarması bakımından da önemi ortaya çıkmış bulunmaktadır.

Günümüz insanının sosyal ve bireysel hayatının bir çok alanındaki davranışlarında "Sevabın rolü" nün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?" sorusuna, cinsiyetleri farklı deneklerimizin verdiği cevaplar yüksek oranlarda "Evet" (Kadın; %80,4, Erkek; %94,1) şeklinde gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 85) Bu durum deneklerimizden her iki cinsin de, günümüz insanının hayatının birçok alanında sevap kavramının rolünün bulunduğunu kabul ettiklerini göstermektedir.

Tablo 85: Cinsiyet ile sevabın rolü arasındaki ilişki

Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Evet	S %	32 94,1	16 80,4	48 90,6
Hayır	S %	2 5,9	3 15,8	5 9,4
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

Tablo 85'e göre günümüz insanının sosyal ve bireysel hayatında sevap kavramının rolünün bulunduğunu kararlılıkla kabul eden "Kadın" ve "Erkek" deneklerimizin, sevabın günümüz insanının bu alanlardaki davranışlarını ne derece etkilediği sorusuna cevap verirken, tereddüt ifade eden bir cevap şekli olan "Kısmen" (Kadın; %78,9, Erkek; %76,5) seçeneğini işaretlediklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 86)

Tablo 86: Cinsiyet ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki

Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Tamamen	S %	8 23,5	2 10,5	10 18,9
Kısmen	S %	26 76,5	15 78,9	41 77,4
Hiçbir zaman	S %		2 10,5	2 3,8
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

Bu durum insan davranışlarını etkilemesi açısından sevap kavramının rolünün günümüz insanı tarafından teorik anlamda kabul edildiğini, ancak uygulama konusunda zayıf kaldığını da göstermesi açısından önemlidir diye düşünüyoruz.

Cinsiyet gruplarına göre “Sizce günah nedir?” sorusunun cevabını, deneklerimizden “Kadın” olanların çoğunluk ve öncelik sırasına göre;

- 1- Dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş”; %31,6,
- 2- Doğrudan yaratıcıyla irtibatlandırılan “Allah’a itaatsizlik”; %31,6,
- 3- Ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış”; %26,3,
- 4- Toplumsal yönü ağır basan bir tanım şekli olan “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket” (%10,5) te aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 87)

Tablo 87: Cinsiyet ile günahın tanımı arasındaki ilişki

Sizce günah nedir?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket	S %	6 18,2	2 10,5	8 15,4
Dince suç sayılan tutum ya da iş	S %	11 33,3	6 31,6	17 32,7
Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış	S %	9 27,3	5 26,3	14 26,9
Allah’a itaatsizlik	S %	7 21,2	6 31,6	13 25,0
TOPLAM	S %	33 100.0	19 100.0	52 100.0

“Erkek” deneklerimizin de “Kadın” deneklerimiz gibi günah kavramının tanımında yaptıkları tercihlerin, oranlamalarda istikrarsızlık meydana getirecek şekilde gerçekleştiğini görüyoruz. Buna göre “Erkek” deneklerimiz günah kavramını çoğunluk sırasına göre;

- 1- Dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş”; %33,3,
- 2- Ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış”; %27,3,
- 3- Doğrudan yaratıcıyla irtibatlandırılan “Allah’a itaatsizlik”; %21,2,

4- Toplumsal yönü ağır basan bir tanım şekli olan “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket” (%18,2) şeklinde tanımlamışlardır. (Bkz. Tablo 87)

Her iki cinsin de öncelikleri açısından yaptıkları ikinci tercihlerin “Kadın”larda “Allah’a itaatsizlik” (%31,6), “Erkek”lerde ise “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış” (%27,3) şeklinde gerçekleşmesi; “Kadın”ların Allah’la olan bağlarının erkeklere oranla daha güçlü olduğu anlamına gelebilir. (Bkz. Tablo 87)

“Bir kimse günah olduğunu bilindiği bir davranışı neden yapar?” sorusuna deneklerimizin öncelikle “Nefis” kavramını ön plana çıkararak cevap verdiklerini ve günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığının sebebini yoğunlukla “Nefsine hakim olamadığından” (Kadın; %38,9” ve “Erkek; %36,4) cevabında aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 88)

Bu durum her iki cinsin de konuya nefsi suçlayarak veya onun önüne geçemediğini itiraf ile bahane bulma, suçu bir yerlere yükleyerek sorumluluktan kolayca kaçma mekanizmalarını işleterek cevap verdiklerini göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 88)

Tablo 88: Günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı ile cinsiyet arasındaki ilişki

Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışın neden yapar?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Gafletinden	S %	1 3,0	2 11,1	3 5,9
Nefsine hakim olamadığından	S %	12 36,4	7 38,9	19 37,3
Menfaat ve hırsından	S %	6 18,2		6 11,8
Mecburiyetten	S %	2 6,1	3 6,7	5 9,8
İman zayıflığından	S %	6 18,2	3 16,7	9 17,6
Bilgisizlik ve bilinçsizlikten	S %	2 6,1	2 11,1	4 7,8
Allah affeder düşüncesiyle	S %	1 3,0		1 2,0
Yasağın cazibesinden	S %	2 6,1	1 5,6	3 5,9
Kötü niyetli olduğundan	S %	1 3,0		1 2,0
TOPLAM	S %	33 100.0	18 100.0	51 100.0

“Sizce bugün işlenen günahlar daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?” sorusuna “Kadın” deneklerimizin %47,4 gibi bir çoğunlukla “Bilgisizlik, bilinçsizlik ve

eğitimsizlikten dolayı”, ikinci olarak %26,3 gibi bir oranla “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan” şeklinde cevap verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 89)

“Erkek” deneklerimiz “Kadın” deneklerimizden farklı olarak ve çoğunlukla “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan” (%33,3), ikinci olarak “Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan” (%30,3) seçeneğini tercih ederek cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 89)

Tablo 89’den anlaşıldığına göre “Kadın” deneklerimiz “Erkek” deneklerimize göre eğitimi daha çok önemsemektedirler. “Erkek” deneklerimiz ise, günümüz ekonomik ve sosyal yapılanmasının içerisinde bayanlara oranla daha fazla sorumluluk yüklenmiş olmaları ve bu yükün verdiği tecrübelerle dayalı olarak “Sizce bugün işlenen günahlar daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?” sorusunun cevabını “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan” da aramışlardır.

Tablo 89: Cinsiyet ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki

Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan	S %	10 30,3	2 10,5	12 23,1
Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı	S %	5 15,2	9 47,4	14 26,9
Ekonomik ve sosyal bozukluklardan	S %	11 33,3	5 26,3	16 30,8
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	S %	7 21,2	2 10,5	9 17,3
Özenti	S %		1 5,3	1 1,9
TOPLAM	S %	33 100.0	19 100.0	52 100.0

“İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?” sorusuna “Kadın” deneklerimiz %84,2 oranla “Büyük günah” cevabını vermişlerdir. “Kadın” deneklerimiz gibi “Erkek” deneklerimizin de %91,2 gibi bir oranla, İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanların “Büyük günah” işlediklerini söylediklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 90)

Burada dikkat çekici olan bir nokta da “Erkek” deneklerimizden %8,8’inin, “Kadın” deneklerimizden ise %5,3’ünün “Orta günah” kavramını tercihleridir. Bilindiği gibi “Orta günah” kavramı İslami literatürde ortaya konulan günah dereceleri arasında yer almamaktadır.

Tablo 90: Cinsiyet ile günah türleri arasındaki ilişki

İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Küçük günah	S %		2 10,5	2 3,8
Orta günah	S %	3 8,8	1 5,3	4 7,5
Büyük günah	S %	31 91,2	16 84,2	47 88,7
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

“Günahı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna cinsiyet durumuna göre deneklerimizin verdiği cevaba gelince; “Kadın” deneklerimiz “Günahı en çok olan davranış”ı %33,3 çoğunlukla “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek” olarak seçmişlerdir. (Bkz. Tablo 91)

Bu seçimin nedenini “Kadın”ların “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek”in gerçekten “Büyük günah” olduğunu bilmeleriyle birlikte, kendilerini Allah’a daha yakın hissetme, onun otoritesini daha çok önemseme gibi bir duygu ve inanca kapılmış olmalarında arayabiliriz.

Tablo 91: Cinsiyet ile günahı en çok olan davranış arasındaki ilişki

Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız.		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek	S %	9 29,0	6 33,3	15 30,6
Kul hakkı yemek	S %	11 35,5	5 27,8	16 32,7
Anne-Babaya isyan	S %	1 3,2	1 5,6	2 4,1
Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak	S %	5 16,1	4 22,2	9 18,4
Allah'a itaatsizlik	S %	1 3,2		1 2,0
Zina etmek	S %	3 9,7		3 6,1
Canlıyı öldürmek	S %	1 3,2		1 2,0
Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek	S %		1 5,6	1 2,0
Kötülük yapmak	S %		1 5,6	1 2,0
TOPLAM	S %	31 100.0	18 100.0	49 100.0

“Erkek” deneklerimizin “Günahı en çok olan bir davranış yazınız” sorusunun cevabını %35,5 gibi çoğunluk bir oranla “Kul hakkı yemek” olarak seçmiş olmalarının nedenini,

onların sosyal hayatın içerisinde bayanlara oranla daha fazla yer almaları dolayısıyla, kul haklarının ihlali konusunda fazlaca mağduriyetler yaşadıklarında yahut bu tür ihlallerle fazlaca karşılaşmış olduklarında arayabiliriz. (Bkz. Tablo 91)

“Kadın”ların %27,0 oranla ikinci olarak yoğunlaştığı “Günahı en çok olan davranış” tercihi “Erkek” deneklerimizin birinci yoğunlukla seçtikleri “Kul hakkı yemek” (%35,5) konusudur. “Erkek” (%29,0) deneklerimizin ikinci yoğunlukla seçtikleri tercih, “Kadın”ların birinci olarak yoğunlaştığı tercih olan “Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek” (%33,3) seçeneğidir. (Bkz. Tablo 91)

“Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” şeklindeki sorumuza cinsiyet durumlarına göre deneklerimizden alınan cevap seçeneklerinden “Kısmen” (Kadın; %52,6, Erkek; %64,7) bölümü diğer seçeneklere göre daha fazla ağırlık taşımaktadır. (Bkz. Tablo 92)

“Hayır” (Kadın; %36,8, Erkek; %26,5) seçeneği ise ikinci olarak ağırlığını hissettirerek “Evet” bölümünden önceye yerleşmiştir. Deneklerimize göre bu durumda; günah fikri günümüz insanını “Günah olan” dan “Kısmen” alıkoyabilmektedir. Buna göre tablo 92’den edinilen izlenim, bugün günah fikrinin insanların nazarında zayıflamış olduğudur.

Tablo 92: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile cinsiyet arasındaki ilişki

Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Evet	S %	3 8,8	2 10,5	5 9,4
Kısmen	S %	22 64,7	10 52,6	32 60,4
Hayır	S %	9 26,5	7 36,8	16 30,2
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

Bu durumu tablo 93’e baktığımızda daha açık bir şekilde görmek mümkündür. Çünkü hem “Kadın” hem de “Erkek” deneklerimize göre dinen günah sayılan birçok şey bugün çekinmeden yapılır hale gelmiştir (Kadın; %100,0, Erkek; %97,0).

Hatta deneklerimizin ortaya koyduğu tablo 93’deki oranlamalar dikkate alındığında, günah kavramı etkinliğini büyük ölçüde yitirmiş gözüküyor. Aslında bu durum yine de

insanların “günah” konusunda bilinçli olduklarını, fakat buna yeterince uyulmadığı konusunda şikayette bulunduklarını göstermektedir. (Bkz. Tablo 93)

Tablo 93: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile cinsiyet arasındaki ilişki

Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale geldiği doğru mudur?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Evet	S %	32 97,0	18 100,0	50 98,0
Hayır	S %	1 3,0		1 2,0
TOPLAM	S %	33 100.0	18 100.0	51 100.0

Cinsiyet ile “Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?” sorusuna “Kadın” deneklerimiz %50,0 oranla “Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım”, “Erkek” deneklerimiz %42,4 ile “Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissedirim” şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 94)

Buna göre; her iki grubun da-şekli nasıl olursa olsun-günah sonrasında “pişmanlık” belirtileri gösterdiklerini ve birtakım duygulanımlar yaşadıklarını ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 94)

Tablo 94: Günah sonrasında neler hissedildiği ile cinsiyet arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım	S %	12 6,4	9 50,0	21 44,2
Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissedirim	S %	14 42,4	5 27,8	19 37,3
Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım	S %	2 6,1	4 22,2	6 11,8
Utanç duyar, aşırı derecede rahatsız olurum	S %	3 9,1		3 5,9
Kendimi aşağılanmış hissedirim	S %	1 3,0		1 2,0
Üzerimde bir ağırlık hissedirim	S %	1 3,0		1 2,0
TOPLAM	S %	33 100.0	18 100.0	51 100.0

Deneklerimizden hem “Kadın”lar hem de “Erkek”lerin, günah sonrası duygulanımlarının nedenini çoğunlukla “Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan” (Kadın; %90,0, Erkek; %83,3) cevabında aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 95)

“Erkek” deneklerimizden %16,7 oranında kişinin “Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için” diyerek “Kadın”lardan farklı bir şekilde, günah sonrası pişmanlıklarının temelinde toplumsal sorumluluk duygularının bulunduğunu hissettirmeleri önemlidir. (Bkz. Tablo 95)

Tablo 95: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile cinsiyet arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Yapılmaması gerekeni yaptığım için	S %		1 10,0	1 4,5
Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için	S %	2 16,7		2 9,1
Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı	S %	10 83,3	9 90,0	19 86,4
TOPLAM	S %	12 100.0	10 100.0	22 100.0

Deneklerimizin çoğunluğu günah işlediklerinde meleklerin günahlarını yazdığını “Sık sık” (Kadın; %63,2, Erkek;%72,7) hatırladıklarını ifade ederken, “Kadın”ların %36,8’inin, “Erkek”lerin %24,2’sinin meleklerin günahlarını yazdıklarını “Bazen” hatırladıklarını ifade etmektedirler. (Bkz. Tablo 96)

Tablo 96’daki oranlamalara göre “Kadın” deneklerin günah işlediklerinde meleklerin onların günahlarını yazdığını “Erkek” deneklere göre daha az hatırlıyor olmaları, aslında onların “Erkek” deneklere göre günahından daha çok uzak durdukları anlamına da gelebilir.

Tablo 96: Cinsiyet ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki

Günah işlediğinizde, meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Sık sık	S %	24 72,7	12 63,2	36 69,2
Bazen	S %	8 24,2	7 36,8	15 28,8
Hiç hatırlamam	S %	1 3,0		1 1,9
TOPLAM	S %	33 100.0	19 100.0	52 100.0

"Günahından kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" şeklindeki sorumuza; “Kadın” deneklerimizin %33,3’ü “Dua ve tövbe edilmeli”, %33,3’ü “İbadet edilmeli”, %22,2’si “İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı” şeklinde cevap vermişlerdir. Böylelikle onlara

göre günden kurtulmak dua ve tövbe ön planda olmak şartıyla; ibadet ve iyi bir dini eğitim üçgeninde dolaşmakla mümkün olabilecektir. (Bkz. Tablo 97)

“Erkek” deneklerimiz “Kadın” deneklerimize göre daha dağınık bir tablo ortaya koyarak;

- 1- “Dua ve tövbe edilmeli”; %23,5,
- 2- “İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı”; %20,6,
- 3- “Dinin ölçülerine uyulmalı”; %20,6,
- 4- “Doğru ve dürüst olunmalı”; %17,6,
- 5- “İbadet edilmeli”; %14,7 demişlerdir. (Bkz. Tablo 97)

Tablo 97’ye göre “Erkek” deneklerimizin diğer bütün seçenekler arasından “İbadet edilmeli” seçeneğini %14,7 gibi az bir oranla yazıp, ibadet yaparak günden kurtulma fikrini günden kurtulma nedenlerinin gerisine atmış olmaları dikkat çekicidir. Buna rağmen “Kadın” deneklerimizin ibadetle günden kurtulmak gerektiğini daha yüksek oranlarda (%33,3) ifade ettiklerini görüyoruz. Bu durumdan “Kadın”ların “Erkek”lere göre ibadet etme konusunda daha duyarlı oldukları çıkarımı yapılabilir.

Tablo 97: Cinsiyet ile günden kurtulmanın yolları arasındaki ilişki

Günden kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
İbadet edilmeli	S %	5 14,7	6 33,3	11 21,2
Dua ve tövbe edilmeli	S %	8 23,5	6 33,3	14 26,9
Doğru ve dürüst olunmalı	S %	6 17,6		6 11,5
İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı	S %	7 20,6	4 22,2	11 21,2
İyi bir çevrede bulunulmalı, nefis ve şeytana fırsat verilmemeli	S %	1 2,9		1 1,9
Dinin ölçülerine uyulmalı	S %	7 20,6	2 11,1	9 17,3
TOPLAM	S %	34 100.0	18 100.0	52 100.0

“Bugün sizce günah ve sevaba daha çok kimler riayet etmektedir?” sorusuna verilen cevaplar ile cinsiyet arasındaki ilişkiye gelince; deneklerimizden “Kadın” olanlar %86,7 gibi yüksek bir çoğunlukla günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenlerin “İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler” olduklarını ifade etmektedirler.

“Erkek” deneklerimizin bu konudaki görüşleri de “Kadın” deneklerimiz kadar olmasa da %73,3 gibi bir çoğunlukla “İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler” şeklindedir. (Bkz. Tablo 98)

Tablo 98’den elde ettiğimiz bu sonuca göre “Kadın”ların “Erkek”lere oranla günah ve sevabın etkinliği konusunda eğitimin önemini daha çok ön plana koydukları görülmektedir.

Ayrıca bu sonuç “Sevap ve günah inancının, iyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı olan inançlı kişilerin tutum ve davranışlarını daha çok etkileyeceği” denencesinin deneklerimiz tarafından doğrulandığını göstermektedir.

Tablo 98: Cinsiyet ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki

Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler	S %	3 10,0		3 6,7
Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar	S %	2 6,7		2 4,4
Orta gelirli insanlar	S %	1 1,3	1 6,7	2 4,4
Gençler	S %		1 6,7	1 2,2
Yaşlılar	S %	2 6,7		2 4,4
İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler	S %	22 73,3	13 86,7	35 77,8
Hiç kimse	S %			
TOPLAM	S %	30 100.0	15 100.0	45 100.0

Tablo 99: İbadetin niçin yapıldığının cinsiyet ile ilişkisi

Beş vakit namaz kılan, zekat veren, orucu tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
İnancından dolayı	S %	30 88,2	19 100,0	49 92,5
Kişisel çıkarları için	S %	1 2,9		1 1,9
Vicdanen rahatlamak için	S %	1 2,9		1 1,9
Borcunu ödemek için	S %	1 2,9		1 1,9
İbadete ihtiyacı olduğu için	S %	1 2,9		1 1,9
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

“Beş vakit namaz kılan, zekat veren, oruç tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?” sorusuna “Kadın” deneklerimizin tamamının bir Müslüman’ın ancak “İnancından dolayı” (%100,0) ibadet edebileceği cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 99)

“Erkek” deneklerimizin ise “Kadın” deneklerimiz kadar kararlı bir tablo ortaya koyamamaları da, %88,8 gibi yüksek bir oranla bir Müslüman’ın ancak “İnancından dolayı” ibadet edebileceğini düşündüklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 99)

VI. Sevap ve Günah Anlayışının Meslek Durumu İle İlişkisi

Araştırmamıza katılanların meslek gruplarına göre dağılımı tablo 3’te ayrıntılarıyla gösterilmişti. Buna göre araştırmamıza katılanların meslek gruplarına göre dağılımında çoğunlukla %32,1 (17 kişi) oranı “Memur”ları temsil etmektedir. “Esnaf”lar %24,5 (13 kişi) ile mesleki sıralamada ikinci çoğunluk olarak yerlerini alırken, “Ev hanımı”ları da aynı sayı ve oranla anketimizde temsil edilmiştir. Anketimizin son meslek grubu olan “İşçi” kesimi de %18,9 (10 kişi) oranıyla anketimizde temsil edilmektedir. (Bkz. Tablo 3)

“Sizce sevap nedir?” sorusuna verilen cevaplar ile deneklerimizin mesleki durumları arasındaki ilişkide; “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” (Esnaf; %58,3, Memur; %55,6, Ev hanımı; %63,6, İşçi; %60,0) şeklindeki dinin ağırlığını ortaya koyduğu sevap tanımı

Tablo 100: Meslek durumu ile sevap tanımı arasındaki ilişki

Sizce sevap nedir?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış	S %	2 11,1	1 9,1			3 5,9
Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış	S %	4 33,3	5 27,8	2 18,2	4 40,0	15 29,4
Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış	S %	7 58,3	10 55,6	7 63,6	6 60,0	30 58,8
Günah olmayan her şey	S %	1 8,3				1 2,0
Yapana huzur ve mutluluk veren davranış	S %		1 5,6	1 9,1		2 3,9
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	11 100.0	10 100.0	51 100.0

bütün meslek grupları tarafından ön plana alınmış ve “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış” (Esnaf; %33,3, Memur; %27,8 Ev hanımı; %18,2, İşçi; %40,0) şeklindeki ahlaki olan sevap tanımına doğru bir gidiş gözlenmiştir. (Bkz. Tablo 100)

Deneklerimizden alınan bu sonuca göre; deneklerimiz arasındaki meslek farkının sevabı tanımlamada birbirinden bağımsız bir tanımlama ortaya koyamadığını görüyoruz.

“Sevabı en çok olan bir davranış yazınız” sorusu ile meslek durumu farklı olan deneklerimiz arasındaki ilişkide; “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” (Memur; %38,9, Ev hanımı; % 63,6, İşçi; %55,6) seçeneğinin “Memur”, “Ev hanımı” ve “İşçi” kesimi tarafından farklı oranlarda da olsa ön plana alınmış olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 101)

Tablo 101: Meslek durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki

Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız.		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Anne-Babaya itaat etmek	S %	1 9,1		1 9,1	2 22,2	4 8,2
İbadetleri yerine getirmek	S %	3 27,3	1 5,6	1 9,1		5 10,2
İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak	S %	3 27,3	7 38,9	7 63,6	5 55,6	22 44,9
İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak	S %	1 9,1	5 27,8	2 18,2		8 16,3
Kul hakkına riayet etmek	S %		3 16,7		1 11,1	4 8,2
Her şeyi sevmek	S %		2 11,1			2 4,1
Haramdan sakınmak	S %	1 9,1			1 11,1	2 4,1
İlim öğrenmek ve öğretmek	S %	2 18,2				2 4,1
TOPLAM	S %	11 100.0	18 100.0	11 100.0	9 100.0	49 100.0

Yukarıdaki meslek grupları tarafından önümüze konulan bu tablo bize, meslek durumu farklı da olsa günümüz insanının ekonomik ve sosyal hayatın etkilerinden kendisini soyutlayamadığını göstermesi bakımından önemlidir.

“Esnaf” kesimi bu konuda kararsız bir tablo ortaya koyarak “Sevabı en çok olan davranış”ı %27,3 oranla “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak”, %27,3 oranla “İbadetleri yerine getirmek” olarak belirlemişlerdir. Bu durum deneklerimizden

“Esnaf” kesiminin ibadet yapmaya daha eğilimli olduğu sonucunu ortaya koyduğu söylenebilir.

Ayrıca “Esnaf” kesiminin %18,2 oranla “İlim öğrenmek ve öğretmek” seçeneğini yazarak ilmi öğrenmeyi ve öğretmeyi önemsedikleri, “İşçi” kesiminin ise %22,2 oranla “Anne ve Babaya itaat etmek” şikkını özellikle yazarak diğer meslek gruplarına göre, onlarla ilgi ve alakalarını kesmediklerini ortaya koyduklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 101)

Günümüz insanının davranışlarında sevabın rolünün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?" sorusuna meslek durumları farklı deneklerimizin verdiği cevaplar yüksek oranlarda “Evet” (Esnaf; %100,0, Memur; %88,9, Ev Hanımı; %84,6, İşçi; %90,6) şeklinde gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 102)

Bu durum meslek gruplarımızdan hepsinin günümüz insanının bireysel ve sosyal yaşantısında sevap kavramının rolünün bulunduğunu kabul ettiklerini göstermektedir.

Tablo 102: Meslek durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki

Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Evet	S %	12 100,0	16 88,9	11 84,6	9 90,0	48 90,6
Hayır	S %		2 11,1	2 15,4	1 10,0	5 9,4
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

Tablo 103: Meslek durumu ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki

Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Tamamen	S %	4 33,3	2 11,1	2 15,4	2 20,0	10 18,9
Kısmen	S %	8 66,7	15 83,3	10 76,9	8 80,0	41 77,4
Hiçbir zaman	S %		1 5,6	1 7,7		2 3,8
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

Tablo 102’ye göre günümüz insanının hayatında sevap kavramının rolünün bulunduğunu kararlılıkla kabul eden meslek gruplarımızın, “Sevap insanların

davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?” sorusuna cevap verirken tereddüt ifade eden bir cevap şekli olan “Kısmen” (Esnaf; %66,7, Memur; %83,3, Ev Hanımı; %76,9, İşçi; %80,0) seçeneğini çoğunlukla tercih ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 103)

“Sizce günah nedir?” sorusuna cevap verirken meslek gruplarımızdan “Esnaf” olanların çoğunlukla ve öncelik sırasına göre günahı;

- 1- Doğrudan yaratıcıyla irtibatlandırılan “Allah’a itaatsizlik”; %33,3,
- 2- Ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış”; %33,3,
- 3- Dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş”; %25,0,
- 4- Toplumsal yönü ağır basan bir tanım şekli olan “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket” (%8,3) şeklinde tanımladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 104)

Mesleği “Memur”luk olan deneklerimizin de “Esnaf” deneklerimiz gibi günah kavramının tanımında yaptıkları tercihlerin, oranlamalar da istikrarsızlık meydana getirecek şekilde gerçekleştiğini görüyoruz. (Bkz. Tablo 104) Buna göre “Memur” deneklerimiz günahı öncelikle;

- 1- Dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş”; %47,1,
  - 2- Toplumsal yönü ağır basan bir tanım şekli olan “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket”; %29,4,
  - 3- Ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış”; %17,6,
  - 4- Doğrudan yaratıcıyla irtibatlandırılan “Allah’a itaatsizlik”; %5,9,
- şeklinde tanımlamışlardır. (Bkz. Tablo 104)

“Ev hanım”larının günah kavramını tanımlarken ortaya çıkardıkları tablo şöyledir;

- 1- Doğrudan yaratıcıyla irtibatlandırılan “Allah’a itaatsizlik”; %46,2,
- 2- Dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş”; %23,1,

3- Ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış”; %23,1,

Toplumsal yönü ağır basan bir tanım şekli olan “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket”; %7,7. (Bkz. Tablo 104)

“İşçi” statüsündeki deneklerimizin günah kavramını tanımlarken izledikleri yol çoğunluk sırasına göre şöyledir;

1- Ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış”; %40,0,

2- Dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş”; %30,0,

3- Doğrudan yaratıcıyla irtibatlandırılan “Allah’a itaatsizlik”; %20,0,

Toplumsal yönü ağır basan bir tanım şekli olan “Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket”; %10,0. (Bkz. Tablo 104)

Tablo 104’e göre “Esnaf”lar ve “Ev hanım”ları günah kavramını yoğunlukla “Allah’a itaatsizlik” olarak tanımlarken, “Memur”lar “Dince suç sayılan tutum ya da iş”, “İşçi”ler ise ahlaki açıdan ağırlığını hissettiren tanım şekli olan “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış” (%40,0) şeklinde tanımlamışlardır. Bu tablomuzla ortaya çıkan sonuçların “Meslek farkı, sevap ve günah anlayışı açısından birtakım düşünce ve uygulama farklılıklarını ortaya çıkarır” denencesinin deneklerimiz tarafından doğrulandığını göstermektedir.

Tablo 104: Meslek durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki

Sizce günah nedir?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket	S %	1 8,3	5 29,4	1 7,7	1 10,0	8 15,4
Dince suç sayılan tutum ya da iş	S %	3 25,0	8 47,1	3 23,1	3 30,0	17 32,7
Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış	S %	4 33,3	3 17,6	3 23,1	4 40,0	14 26,9
Allah’a itaatsizlik	S %	4 33,3	1 5,9	6 46,2	2 20,0	13 25,0
TOPLAM	S %	12 100.0	17 100.0	13 100.0	10 100.0	52 100.0

“Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?” sorusuna deneklerimizin öncelikle “Nefis” kavramını ön plana çıkararak cevap verdiklerini ve günah olduğu

bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığının sebebini çoğunlukla “Nefsine hakim olamadığından” (Esnaf; %54,5, Memur; %33,3, Ev hanımı; %41,7) cevabında aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 105)

“İşçi” kesiminin ise “Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?” sorusuna bir başka açıdan bakarak diğer üç meslek grubundan farklı düşündüklerini ortaya koyduklarını görüyoruz. Deneklerimizden “İşçi” kesimine göre; günümüz insanı günah olduğunu bildiği bir davranışı çoğunlukla “İman zayıflığından” (%40,0) dolayı yapmaktadır. (Bkz. Tablo 105) Bu durumda onlara göre insanların inançları kuvvetli olmalıdır ki günah olduğu bilindiği halde bir davranış yapılmasın.

Tablo 105: Meslek durumu ile günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı arasındaki ilişki

Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Gafletinden	S %		1 5,6	1 8,3	1 10,0	3 5,9
Nefsine hakim olamadığından	S %	6 54,5	6 33,3	5 41,7	2 20,0	19 37,3
Menfaat ve hırsından	S %	1 9,1	4 22,2		1 10,0	6 11,8
Mecburiyetten	S %		3 16,7	1 8,3	1 10,0	5 9,8
İman zayıflığından	S %	1 9,1	1 5,6	3 25,0	4 40,0	9 17,6
Bilgisizlik ve bilinçsizlikten	S %	1 9,1	1 5,6	2 16,7		4 7,8
Allah affeder düşüncesiyle	S %	1 9,1				1 2,0
Yasağın cazibesinden	S %		2 11,1		1 10,0	3 5,9
Kötü niyetli olduğundan	S %	1 9,1				1 2,0
TOPLAM	S %	11 100.0	18 100.0	12 100.0	10 100.0	51 100.0

“Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?” sorusuna “Esnaf” olan deneklerimiz %58,3 gibi bir çoğunlukla “Ekonomik, sosyal ve siyasal bozukluklardan” cevabını vererek,”Ev hanım”ları (%38,5) ile aynı düzlemde düşündüklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 106) “İşçi” kesiminin ise “Bugün işlenen günahların sebepleri”ni “Esnaf; %8,3”, “Memur; % 17,6” ve “Ev hanımı; %7,7” kesiminden farklı olarak ve %40,0 gibi çoğunlukla “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için” de aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 106)

Deneklerimizden “Memur” kesiminin “Bugün işlenen günahların sebepleri” konusundaki seçimi ise şu şekilde gerçekleşmiştir;

- 1- “Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan”; %35,3,
- 2- “Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı”; %35,3. (Bkz. Tablo 106)

Tablo 106: Meslek durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki

Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan	S %	2 16,7	6 35,3	2 15,4	2 20,0	12 23,1
Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı	S %	2 16,7	6 35,3	4 30,8	2 20,0	14 26,9
Ekonomik, sosyal ve siyasal bozukluklardan	S %	7 58,3	2 11,8	5 38,5	2 20,0	16 30,8
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	S %	1 8,3	3 17,6	1 7,7	4 40,0	9 17,3
Özenti	S %			1 7,7		1 1,9
TOPLAM	S %	12 100.0	17 100.0	13 100.0	10 100.0	52 100.0

“İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?” sorusuna deneklerimizin çoğunluğu “Büyük günah” (Esnaf; %100,0, Memur; %88,9, Ev hanımı; %84,6 ve İşçi; %80,0) cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 107)

“İşçi” sınıfının %20,0 gibi pek de azımsanamayacak bir oranda İslami literatürde mevcut olmayan, günah dereceleri arasında da yeri olmayan “Orta günah” kavramını tercihleri, onların bu konudaki bilgi düzeyinin düşüklüğünün işareti olabilir. (Bkz. Tablo 107)

Tablo 107: Meslek durumu ile günah türleri arasındaki ilişki

İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Küçük günah	S %		1 5,6	1 7,7		2 3,8
Orta günah	S %		1 5,6	1 7,7	2 20,0	4 7,5
Büyük günah	S %	12 100,0	16 88,9	11 84,6	8 80,0	47 88,7
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

“Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna meslek durumuna göre deneklerimizin verdiği cevaplara gelince; “Esnaf” ve “Ev hanımı” olan deneklerimiz

günahı en çok olan davranışı çoğunlukla “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek” (Esnaf; %45,5, Ev hanımı; %50,0) şeklinde cevaplamışlardır. (Bkz. Tablo 108) Bu seçimin nedenini her iki sınıfın da boş zamanlarında bu tür konuları okuyarak teorik anlamda bilgi edinmelerinde arayabiliriz.

Aynı deneklerimizin günahı en çok olan davranış konusundaki ikinci önceliklerinin “Kul hakkı yemek” (Esnaf; %27,3, Ev hanımı; %25,0) olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 108)

“Memur” ve “İşçi” konumunda olan deneklerimiz günahı en çok olan davranış çoğunlukla “Kul hakkı yemek” (Memur; %35,5, İşçi; %44,4) olarak yazmışlardır. (Bkz. Tablo 108) Onların bu konudaki seçiminin nedenini; sosyal hayatın içerisinde bir yere bağımlı olarak çalışan, çalışma şartları ve ortamının zorluğu ile birlikte, maddi ve manevi olarak aldıkları bedel konusunda karşılaştıkları güçlükler dolayısıyla, fazlaca mağduriyetler yaşayan kişiler olmaları veya sosyal hayatın içerisinde bu tür ihlallerle fazlaca karşılaşılıyor olmalarında arayabiliriz.

Yine “Memur” ve “İşçi” sınıfının “Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak” ı (Memur; %29,4, İşçi; %22,2) ikinci yoğunlukta yazmalarını dikkate aldığımızda, “Memur” ve “İşçi” konumunda olan deneklerimizin çalıştıkları ortamda gözledikleri bu tür davranış şekillerini tasvip etmeyerek dikkatimize sunduklarını görüyoruz.

Ayrıca yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak gibi tasvip edilmeyen kötü iş ve davranışların günümüz İslam toplumlarında her an karşılaşılabilen sıradan davranışlar haline geldiğini düşünmeleri de “Memur” ve “İşçi” sınıfının bu konudaki seçiminde rol oynamış olabilir. (Bkz. Tablo 108)

“Memur” ve “İşçi” olan deneklerimize göre “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek” (Memur; %17,6, İşçi; %11,1) gibi günahı daha çok olan bir davranışın üçüncü planda yer alması, günümüz insanının gerçek değerlerini görmeyerek yaşadığı şartlar içerisinde daha çok etkilendiği önceliklerini dile getirmesi açısından dikkat çekicidir. (Bkz. Tablo 108)

Tablo 108: Meslek durumu ile günahı en çok olan davranış arasındaki ilişki

Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız.		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek	S %	5 45,5	3 17,6	6 50,0	1 11,1	15 30,6
Kul hakkı yemek	S %	3 27,3	6 35,3	3 25,0	4 44,4	16 32,7
Anne-Babaya isyan	S %		1 5,9		1 11,1	2 4,1
Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak	S %	1 9,1	5 29,4	1 8,3	2 22,2	9 18,4
Allah'a itaatsizlik	S %	1 9,1				1 2,0
Zina etmek	S %	1 9,1	1 5,9		1 11,1	3 6,1
Canlıyı öldürmek	S %		1 5,9			1 2,0
Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek	S %			1 8,3		1 2,0
Kötülük yapmak	S %			1 8,3		1 2,0
TOPLAM	S %	11 100.0	17 100.0	12 100.0	9 100.0	49 100.0

“Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” sorusuna meslek durumlarına göre deneklerimizden alınan cevaplardan “Kısmen” (Esnaflar; %75,0, Memur; %66,7, Ev hanımı; %53,8) bölümünün diğer seçeneklere göre daha fazla yoğunlukla seçilmiş olduğunu görüyoruz. “İşçi” olan deneklerimizde ise bu yoğunluğun daha çok “Hayır” (%50,0) seçeneği üzerinde gerçekleştiğini görüyoruz. (Bkz. Tablo 109)

Tablo 109’a göre meslek gruplarının “Evet” seçeneğini, “Kısmen” ve “Hayır” seçeneklerine göre daha az yoğunlukta tercih etmiş olmaları; günah fikrinin günümüz insanını “Günah olan” dan alıkoyacak kadar güçlü olmadığı izlenimini vermektedir.

Tablo 109: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile meslek durumu arasındaki ilişki

Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Evet	S %	2 16,7		2 15,4	1 10,0	5 9,4
Kısmen	S %	9 75,0	12 66,7	7 53,8	4 40,0	32 60,4
Hayır	S %	1 8,3	6 33,3	4 30,8	5 50,0	16 30,2
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

Tablo 109’a göre günümüz insanını “Kısmen” frenleyen günah fikrine rağmen, günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale geldiğinin bütün gelir grupları

tarafından “Evet” (Esnaf; %100,0, Memur; %94,4, Ev hanımı; %100,0 ve İşçi; %100,0) denilerek doğrulanması, günah kavramının günümüz insanının hayatında yeteri kadar frenleyici rol oynamadığını göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 110)

Tablo 110: Günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale gelip gelmediği ile meslek durumu arasındaki ilişkisi

Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale geldiği doğru mudur?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Evet	S %	12 100,0	17 94,4	12 100,0	9 100,0	50 98,0
Hayır	S %		1 5,6			1 2,0
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	12 100.0	9 100.0	51 100.0

Meslek gruplarına göre deneklerimizin “Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?” sorusuna “Esnaf” (%50,0) ve “Memur”ların (%47,1) çoğunlukla “Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım”, “Ev hanımı” (%40,0) ve “İşçi”lerin (%40,0) ise “Vidananen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissedirim” şeklinde cevap verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 111)

Tablo 111: Günah sonrasında neler hissedildiği ile meslek durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım	S %	6 50,0	8 47,1	5 41,7	2 20,0	21 41,2
Vidananen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissedirim	S %	3 25,3	7 41,2	5 51,7	4 40,0	19 37,3
Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım	S %	1 8,3	1 5,9	2 16,7	2 20,0	6 11,8
Utanç duyar, aşırı derecede rahatsız olurum	S %	2 16,7			1 10,0	3 5,9
Kendimi aşağılanmış hissedirim	S %		1 5,9			1 2,0
Üzerimde bir ağırlık hissedirim	S %				1 10,0	1 2,0
TOPLAM	S %	12 100.0	17 100.0	12 100.0	10 100.0	51 100.0

Tablo 111’e göre; günah olduğu bilindiği halde yapılan bir davranışın sonrasında “Esnaf” ve “Memur” deneklerimiz “Suçluluk his”lerini, “Ev hanımı” ve “İşçi” olan deneklerimiz ise “Vidani duygu”larını işletmek suretiyle cevap vermişlerdir. Ancak hangi şekilde cevap verirlerse versinler, meslek gruplarına göre bütün deneklerimizin günah sonrasında kendilerini rahatsız edici birtakım duygulanımlar yaşadıklarını

görüyoruz. Bu duygulanımların da daha çok kişinin kendisini hesaba çeken bir görüntü veren “İç muhasebe” şeklinde gerçekleştiğini görüyoruz.

Meslek gruplarının yapmış olduğu iç muhasebeyi güçlendiren cevabı yukarıdaki sorumuzla bağlantılı olarak sorduğumuz “Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?” sorusuna aldığımız cevaplarda da görmekteyiz. Bu sorumuza deneklerimizden bütün meslek gruplarının çoğunluğu “Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan” (Esnaf; %83,3 Memur; %71,4, Ev hanımı; %100,0, İşçi; %100,0) cevabını vermişlerdir. Böylelikle günah sonrası pişmanlık duygularının temelinde yatan nedeni açıklamışlardır. (Bkz. Tablo 112)

Tablo 112’ye göre deneklerimizin çoğunluğu (Esnaf; %83,3 Memur; %71,4, Ev hanımı; %100,0, İşçi; %100,0) günah sonrası duygulanımlarının nedenlerine bireysel (Yapılmaması gerekeni yaptığım için) ve toplumsal (Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için) sorumluluk ifade eden şıklar açısından değil, yaratıcılarına karşı duydukları sorumluluk (Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmak) açısından bakmışlardır. (Bkz. Tablo 112)

Tablo 112: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile meslek durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Yapılmaması gerekeni yaptığım için	S %		1 14,3			1 4,5
Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için	S %	1 16,7	1 14,3			2 9,1
Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı	S %	5 83,3	5 71,4	6 100,0	3 100,0	19 86,4
TOPLAM	S %	6 100.0	7 100.0	6 100.0	3 100.0	22 100.0

Deneklerimizden bütün meslek gruplarının günah olan bir davranışta bulundukları zaman, meleklerin günahlarını yazdığını “Sık sık” (Esnaf; %83,3 Memur; %61,1, Ev hanımı; %76,9, İşçi; %55,6) ve çoğunlukla hatırlıyor olmalarına rağmen, “Memur”ların %33,3, “İşçi”lerin ise %44,4’ünün meleklerin günahlarını yazdıklarını azımsanamayacak bir oranla “Bazen” hatırlamaları, onların bu konu hakkındaki inançlarının olmasa da, uygulamadaki zayıflıklarını göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 113)

Tablo 113: Meslek durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki

Günah işlediğinizde, meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	işçi	
Sık sık	S %	10 83,3	11 61,1	10 76,9	5 55,6	36 69,2
Bazen	S %	2 16,7	6 33,3	3 23,1	4 44,4	15 28,8
Hiç hatırlamam	S %		1 5,6			1 1,9
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	19 100.0	52 100.0

"Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" şeklindeki sorumuza; "Esnaf" olan deneklerimizin çoğunluklu önceliklerine göre;

- 1- "Dua ve tövbe edilmeli"; %41,7
- 2- "Dinin ölçülerine uyulmalı", %30,3,
- 3- "İbadet edilmeli" (%16,2) şeklinde cevap verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 114)

"Memur" olan deneklerimize göre "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" sorusunun cevabı;

- 1- "İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı"; %50,0,
- 2- "Doğru ve dürüst olunmalı" (%27,8) da aranmalıdır. (Bkz. Tablo 114)

"Ev hanımı" olan deneklerimize göre günahtan kurtulmak için;

- 1- "İbadet edilmeli"; %50,0,
- 2- "Dua ve tövbe edilmeli" (%25,0) li şeklindedir. (Bkz. Tablo 114)

"İşçi" olan deneklerimize göre "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" sorusunun cevabı;

- 1- "Dua ve tövbe edilmeli"; %50,0,
- 2- "İbadet edilmeli" (%20,0) olmalıdır. (Bkz. Tablo 114)

Tablo 114'den ortaya çıkan sonuca göre "Esnaf"lar (%41,7) ve "İşçi"ler (%50,0) günahtan sıyrılmak için öncelikle "Dua ve tövbe"yi önemseyerek daha çok dinin de önemseydiği ancak teorik bir anlam ifade eden boyutuyla ilgilendiklerini göstermektedirler. "Memur"lar (%50,0) muhtemelen eğitilmiş olmalarından kaynaklanan bir düşünceyle "İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı" şikkını tercih ederek, günahtan

kurtulmanın en güzel yolunun eğitim olduğunu dile getirmişlerdir. “Ev Hanım”larının bu soru karşısındaki tutumu “İbadet edilmeli” (%50,0) şeklindedir. Onlara göre gerçek tövbe; “İbadet etmek” ile olur. (Bkz. Tablo 114)

Ayrıca tablo 114’den çıkan sonuca göre; “Esnaf”larda ve “İşçi”lerde dua ve tövbe’den ibadet’e, “Memur”larda eğitimden ahlak’a, “Ev hanım”larında ise ibadetten dua ve tövbeye doğru bir gidiş gözlenmektedir. (Bkz. Tablo 114)

Tablo 114: Meslek durumu ile günahattan kurtulmanın yolları arasındaki ilişki

Günahattan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
İbadet edilmeli	S %	2 16,7	1 5,6	6 50,0	2 20,0	11 21,2
Dua ve tövbe edilmeli	S %	5 41,7	1 5,6	3 25,0	5 50,0	14 26,9
Doğru ve dürüst olunmalı	S %		5 27,8		1 10,0	6 11,5
İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı	S %		9 50,0	1 8,3	1 10,0	11 21,2
İyi bir çevrede bulunulmalı, nefis ve şeytana fırsat verilmemeli	S %	1 8,3				1 1,9
Dinin ölçülerine uyulmalı	S %	4 30,3	2 11,1	2 16,7	1 10,0	9 17,3
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	12 100.0	10 100.0	52 100.0

Tablo 115: Meslek durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki

Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler	S %		1 6,7		2 20,0	3 6,7
Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar	S %		1 6,7		1 10,0	2 4,4
Orta gelirli insanlar	S %	1 9,1		1 11,1		2 4,4
Gençler	S %				1 10,0	1 2,2
Yaşlılar	S %	1 9,1	1 6,7			2 4,4
İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler	S %	9 81,8	12 80,0	8 88,9	6 60,0	35 77,8
Hiç kimse	S %					
TOPLAM	S %	11 100.0	15 100.0	9 100.0	10 100.0	45 100.0

“Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?” sorusu ile meslek durumu arasındaki ilişkide; “Esnaf”, “Memur”, “Ev hanımı” ve “İşçi” olan

deneklerimizden büyük çoğunluğunun günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenlerin “İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler” (Esnaf; %81,8, Memur; %80,0, Ev hanımı; %88,9 ve İşçi; %60,0) olduklarında görüş birliği sergilediklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 115)

Beş vakit namaz kılan, zekat veren, oruç tutan bir Müslüman’ın niçin ibadet ettiği konusunda “Esnaf”, “Memur”, “Ev hanımı” ve “İşçi” olan deneklerimizin çoğunluğu, bir Müslüman’ın ancak “İnancından dolayı” (Esnaf; %83,3, Memur; %88,9, Ev hanımı; %100,0 ve İşçi; %100,0) ibadet edebileceğini düşünmektedirler. (Bkz. Tablo 116)

Tablo 116: İbadetin niçin yapıldığının meslek durumu ile ilişkisi

Beş vakit namaz kılan, zekat veren, orucu tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?		Yaş				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
İnancından dolayı	S %	10 83,3	16 88,9	13 100,0	10 100,0	49 92,5
Kişisel çıkarları için	S %		1 5,6			1 1,9
Vicdanen rahatlamak için	S %		1 5,6			1 1,9
Borcunu ödemek için	S %	1 8,3				1 1,9
İbadete ihtiyacı olduğu için	S %	1 8,3				1 1,9
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

VII. Sevap ve Günah Anlayışının Yaş Farkı İle İlişkisi

İnsanların yaşları onların hayata bakış açıları yönünden önemli bir etkidir. Doğduğunda hemen hemen hiçbir zihinsel etkinliği olmayan insanın yaşı ilerledikçe çevre etkinliklerini anlamada ve yargılamada geliştiği görülmektedir.²³¹ Bu nedenle araştırmamıza farklı yaş gruplarından deneklerin katılımını sağlamaya çalıştık.

Araştırmamıza 25 ve üzeri yaş grubu deneklerin katılımı sağlanmıştır. Gözlem, mülakat ve anket çalışmasının bu yaş dönemi ile sınırlandırılması; sevap ve günah fikrinin bu yaş döneminde daha da olgunlaşmış, yerleşmiş ve belirginleşmiş olacağı düşüncesinden kaynaklanmaktadır. Çalışma sırasında seçilen bu yaş grubu da kendi arasında 25-30, 31-35, 36-45, 46 ve üzeri şeklinde sınıflandırılmıştır.

²³¹İ. Ethem Başaran, **Eğitim Psikolojisi**, s. 42.

“Sizce Sevap nedir?” sorusunun cevabı ile deneklerimizin yaş durumları arasındaki ilişkide; “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” (25-30; %76,9, 31-35; %57,1, 36-45; %46,7, 46 ve...; %55,6) şeklindeki dinin ağırlığını ortaya koyan sevap tanımı bütün meslek grupları tarafından çoğunlukla ön plana alınmış gözükmektedir. (Bkz. Tablo 117)

Ancak 25-30 yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre “Sevabın tanımı” nı %76,9 gibi daha yüksek bir oranla dini olan tanıma uygun şekilde yapmış olması, genç nüfusun bu konudaki bilgi düzeyini göstermesi açısından önemlidir. Tablo 117’ye göre genç nesil (25-30) kendilerinden yaşlı olan diğer yaş gruplarına (31-35, 36-45, 46 ve...) göre dini kavramlardan olan sevabı tanımlama konusunda daha önde gözükmektedir.

31-35 ile 36-45 gibi orta yaş gruplarında “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” (31-35; %57,1, 36-45; %46,7) tanımı, sevap tanımı olarak çoğunlukla kabul edilmiş olsa da; ahlaki tanım şekli olan “Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış” (31-35; %42,9, 36-45; %40,0) tanımının da azımsanamayacak oranlarda sevap kavramının tanımı olarak kabul edildiğini görüyoruz. Bu durumda sevap kavramının tanımının orta yaş gruplarında dini olandan ahlaki olana doğru bir gidiş gösterdiğini söylemek mümkündür. (Bkz. Tablo 117)

Tablo 117: Yaş durumu ile sevap tanımı arasındaki ilişki

Sizce sevap nedir?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış	S %			2 33,3	1 11,1	3 5,9
Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış	S %	2 15,4	6 42,9	4 40,0	1 11,1	15 29,4
Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış	S %	10 76,9	8 57,1	7 46,7	5 55,6	30 58,8
Günah olmayan her şey	S %				1 11,1	1 2,0
Yapana huzur ve mutluluk veren davranış	S %	1 7,7			1 11,1	2 3,9
TOPLAM	S %	13 100.0	14 100.0	13 100.0	9 100.0	51 100.0

46 ve...üzeri yaş grubu deneklerimizin de çoğunlukla “Sevabın tanımı”nı “Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış” (%55,6) olarak görmelerine rağmen, bu oranlama dışında kalan

kesimin diğer yaş gruplarına göre daha dağınık bir tablo (Bkz. Tablo 117) ortaya koymuş olmalarının nedenini, onların bu konudaki yaşam tecrübelerine bağlı olarak dinin algılanmasındaki değişiklik ya da yaşlandıkça kavramların tanımlarını unutmuş olmalarında arayabiliriz.

“Sevabı en çok olan bir davranış yazınız” sorusu ile yaş grupları farklı olan deneklerimizin bu soruya verdikleri cevaplar arasındaki ilişkide; 25-30 arası yaş grubunda %69,2 gibi çoğunluk bir oranla “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak”, aynı seçeneğin 46 ve...üzeri yaş grubunda da çoğunluk bir oranla %55,6 şeklinde gerçekleştiğini görüyoruz. 36-45 yaş grubunun da “Sevabı en çok olan davranış” tercihinin çoğunlukla “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” (%38,5) şeklinde olduğunu, ancak bu oran’ın 36-45 ile 46 ve...üzeri yaş gruplarından daha düşük seviyede olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 118)

25-30, 36-45, 46 ve...üzeri her üç yaş grubunun da maddi kaygıları ön plana çıkarması yadırganmamalıdır, çünkü günümüz insanının bireysel ve sosyal hayatının içerisinde maddi kaygıların ön planda yer aldığını görmemek mümkün değildir.

Tablo 118: Yaş durumu ile sevabı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki

Sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız.		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Anne-Babaya itaat etmek	S %	1 7,7	2 14,3	1 7,7		4 8,2
İbadetleri yerine getirmek	S %	1 7,7	2 14,3	2 15,4		5 10,2
İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak	S %	9 69,2	3 21,4	5 38,5	5 55,6	22 44,9
İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak	S %	1 7,7	3 21,4	2 15,4	2 22,2	8 16,3
Kul hakkına riayet etmek	S %	1 7,7	2 14,3	1 7,7		4 8,2
Her şeyi sevmek	S %			1 7,7	1 11,1	2 4,1
Haramdan sakınmak	S %		1 7,1		1 11,1	2 4,1
İlim öğrenmek ve öğretmek	S %		1 7,1	1 7,7		2 4,1
TOPLAM	S %	13 100.0	14 100.0	13 100.0	9 100.0	49 100.0

31-35 yaş grubunun “Sevabı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna verdiği cevaplarla oluşturduğu tablonun çok dağınık ve değerlendirilemeyecek kadar karmaşık olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 118) Yine de bu yaş grubunun “Sevabı en çok olan bir

davranış yazınız” sorusuna verdiği cevaplarda %21,4 gibi bir kesimin “İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak” ı seçerek, diğer yaş gruplarıyla aynı düşüncüyü paylaşıyor olmaları önemlidir.

Günümüz insanının davranışlarında sevabın rolünün bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak amacıyla sorulan "Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?" sorusuna yaş grupları farklı deneklerimizin verdiği cevaplar yüksek oranlarda “Evet” (25-30; %92,9, 31-35; %93,3, 36-45; %93,3, 46 ve...; %77,8) şeklinde gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 119)

Bu durum deneklerimizin her yaş grubundan çoğunluğunun, günümüz insanının sosyal ve bireysel yaşantısında sevap kavramının rolünün bulunduğunu kabul ettiklerini göstermesi açısından önemlidir. Ancak bu konuda 46 ve...üzeri yaş grubunun %22,2 gibi azımsanamayacak bir oranla verdikleri “Hayır” cevabıyla, diğer yaş gruplarına göre bu konuda daha ümitsiz göründükleri görülmektedir. (Bkz. Tablo 119)

Tablo 119: Yaş durumu ile sevabın rolü arasındaki ilişki

Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Evet	S %	13 92,9	14 93,3	14 93,3	7 77,8	48 90,6
Hayır	S %	1 7,1	1 6,7	1 6,7	2 22,2	5 9,4
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

Tablo 119’a göre günümüz insanının hayatında sevap kavramının rolünün bulunduğunu kararlılıkla kabul eden yaş gruplarından üç grubun (25-30, 31-35, 36-45), “Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?” sorusuna cevap verirken tereddüt ifade eden bir cevap şekli olan “Kısmen” (25-30; %85,7, 31-35; %93,3, 36-45; %73,3) seçeneğini tercih ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 120)

46 ve...üzeri yaş grubunun ise “Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?” sorusuna %55,6 gibi bir çoğunlukla “Tamamen” cevabını vererek, sevabın insanların bireysel ve sosyal yaşayışlarındaki katkısını kabul ettiklerini görüyoruz. Bu yaş grubunun %44,4’ ünün “Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?” sorusuna “Kısmen” cevabını vermiş olmalarının da dikkatten kaçmaması gerektiğini düşünüyoruz. (Bkz. Tablo 120)

Tablo 120: Yaş durumu ile sevabın insanların davranışlarını etkilemesi arasındaki ilişki

Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Tamamen	S %	1 7,1		4 26,7	5 55,6	10 18,9
Kısmen	S %	12 85,7	14 93,3	11 73,3	4 44,4	41 77,4
Hiçbir zaman	S %	1 7,1	1 6,7			2 3,8
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

Yaş gruplarına göre “Sizce günah nedir?” sorusunu 25-30, 31-35, 46 ve...üzeri yaş döneminde olan deneklerimizin çoğunlukla dinin ağırlığını ortaya koyduğu tanım şekli olan “Dince suç sayılan tutum ya da iş” (25-30; %42,9, 31-35; %46,7, 46 ve üzeri; %33,3) olarak cevapladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 121)

36-45 yaş döneminde olan deneklerimiz ise günah kavramını çoğunlukla; “Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış” (%35,7) şeklinde tanımlayarak diğer üç yaş grubundan farklı bir tanım şekli ortaya koymuşlardır. (Bkz. Tablo 121) Bu tanım şeklinde ahlak kavramı ön plandadır.

Tablo 121: Yaş durumu ile günahın tanımı arasındaki ilişki

Sizce günah nedir?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan hareket	S %	2 14,3	1 6,7	3 21,4	2 22,2	8 15,4
Dince suç sayılan tutum ya da iş	S %	6 42,9	7 46,7	1 7,1	3 33,3	17 32,7
Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış	S %	2 14,3	5 33,3	5 35,7	2 22,2	14 26,9
Allah’a itaatsizlik	S %	4 28,6	2 13,3	5 35,7	2 22,2	13 25,0
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	14 100.0	9 100.0	52 100.0

“Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?” sorusuna deneklerimizin öncelikle “Nefis” kavramını ön plana çıkararak cevap verdiklerini ve günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığının sebebini çoğunlukla “Nefsine hakim olamadığından” (25-30; %30,8, 31-35; %26,7, 36-45; %50,0, 46 ve...üzeri; %44,4) cevabında aradıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 122)

Tablo 122: Yaş durumu ile günah olduğu bilindiği halde bir davranışın neden yapıldığı arasındaki ilişki

Bir kimse günah olduğunu bildiği bir davranışın neden yapar?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Gafletinden	S %	2 15,4		1 7,1		3 5,9
Nefsine hakim olamadığından	S %	4 30,8	4 26,7	7 50,0	4 44,4	19 37,3
Menfaat ve hırsından	S %	1 7,7	1 6,7	1 7,1	3 33,3	6 11,8
Mecburiyetten	S %	2 15,4	3 20,0			5 9,8
İman zayıflığından	S %	2 15,4	3 20,0	3 21,4	1 11,1	9 17,6
Bilgisizlik ve bilinçsizlikten	S %		2 13,3	1 7,1	1 11,1	4 7,8
Allah affeder düşüncesiyle	S %			1 7,1		1 2,0
Yasağın cazibesinden	S %	2 15,4	1 6,7			3 5,9
Kötü niyetli olduğundan	S %		1 6,7			1 2,0
TOPLAM	S %	13 100.0	15 100.0	14 100.0	9 100.0	51 100.0

25-30 yaş grubu deneklerimiz “Sizce bugün işlenen günahlar daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?” sorusunun cevabını çoğunluk sırasına göre;

1- “Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı”; %50,0,

2- “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan”; %35,7,

3-“Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan” (%14,3) da aramışlardır. (Bkz. Tablo 123) 25-30 yaş grubunun ortaya koyduğu bu tablo; onların eğitim kavramını önemsediklerini ve “Bugün işlenen günahların sebepleri” ni insanların bu konulardaki bilgi, bilinç ve eğitim düzeylerinin düşüklüğünde aradıklarını gösteriyor.

31-35 yaş grubu deneklerimiz ise “Bugün işlenen günahların sebepleri” ni;

1- “Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan”; %33,3,

2- “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan”; %26,7,

3- “Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı (%20,0) şeklinde sıralayarak, çoğunlukla bugün işlenen günahların sebeplerinin “Nefis” ve “Menfaat” kavramında aranması gerektiğini ifade etmiş olmaktadır. (Bkz. Tablo 123)

36-45 yaş grubu deneklerimiz ise bugün işlenen günahların sebeplerine;

1- “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için”; %42,9,

2- “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan”; %35,7,

3-“Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı” (%14,3) şeklinde bakmaktadırlar. (Bkz. Tablo 123) Bu tablomuzdan ortaya çıkan sonuca göre 36-45 yaş grubu deneklerimiz “İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için” (%42,9) seçeneğini bugün işlenen günahların sebeplerinden en önemlisi olarak görmekte-dirler.

46 ve...üzeri yaş grubu deneklerimiz de bu konuda;

1- “Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan”; %44,4,

2- “Ekonomik ve sosyal bozukluklardan”; %22,2,

3- “Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı” (% 22,2) diyerek 31-35 yaş

grubu deneklerimiz gibi bugün işlenen günahların sebeplerinin “Nefis” ve “Menfaat” kavramından kaynaklandığını ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. tablo 123)

Tablo 123: Yaş durumu ile bugün işlenen günahların sebepleri arasındaki ilişki

Sizce bugün işlenen günahlar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan	S %	2 14,3	5 33,3	1 7,1	4 44,4	12 23,1
Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı	S %	7 50,0	3 20,0	2 14,3	2 22,2	14 26,9
Ekonomik ve sosyal bozukluklardan	S %	5 35,7	4 26,7	5 35,7	2 22,2	16 30,8
İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için	S %		2 13,3	6 42,9	1 11,1	9 17,3
Özenti	S %		1 6,7			1 1,9
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	14 100.0	9 100.0	52 100.0

“İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?” sorusuna deneklerimizden bütün yaş gruplarının çoğunluğu “Büyük günah” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 124)

Tablo 124’e göre 25-30 yaş grubunun, deneklerimizden diğer yaş gruplarına göre dini konularda daha bilgili olma durumu burada da ortaya çıkmış bulunmaktadır. Çünkü 25-

30 yaş grubu deneklerimiz İslami literatürde yer almayan “Orta günah” kavramını günah türleri arasında saymamışlardır. (Bkz. Tablo 124)

Tablo 124: Yaş durumu ile günah türleri arasındaki ilişki

İnsanları aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür günah işlemektedirler?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Küçük günah	S %	2 14,3				2 3,8
Orta günah	S %		2 13,3	1 6,7	1 11,1	4 7,5
Büyük günah	S %	12 85,7	13 86,7	14 93,3	8 88,9	47 88,7
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

“Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız” sorusuna yaş durumuna göre deneklerimizin verdiği cevaba gelince; 25-30, 46 ve...üzeri yaş grubu deneklerimiz “Günahı en çok olan davranış” ı ağırlıklı olarak “Kul hakkı yemek” (25-30; %38,5 ve 46 ve...; %37,5) şeklinde cevaplamışlardır. (Bkz. Tablo 125)

25-30 yaş grubu deneklerimizin günahı en çok olan davranış konusundaki ikinci önceliklerinin “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek” (%30,8) olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 125)

31-35 yaş grubu deneklerimiz “Günahı en çok olan davranış” ı çoğunlukla iki şıkka eşit oranda paylaştırarak cevaplamışlardır. Bunlar;

1- “Allah'a şirk koşmak ve onun varlığını inkar etmek”; %28,6,

2- “Kul hakkı yemek” (%28,6) tir. (Bkz. Tablo 125)

36-45 yaş grubu deneklerimiz “Günahı en çok olan davranış” ı çoğunlukla “Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak” (%51,4) olarak seçmişlerdir. (Bkz. Tablo 125) 36-45 yaş grubunun bu seçimi yaparken ortaya koyduğu tablo; onların bu konuda yaşadıkları veya karşılaştıkları olumsuzlukların boyutunu dile getirmeleri açısından önemlidir. Onların “Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak” seçeneğini öncelikle tercih etmiş olmaları anlamlıdır. Bu anlam, onların “Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak” gibi günümüz İslam toplumlarında sıkça karşılaşılan bu tür olumsuz davranışların etkisinden, kendilerini öyle ya da böyle kurtaramadıklarını göstermesi açısından önemlidir.

36-45 yaş grubu deneklerimizin “Günahı en çok olan davranış” konusundaki ikinci yoğunluklu tercihini “Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek” (%35,7) oluşturmaktadır. (Bkz. Tablo 125)

46 ve...üzeri yaş grubu deneklerimizin “Günahı en çok olan davranış” ı %37,5 gibi bir çoğunlukla “Kul hakkı yemek” olarak seçtiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 125)

46 ve...üzeri yaş grubu deneklerimizin %25,0 gibi bir oranla “Zina etmek” seçeneğini de yazmış olmaları, onların bu konudaki hassasiyetlerini ortaya koymak istemeleri ile ilgilidir diye düşünüyoruz. (Bkz. Tablo 125)

Tablo 125: Yaş durumu ile günahı en çok olan bir davranış arasındaki ilişki

Sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız.		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek	S %	4 30,8	4 28,6	5 35,7	2 25,0	15 30,6
Kul hakkı yemek	S %	5 38,5	4 28,6	4 28,6	3 37,5	16 32,7
Anne-Babaya isyan	S %	1 7,7	1 7,1			2 4,1
Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak	S %	2 15,4	3 21,4	3 51,4	1 12,5	9 18,4
Allah'a itaatsizlik	S %			1 7,1		1 2,0
Zina etmek	S %		1 7,1		2 25,0	3 6,1
Canlıyı öldürmek	S %	1 7,7				1 2,0
Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek	S %			1 7,1		1 2,0
Kötülük yapmak	S %		1 7,1			1 2,0
TOPLAM	S %	13 100.0	14 100.0	14 100.0	8 100.0	49 100.0

“Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” şeklindeki sorumuza 25-30 yaş grubu deneklerimiz %42,9 oranında “Kısmen”, %42,9 oranında “Hayır” diyerek günah fikrinin bugün insanı yeterince frenlemediğini ifade etmişlerdir. (Bkz. Tablo 126)

31-35 yaş grubundan olan deneklerimize göre ise; günah fikri günümüz insanını %86,7 gibi yüksek bir oranla “Kısmen” frenlemektedir. (Bkz. Tablo 126)

31-35 yaş grubu kadar yoğunluklu olmasa da 46 ve...üzeri yaş döneminin de “Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” sorusuna çoğunlukla “Kısmen”

(%66,7) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 126) Aynı yaş döneminin “Evet” seçeneğini hiç görmemiş olması onların bu konudaki ümitsizliklerinin boyutunu göstermesi açısından önemlidir.

36-45 arası yaş grubunun da “Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” sorusuna çoğunlukla “Kısmen” (%46,7) cevabını vermekle beraber, “Hayır” (%40,0) seçeneğini de azımsanamayacak derecede tercih etmiş olmaları, onların da konuya yaklaşımlarını göstermesi açısından dikkate değerdir.

Tablo 126’ya göre yaş gruplarının “Evet” seçeneğini, “Kısmen” ve “Hayır” seçeneklerine göre daha az yoğunlukta tercih etmiş olmaları; günah fikrinin günümüz insanını “Günah olan” dan alıkoyacak kadar güçlü olmadığı izlenimini vermektedir.

Tablo 126: Günah fikrinin günümüz insanını yeterince frenleyip frenlemediği ile yaş durumu arasındaki ilişki

Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Evet	S	2	1	2		5
	%	14,3	6,7	13,3		9,4
Kısmen	S	6	13	7	6	32
	%	42,9	86,7	46,7	66,7	60,4
Hayır	S	6	1	6	3	16
	%	42,9	6,7	40,0	33,3	30,2
TOPLAM		S 14	15	15	9	53
		% 100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 126’ya bakıldığında “Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?” şeklindeki sorumuza verdikleri cevaba göre dağınık bir tablo ortaya koyan bütün yaş gruplarımızın, “Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale geldiği doğru mudur?” sorusuna yüksek oranlarda “Evet” diyerek doğrulamaları günah kavramının günümüz insanının hayatında yeteri kadar frenleyici rol oynamadığını göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 127)

Tablo 127: Yaş durumunun günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale gelip gelmediği ile ilişkisi

Dinen günah sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılı hale geldiği doğru mudur?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Evet	S	14	14	13	9	50
	%	100,0	100,0	92,9	100,0	98,0
Hayır	S			1		1
	%			7,1		2,1
TOPLAM		S 14	14	14	9	51
		% 100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Yaş gruplarına göre deneklerimizin “Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?” sorusuna 25-30 ve 36-45 yaş döneminde olanların çoğunlukla “Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim” (25-30; %46,0, 36-45; %60,0), 31-35 ve “46 ve...” yaş gruplarının “Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım” (31-35; %57,1 ve 46 ve...; %40,0) şeklinde cevap verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 128)

Tablo 128’e göre; günah olduğu bilindiği halde yapılan bir davranışın sonrasında 25-30 ve 36-45 yaş grubu deneklerimiz “Vicdani duygu”larını, 31-35 ve 46 ve... yaş grubundan olan deneklerimiz ise “Suçluluk duygu”larını işletmek suretiyle cevap vermişlerdir. Ancak bu sorumuza tablo 128’deki seçeneklerden hangisiyle cevap verirlerse versinler, yaş gruplarına göre bütün deneklerimizin günah sonrasında kendilerini rahatsız edici birtakım duygulanımlar yaşadıklarını ifade ettiklerini görüyoruz.

Tablo 128: Günah sonrasında neler hissedildiği ile yaş durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Suçluluk hisseder pişmanlık duyarım	S %	3 23,1	8 57,1	4 26,7	6 66,7	21 41,2
Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim	S %	6 46,2	2 14,3	9 60,0	2 22,7	19 37,3
Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım	S %	3 23,1	1 7,1	2 13,3		6 11,8
Utanç duyar, aşırı derecede rahatsız olurum	S %		3 21,4			3 5,9
Kendimi aşağılanmış hissederim	S %				1 11,1	1 2,0
Üzerimde bir ağırlık hissederim	S %	1 7,7				1 2,0
TOPLAM	S %	13 100,0	14 100,0	15 100,0	9 100,0	51 100,0

“Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?” sorusuna aldığımız cevaplarda görüldüğü gibi, yaş gruplarına göre deneklerimizin bu soruya çoğunlukla “Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan” (25-30; %80,0, 31-35; %85,7, 36-45; %85,7, 46 ve...; %100,0) cevabını vererek, günah sonrası pişmanlık duygularının temelinde yaratıcılarına karşı duydukları sorumluluk duygusunun yattığını ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 129)

Tablo 129: Günah sonrası duygulanımların nedeni ile yaş durumu arasındaki ilişki

Günah olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz? Niçin?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Yapılmaması gerekeni yaptığım için	S %	1 20,0				1 4,5
Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için	S %		1 14,3	1 14,3		2 9,1
Günahı bile bile işleyerek Allah’a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı	S %	4 80,0	6 85,7	6 85,7	3 100,0	19 86,4
TOPLAM	S %	5 100.0	7 100.0	7 100.0	3 100.0	22 100.0

Deneklerimizden bütün yaş gruplarının günah olan bir davranışta bulundukları zaman, meleklerin günahlarını yazdığını “Sık sık” (25-30; %53,8, 31-35; %66,7, 36-45; %80,0, 46 ve...; %77,8) ve çoğunlukla hatırlıyor olmalarına rağmen, “25-30” yaş grubunun %38,5 ve “31-35” yaş grubunun %33,3’ünün meleklerin günahlarını yazdıklarını azımsanamayacak bir oranla “Bazen” hatırlamaları, onların melekler konusuna inançlarındaki zayıflığı olmasa da, meleklerin varlığını sürekli hatırlama konusundaki zayıflıklarını göstermesi açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 130)

Tablo 130: Yaş durumu ile günah işleyen kimsenin melekleri hatırlaması arasındaki ilişki

Günah işlediğinizde, Meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Sık sık	S %	7 53,8	10 66,7	12 80,0	7 77,8	36 69,2
Bazen	S %	5 38,5	5 33,3	3 20,0	2 22,2	15 28,8
Hiç hatırlamam	S %	1 7,7				1 1,9
TOPLAM	S %	13 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	52 100.0

Özellikle 36-45 ve 46 ve...üzeri yaş grubunun diğer yaş gruplarına göre melekleri daha fazla oranlarla “Sık sık” hatırlıyor olmalarının nedenini “Sevap ve günahın motive edici gücü, yaş ilerledikçe artış göstermektedir” denencesinde arayabiliriz. Ayrıca 25-30 ve 31-35 yaş gruplarına göre daha yaşlı ve normal şartlarda hayatın sonuna doğru yaklaşıyor olmalarının, onların bu konudaki hassasiyetlerini artırıyor olmasıyla ilgisi vardır diye düşünüyoruz.

"Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" şeklindeki sorumuza; “25-30” yaş grubundan olan deneklerimizin çoğunluklu önceliklerine göre;

1- “İbadet edilmeli”; %35,7,

2- “İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı”; %28,6,

3- “Dua ve tövbe edilmeli” (%21,4) şeklinde cevap verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 131)

“31-35” yaş grubundan olan deneklerimize göre "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" sorusunun cevabı;

1- “Dinin ölçülerine uyulmalı”, %42,9,

2- “İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı”; %21,4,

3- “Dua ve tövbe edilmeli” (%14,3) de aranmalıdır. (Bkz. Tablo 131)

“36-45” yaş grubundan olan deneklerimize göre ise günahtan kurtulmak için;

1- “Dua ve tövbe edilmeli”; %53,3,

2- “İbadet edilmeli”; %13,3,

3- “İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı” (%13,3) dır. (Bkz. Tablo 131)

“46 ve...” yaş grubundan olan deneklerimizin "Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?" sorusuna verdikleri cevaba göre;

1- “Doğru ve dürüst olunmalı”; %33,3,

2- “İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı”; %22,2,

3- “İbadet edilmeli” (%22,2) dir. (Bkz. Tablo 131)

Tablo 131:Yaş durumu ile günahtan kurtulmanın yolları arasındaki ilişki

Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
İbadet edilmeli	S	5	2	2	2	11
	%	35,7	14,3	13,3	22,2	21,2
Dua ve tövbe edilmeli	S	3	2	8	1	14
	%	21,4	14,3	53,3	11,1	26,9
Doğru ve dürüst olunmalı	S	1	1	1	3	6
	%	7,1	7,1	6,7	33,3	11,5
İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı	S	4	3	2	2	11
	%	28,6	21,4	13,3	22,2	21,2
İyi bir çevrede bulunulmalı, nefis ve şeytana fırsat verilmemeli	S			1		1
	%			6,7		1,9
Dinin ölçülerine uyulmalı	S	1	6	1	1	9
	%	7,1	42,9	6,7	11,1	17,3
TOPLAM	S	14	14	15	9	52
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Tablo 131’den ortaya çıkan sonuca göre bütün yaş gruplarımız günahtan sıyrılmak ve ondan kurtulmak için farklı yöntemler öne sürmüşlerdir. Örneğin 25-30 yaş grubu çoğunlukla “İbadet edilmeli” (%50,0) derken, 36-45 yaş grubu çoğunlukla “Dua ve tövbe” (%53,3) edilmeli demektir.

“Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?” sorusu ile yaş durumu arasındaki ilişkide; 25-30, 31-35, 36-45, 46 ve...üzeri yaş grubundan olan deneklerimizden büyük çoğunluğuna göre günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler “İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler” (25-30; %70,0, 31-35; %71,4, 36-45; %83,3 46 ve...; %88,9) dir. (Bkz. Tablo 132)

Bu konuda bütün yaş gruplarımızın görüş birliği sergileyerek “Sevap ve günah inancının, iyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı olan inançlı kişilerin tutum ve davranışlarını daha çok etkileyeceği” denencesini doğruladıklarını görüyoruz.

Ancak tablo 132’ye dikkatle bakıldığında; yaşlı olan deneklerimiz tarafından daha fazla önemsenen eğitim konusunun genç deneklerimize doğru gidildiğinde daha az önemsendiği görülmektedir. Yani eğitimi önemseme durumu, yaşlı gruptan en genç gruba doğru bir düşüş sergilemektedir (46 ve...; %88,9, 36-45; %83,3, 31-35; %71,4, 25-30; %70,0,). (Bkz. Tablo 132)

Tablo 132: Yaş durumu ile günah ve sevaba bugün daha çok riayet edenler arasındaki ilişki

Bugün sizce kimler günah ve sevaba daha çok riayet etmektedirler?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler	S %		1 7,1	1 8,3	1 11,1	3 6,7
Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar	S %	2 20,0				2 4,4
Orta gelirli insanlar	S %		2 14,3			2 4,4
Gençler	S %	1 10,0				1 2,2
Yaşlılar	S %		1 7,1	1 8,3		2 4,4
İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı inançlı kişiler	S %	7 70,0	10 71,4	10 83,3	8 88,9	35 77,8
Hiç kimse	S %					
TOPLAM	S %	10 100.0	14 100.0	12 100.0	9 100.0	45 100.0

Tablo132’de dikkatimizi çeken bir diğer husus da; 25-30 yaş grubunun diğer yaş gruplarının aksine %20,0 gibi bir oranla, günah ve sevap kavramlarına bugün riayet

edenlerin “Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar” olduğunu düşünmeleridir. Belki de bu gruptan olan deneklerimizden bir kısmı, bu kavramları çıkar amaçlı kullanan kişilerle çok karşılaşmış ya da bu konuda birtakım tecrübeler yaşamış bulunmaktadır.

“Beş vakit namaz kılan, zekat veren, oruç tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?” sorusuna 25-30, 31-35, 36-45, 46 ve...üzeri yaş grubundan olan deneklerimizin çoğunluğunun, bir Müslüman’ın ancak “İnancından dolayı” (25-30; %92,9, 31-35; %100,0, 36-45; %86,7 ve 46 ve...; %88,9) ibadet edebileceğini vurguladıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 133)

Tablo 133: İbadetin niçin yapıldığının yaş durumu ile ilişkisi

Beş vakit namaz kılan, zekat veren, orucu tutan bir Müslüman niçin ibadet eder?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
İnancından dolayı	S %	13 92,9	15 100,0	13 86,7	8 88,9	49 92,5
Kişisel çıkarları için	S %				1 11,1	1 1,9
Vicdanen rahatlamak için	S %	1 7,5				1 1,9
Borcunu ödemek için	S %			1 6,7		1 1,9
İbadete ihtiyacı olduğu için	S %			1 6,7		1 1,9
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

VIII. Sevap ve Günah Anlayışının Toplumsal Norm ve Kurallara Uyma Davranışı İle İlişkisi

a) Sosyal ve Fizik Çevreye Saygı

Sevap ve günah anlayışının toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile ilişkisinin olup olmadığını ortaya çıkarmak amacıyla deneklerimize bazı sorular sorduk. Bu konuda sorduğumuz sorulardan birisi olan "Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?" sorusuna, gelir durumuna göre deneklerimizden aldığımız cevaplar şöyledir;

- 1- Çok iyi; %100,0 (Evet),
- 2- İyi; %100,0 (Evet),
- 3- Orta; %89,3 (Evet),
- 4- Zayıf; %100,0(Evet). (Bkz. Tablo134)

Görüldüğü gibi gelir durumları “Çok iyi”, “İyi” ve “Zayıf” olan deneklerimizin tamamı, “Orta” gelir grubumuzun ise çoğunluğu, toplumsal norm ve kurallarla günah kavramı arasında önemli oranda bir bağ kurmuşlardır. (Bkz. tablo 134) Böylelikle “İnanç ve ibadet dışındaki tutum ve davranışlar sevap ve günah kavramlarıyla ilişkilendirilmektedir” denencesi, gelir gruplarına göre deneklerimiz tarafından da doğrulanmış bulunmaktadır.

Tablo 134: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile gelir durumu arasındaki ilişki

Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Evet	S %	3 100,0	15 100,0	25 89,3	6 100,0	49 94,2
Hayır	S %			3 10,7		3 5,8
TOPLAM	S %	3 100.0	15 100.0	28 100.0	6 100.0	52 100.0

"Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?" sorusuna öğrenim durumuna göre deneklerimiz şu şekilde cevap vermişlerdir;

- 1- İlköğretim; %95,7 (Evet),
- 2- Lise; %92,9 (Evet),
- 3- Üniversite; %93,3 (Evet). (Bkz. Tablo135)

Tablo 135’den ortaya çıkan bu sonuca göre gelir durumu katmanlarında olduğu gibi, bütün öğrenim gruplarından çoğunluğunun da toplum düzenini bozan bir hareketi günah saydıklarını görüyoruz.

Tablo 135: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Evet	S %	22 95,7	13 92,9	14 93,3	49 94,2
Hayır	S %	1 4,3	1 7,1	1 6,7	3 5,8
TOPLAM	S %	23 100.0	14 100.0	15 100.0	52 100.0

Cinsiyet durumuna göre deneklerimizin "Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?" sorusuna verdikleri cevaba göre;

- 1- Kadın; %100,0 (Evet),
- 2- Erkek; %91,2 gibi yüksek bir oranla “Evet” diyerek, toplum düzenini bozan bir hareketin günah olduğunu ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 136)

Tablo 136: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile cinsiyet arasındaki ilişki

Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Evet	S %	31 91,2	18 100,0	49 94,2
Hayır	S %	3 8,8		3 5,8
TOPLAM	S %	34 100.0	18 100.0	52 100.0

Deneklerimizin meslek durumu ile "Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?" sorusuna verdikleri cevaplar arasındaki ilişkiye gelince;

- 1- Esnaf; %100,0 (Evet),
- 2- Memur; %94,4 (Evet),
- 3- Ev hanımı; %100,0 (Evet),
- 4- İşçi; %80,4 (Evet) diyerek toplum düzenini bozan bir hareketin günah olduğunu ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 137)

Tablo 137: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile meslek durumu arasındaki ilişki

Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Evet	S %	12 100,0	17 94,4	12 100,0	8 80,0	49 94,2
Hayır	S %		1 5,6		2 20,0	3 5,8
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	12 100.0	10 100.0	52 100.0

Yaş grubu 25-30 ve 31-35 olan deneklerimiz "Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?" sorusuna çoğunlukla (25-30; %85,7 ve 31-35; %92,9) “Evet” derken, 36-45 ve 46 ve ...yaş gruplarının tamamının “Evet” (36-45; %100,0 ve 46 ve üzeri; %100,0) cevabı verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 138)

Tablo 138’den elde edilen bu sonucun; “Sevap ve günahın motive edici gücü, yaş ilerledikçe artış göstermektedir” denencesini doğruladığını görüyoruz.

Tablo 138: Toplum düzenini bozan bir hareketin günah olup olmadığı ile yaş durumu arasındaki ilişki

Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Evet	S	12	13	15	9	49
	%	85,7	92,9	100,0	100,0	94,2
Hayır	S	2	1			3
	%	14,3	7,1			5,8
TOPLAM	S	14	14	15	9	52
	%	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

İnsanoğlu ile birlikte var olmuş, günümüz toplumlarının da önemli problemlerinden birisidir diye düşündüğümüz haksızlıklar karşısında, insanların bugün takındıkları tavrın derecesini ölçmek amacıyla deneklerimize “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusunu sorduk. Gelir durumlarına göre deneklerimizden “Çok iyi” durumda olanlar bu sorumuza;

- 1- “Belki müdahale ederim”; %66,7,
- 2- “Zamana ve duruma göre tavır alırım” (%33,3) şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 139)

Gelir durumu “İyi” olan deneklerimiz ise bu soruya;

- 1- “Belki müdahale ederim”; %37,5,
- 2- “Gücüm oranında yardım ederim” (%25,0) şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 139)

Gelir durumu “Çok iyi” ve “İyi” durumda olan deneklerimizin çoğunluğu tablo 139’da da görüldüğü gibi “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusunu çoğunlukla, tereddüt ifade eden bir cevap şekli olan “Belki müdahale ederim” şeklinde cevaplamışlardır.

Bu durum gelir durumu “Orta” ve “Zayıf” olan deneklerimizde farklı bir şekilde gerçekleşmiştir. Gelir durumu “Orta” olan deneklerimiz “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusunu;

- 1- “Engel olurum”; %50,0,
- 2- “Belki müdahale ederim” (%32,1) şeklinde cevaplamışlardır. (Bkz. Tablo 139)

Gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimiz ise bu sorumuza;

- 1- “Engel olurum”; %66,7,

2- “Belki müdahale ederim” (%16,7) şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 139)

Tablo 139’dan çıkarılabilecek sonuca göre; gelir durumu “Orta” ve “Zayıf” olan deneklerimizin bugün yapılan haksızlıklara karşı “Engel olurum” düşüncesi, gelir durumu “Çok iyi” ve “İyi” durumda olanlara göre daha fazladır. Bu durumda haksızlıklara karşı engel olmak konusunda gelir durumu “Orta” ve “Zayıf” olanların, “Çok iyi” ve “İyi” durumda olanlara göre daha cesur davrandıkları söylenebilir. (Bkz. Tablo 139) Buradan da toplumda meydana gelen haksızlık gibi sosyal olaylar karşısında, maddi değerlere daha çok sahip olan grupların (Çok iyi, İyi) maddi değerler açısından daha zayıf durumda olan diğer gruplara (Orta, Zayıf) göre sosyal problemler karşısında daha duyarsız davrandıkları çıkarımı yapılabilir.

Tablo 139: Gelir durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki

Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?		Gelir durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Engel olurum	S %		4 25,0	14 50,0	4 66,7	22 41,5
Belki müdahale ederim	S %	2 66,7	6 37,5	9 32,1	1 16,7	18 34,0
Karışmamayı tercih ederim	S %		1 6,3	1 3,6		2 3,8
Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım ederim	S %			1 3,6		1 1,9
Gücüm oranında yardım ederim	S %		4 25,0	1 3,6	1 16,7	6 11,3
Zamana ve duruma göre tavır alırım	S %	1 33,3	1 6,3			2 3,8
Ortamin bozukluğundan dolayı müdahale etmem	S %			2 7,1		2 3,8
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Öğrenim durumu ile “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz ?” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkide; öğrenim durumu “İlköğretim” olan deneklerimizden %54,2’si bu sorumuza çoğunlukla “Engel olurum” şeklinde cevap vermişlerdir. “İlköğretim” mezunu deneklerimizin bu konudaki ikinci yoğunluklu tercihi “Belki müdahale ederim” (%25,0) şeklindedir. (Bkz. Tablo 140)

“Lise” düzeyinde öğrenim görmüş deneklerimizin “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” soruna verdiği cevaba göre;

1- “Belki müdahale ederim”; %50,0,

2- “Engel olurum” (%28,6) şeklinde bir sonuç çıkmaktadır. (Bkz. Tablo 140)

Öğrenim durumu “İlköğretim” olan deneklerimizin aksine “Lise” düzeyinde öğrenim görmüş deneklerimiz, haksızlık gibi sosyal problemler karşısında daha çekingen bir tavır sergilemektedir.

“Üniversite” düzeyinde öğrenim görmüş deneklerimizin “Lise” düzeyindeki deneklerimize göre sosyal problemlerden olan haksızlık konusunda daha duyarlı davranarak bu sorumuza;

1- “Engel olurum”; %33,3,

2- “Belki müdahale ederim” (%33,3) şeklinde cevap vermişlerdir. (Bkz. Tablo 140)

Tablo 140: Öğrenim durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki

Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Engel olurum	S %	13 54,2	4 28,6	5 33,3	22 41,5
Belki müdahale ederim	S %	6 25,0	7 50,0	5 33,3	18 34,0
Karışmamayı tercih ederim	S %	1 4,2		1 6,7	2 3,8
Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım erdim	S %	1 4,2			1 1,9
Gücüm oranında yardım ederim	S %	2 8,5	2 14,3	2 13,3	6 11,3
Zamana ve duruma göre tavır alırım	S %			2 13,3	2 3,8
Ortamin bozukluğundan dolayı müdahale etmem	S %	1 4,2	1 7,1		2 3,8
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

Cinsiyet durumuna göre deneklerimizin “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaba gelince; “Kadın” deneklerimizde %52,6 gibi bir çoğunlukla “Engel olurum” cevabı verilirken, “Erkek” deneklerimizde ise “Kadın” deneklerimizin aksine “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna %35,3 gibi düşük bir çoğunlukla “Engel olurum” cevabı göze çarpmaktadır. (Bkz. Tablo 141)

Tablo 141’den ortaya çıkan bu sonuca göre; “Kadın” deneklerimizin içinde yaşadıkları toplumda meydana gelebilecek muhtemel haksızlıklar karşısında “Erkek” deneklerimize göre daha duyarlı bir duruş sergiledikleri anlaşılmaktadır.

Tablo 141: Cinsiyet ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki

Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Engel olurum	S %	12 35,3	10 52,6	22 41,5
Belki müdahale ederim	S %	12 35,3	6 31,6	18 34,0
Karışmamayı tercih ederim	S %	1 2,9	1 5,3	2 3,8
Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım erdim	S %		1 5,3	1 1,9
Gücüm oranında yardım ederim	S %	5 14,7	1 5,3	6 11,3
Zamana ve duruma göre tavır alırım	S %	2 5,9		2 3,8
Ortamın bozukluğundan dolayı müdahale etmem	S %	2 5,9		2 3,8
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

Deneklerimizin meslek durumu ile “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkiye gelince; deneklerimizden “Esnaf” olanların çoğunlukla tereddüt ifade eden “Belki müdahale ederim” (%50,0) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 142)

“Memur” olan deneklerimizin “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplar “Esnaf” olanlara göre daha dağınık bir tablo ortaya koymaktadır. “Memur” olan deneklerimize göre “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusunun cevabı %33,3 oranla “Engel olurum”, %33,3 oranla “Belki müdahale ederim” şeklinde olmalıdır. (Bkz. Tablo 142)

“Ev hanımı” olan deneklerimiz ise “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna %53,8 gibi yüksek bir oranla “Engel olurum” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 142) Buna göre tablo 141’de “kadın” deneklerimizin haksızlıklara “Engel olurum” (%52,6) şeklinde ortaya koydukları cesareti, mesleki durumuna göre “Ev hanım”larının da aynı yüreklilikle (%53,8) ortaya koyduklarını görüyoruz.

“İşçi” olan deneklerimizin “Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?” sorusuna diğer bütün meslek gruplarına göre daha yüksek oranla “Engel olurum” (%60,0) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 142)

Tablo 142: Meslek durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki

Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Engel olurum	S %	3 25,0	6 33,3	7 53,8	6 60,0	22 41,5
Belki müdahale ederim	S %	6 50,0	6 33,3	4 30,8	2 20,0	18 34,0
Karışmamayı tercih ederim	S %		1 5,6	1 7,1		2 3,8
Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım erdim	S %			1 7,1		1 1,9
Gücüm oranında yardım ederim	S %	1 8,3	3 16,7		2 20,0	6 11,3
Zamana ve duruma göre tavır alırım	S %		2 11,1			2 3,8
Ortamin bozukluğundan dolayı müdahale etmem	S %	2 16,7				2 3,8
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

"Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?" sorusuna 25-30 yaş grubu deneklerimizden başlamak suretiyle 46 ve üzeri yaş grubuna doğru aldığımız cevaplarda çoğunluk oranına göre bir zikzak durumunun ortaya çıktığını görüyoruz.

- 1- 25-30; "Engel olurum"; %64,3,
- 2- 31-35; "Belki müdahale ederim"; %46,7,
- 3- 36-45; "Engel olurum"; %40,0
- 4- 46 ve ...; "Belki müdahale ederim"; %33,3. (Bkz. Tablo 143)

Tablo 143: Yaş durumu ile bir haksızlık olayı görüldüğünde takınılan tavır arasındaki ilişki

Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Engel olurum	S %	9 64,3	5 33,3	6 40,0	2 22,2	22 41,5
Belki müdahale ederim	S %	3 21,4	7 46,7	5 33,3	3 33,3	18 34,0
Karışmamayı tercih ederim	S %				2 22,2	2 3,8
Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım erdim	S %	1 7,1				1 1,9
Gücüm oranında yardım ederim	S %	1 7,1	1 6,7	3 20,0	1 11,1	6 11,3
Zamana ve duruma göre tavır alırım	S %		1 6,7		1 11,1	2 3,8
Ortamin bozukluğundan dolayı müdahale etmem	S %		1 6,7	1 6,7		2 3,8
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

"Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” şeklindeki sorumuza; gelir durumuna göre deneklerimizden maddi durumu “Çok iyi” olanların tamamının dini, milli, ahlaki anlamları içerecek şekilde “Hepsi” (%100) cevabını vererek, yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmanın dini, milli ve aynı zamanda ahlaki bir görev olduğunu ifade ettiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 144)

Gelir durumu “İyi” ve “Zayıf” olanların da çoğunlukla "Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna dini, milli, ahlaki anlamları içerecek şekilde “Hepsi” (İyi; %50,0, Zayıf; %50,0) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 144) Gelir durumu “Zayıf” olan deneklerimizin “Hepsi” (%50,0) dışında ağırlık verdikleri seçenek %33,3 ile “Dini bir görevdir” şeklinde olanıdır. Bu durum onların diğer gruplara göre sosyal yardımlaşmayı gerektiren konulara daha çok din eksenli baktıklarını göstermektedir. (Bkz. Tablo 144)

Gelir durumu “Orta” olanlar "Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna %85,7 oranında dini, milli, ahlaki anlamları içerecek şekilde “Hepsi” cevabını vermişlerdir. Bu tercih gelir durumu İyi (%50,0) ve Zayıf (%50,0) olan deneklerimize göre yüksek seviyede, gelir durumu “Çok iyi” (%100,0) olan deneklerimize göre daha düşük seviyede gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 144)

Tablo 144: Gelir durumu ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki

Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Dini bir görevdir	S %		3 18,8	1 3,6	2 33,3	6 11,3
Milli bir görevdir	S %		1 6,3			1 1,9
Ahlaki bir görevdir	S %		4 25,0	3 10,7	1 16,7	8 15,1
Hepsi	S %	3 100,0	8 50,0	24 85,7	3 50,0	38 71,7
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Öğrenim durumuna göre deneklerimizin "Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna verdiği cevaplara göre “Hepsi” (İlköğretim; %75,0, Lise; %78,6, Üniversite; %60,0) cevabı çoğunlukla ön plana çıkmıştır. (Bkz. Tablo 145)

"Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna öğrenim durumlarına göre deneklerimizin verdiği bir diğer cevap şekli olan “Ahlaki bir

görevdir” cevabı dikkate alındığında, öğrenim düzeyi arttıkça “İmdat” dileyene yardımcı olma durumunun öğrenim gruplarınca ahlaki bir görev sayılma oranı yükseliş göstermektedir. (İlköğretim; %4,2, Lise; %21,4, Üniversite; %26,7). (Bkz. Tablo 145) Bu sonuç; “Eğitim düzeyi yükseldikçe sevap, ibadetle ilgili tutumlardan sosyal ve ahlaki tutum ve davranışlara doğru yön değiştirmektedir” denencesini doğrulayıcı niteliktedir.

Tablo 145: Öğrenim durumu ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki

Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Dini bir görevdir	S %	4 16,7		2 13,3	6 11,3
Milli bir görevdir	S %	1 4,2			1 1,9
Ahlaki bir görevdir	S %	1 4,2	3 21,4	4 26,7	8 15,1
Hepsi	S %	18 75,0	11 78,6	9 60,0	38 71,7
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

Cinsiyet durumuna göre deneklerimizin "Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce..." sorusuna verdiği cevaplara göre “Hepsi” cevabı “Kadın”larda çoğunlukla (%68,4), “Erkek”lerde ise (%73,5) olarak gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 146)

“Kadın” deneklerimizin ikinci çoğunluklu tercihlerinin din (Dini bir görevdir; %26,3), “Erkek” deneklerimizin ikinci yoğunluklu tercihlerinin ahlak (Ahlaki bir görevdir; %23,5) eksenli olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 146) Bu sonuca göre “Kadın” deneklerimizin meselelere din penceresinden bakma konusundaki hassasiyetlerinin “Erkek” deneklerimize göre daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 146: Cinsiyet ile “imdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki

Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Dini bir görevdir	S %	1 2,9	5 26,3	6 11,3
Milli bir görevdir	S %		1 5,3	1 1,9
Ahlaki bir görevdir	S %	8 23,5		8 15,1
Hepsi	S %	25 73,5	13 68,4	38 71,7
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

Deneklerimizin meslek durumu ile "Yangın çıkan bir evden “ımdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkiye gelince; deneklerimizden “Esnaf” olanların %83,3, “İşçi” olanların %80,0 gibi bir çoğunlukla bu sorumuza "Hepsi” cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 147)

Tablo 147: Meslek durumu ile “ımdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki

Yangın çıkan bir evden “ımdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Dini bir görevdir	S %	1 8,3	2 11,1	3 23,1		6 11,3
Milli bir görevdir	S %			1 7,7		1 1,9
Ahlaki bir görevdir	S %	1 8,3	5 27,8		2 20,0	8 15,1
Hepsi	S %	10 83,3	11 61,1	9 69,2	8 80,0	38 71,7
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

Yaş durumuna göre deneklerimizin "Yangın çıkan bir evden “ımdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna verdiği cevaplara göre çoğunlukla "Hepsi” (25-30; %71,4, 31-35; %80,0, 36-45; %60,0, 46 ve...; %77,8) cevabını seçtiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 148)

Tablo 148: Yaş durumu ile “ımdat” dileyen birisini kurtarma arasındaki ilişki

Yangın çıkan bir evden “ımdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Dini bir görevdir	S %	2 14,3	3 20,0	1 6,7		6 11,3
Milli bir görevdir	S %			1 6,7		1 1,9
Ahlaki bir görevdir	S %	2 14,3		4 26,7	2 22,7	8 15,1
Hepsi	S %	10 71,4	12 80,0	9 60,0	7 77,8	38 71,7
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

Diğer yaş gruplarına göre 36-45 ve 46 ve ... yaş grubundan olan ikinci çoğunluk oranının "Yangın çıkan bir evden “ımdat” sesleri geldiğinde onları kurtarmak sizce...” sorusuna cevap verirken azımsanamayacak bir oranla “Ahlaki bir görevdir” (36-45; %26,7 ve 46 ve...; %22,7) cevabını vermesi, yaşlı grupların sosyal konularla ilgili risk taşıyan yardımlaşmaları din ekseninden çıkarıp, yaşlandıkça ahlaki açıdan değerlendirmeye tabi tuttuklarını göstermesi açısından dikkate değerdir. (Bkz. Tablo 148)

“Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?” şeklindeki sorumuza gelir durumuna göre deneklerimizden maddi durumu “Çok iyi” olanların çoğunluğu “Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam” (%66,7) diyerek, aslında sıkı bir sosyal yardımlaşma gerektiren bu tür konularda, tereddüt ifade eden bir cevap şekli olan “Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam” seçeneğini yazmışlardır. (Bkz. Tablo 149)

Gelir durumu “İyi”, “Orta” ve “Zayıf” olanların “Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?” sorusuna çoğunlukla (İyi; %81,3, Orta; %60,7, Zayıf; %83,3) gelir durumu “Çok iyi” olanlardan farklı olarak “Hemen durur yardım ederim” cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 149)

“Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?” sorusuna gelir durumu “Çok iyi” olan deneklerimizin “Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam” cevabını %33,3, “Zayıf” durumda olanların “Belki yardım ederim” cevabını %16,7 oranında kullanmış olmaları dikkatten kaçmamalıdır. (Bkz. Tablo 149)

Tablo 149: Gelir durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki

Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim	S %			3 10,7		3 5,7
Hemen durur yardım ederim	S %		13 81,3	17 60,7	5 83,3	35 66,0
Belki yardım ederim	S %		1 6,3	4 14,3	1 16,7	6 11,3
Hiç durmam	S %		1 6,3	1 3,6		2 3,8
Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam	S %	1 33,3		2 7,1		3 5,7
Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam	S %	2 66,7	1 6,3	1 3,6		4 7,5
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Öğrenim durumuna göre deneklerimizin "Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" sorusuna verdiği cevaplara göre çoğunlukla “Hemen durur yardım ederim” (İlköğretim; %62,5, Lise; %64,3, Üniversite; %73,3) cevabı ön plana çıkmıştır. (Bkz. Tablo 150)

"Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" sorusuna cevap verirken öğrenim düzeyi yükseldikçe “Hemen durur yardım ederim”

(İlköğretim; %62,5, Lise; %64,3, Üniversite; %73,3) cevabındaki oranlamanın arttığını görüyoruz. (Bkz. Tablo 150) Ortaya çıkan bu sonuca göre öğrenim düzeyi yükseldikçe sosyal konulardaki duyarlılığın arttığını ifade etmek mümkün gözükmemektedir.

Tablo 150: Öğrenim durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki

Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim	S %	3 12,5			3 5,7
Hemen durur yardım ederim	S %	15 62,5	9 64,3	11 73,3	35 66,0
Belki yardım ederim	S %	2 8,3	2 14,3	2 13,3	6 11,3
Hiç durmam	S %	2 8,3			2 3,8
Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam	S %	1 4,2	2 14,3		3 5,7
Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam	S %	1 4,2	1 7,1	2 13,3	4 7,5
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

Cinsiyet durumuna göre deneklerimizin "Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" sorusuna verdiği cevaplara göre; "Hemen durur yardım ederim" cevabı "Kadın"larda çoğunlukla %78,9, "Erkek"lerde %58,8 olarak gerçekleşmiştir. (Bkz. Tablo 151)

Tablo 151: Cinsiyet ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki

Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim	S %	3 8,8		3 5,7
Hemen durur yardım ederim	S %	20 58,8	15 78,9	35 66,0
Belki yardım ederim	S %	5 14,7	1 5,3	6 11,3
Hiç durmam	S %	1 2,9	1 5,3	2 3,8
Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam	S %	3 8,8		3 5,7
Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam	S %	2 5,9	2 10,5	4 7,5
TOPLAM	S %	34 100.0	19 100.0	53 100.0

"Kadın" (%78,9) deneklerimizin "Erkek" (%58,8) deneklerimize göre daha duyarlı davranarak "Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne

yaparsınız?" sorusuna daha yüksek oranlarda "Hemen durur yardım ederim" cevabını vermiş olmaları, onların sosyal konulardaki cesaretini ortaya koymaları açısından önemlidir diye düşünüyoruz. (Bkz. Tablo 151)

Deneklerimizin meslek durumu ile "Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkide; "Esnaf" olan deneklerimizden %33,3 gibi çoğunluk bir oran "Hemen durur yardım ederim" seçeneğini tercih etmişlerdir. Buna rağmen, %25,0 gibi yüksek bir oranda "Esnaf"ın "Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam" ve %16,7 oranında "Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesi ile yoluma devam ederim" cevabını kullanmış olmaları belki de onların bu konularda karşılaştıkları sıkıntıları dile getirmeleri açısından önemlidir. (Bkz. Tablo 152)

Mesleği "Memur", "Ev hanımı" ve "İşçi" olan deneklerimizin ise "Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" sorusuna birbirlerine yakın ve yüksek oranlarda "Hemen durur yardım ederim" (Memur; %77,8, Ev hanımı; %76,9, İşçi; %70,0) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 152)

Tablo 152: Meslek durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki

Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim	S %	2 16,7			1 10,0	3 5,7
Hemen durur yardım ederim	S %	4 33,3	14 77,8	10 76,9	7 70,0	35 66,0
Belki yardım ederim	S %	1 8,3	2 11,1	1 7,7	2 20,0	6 11,3
Hiç durmam	S %	1 8,3		1 7,7		2 3,8
Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam	S %	3 25,0				3 5,7
Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam	S %	1 8,3	2 11,1	1 7,7		4 7,5
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

Yaş durumuna göre deneklerimizin "Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?" sorusuna verdiği cevaplara göre çoğunlukla "Hemen durur yardım ederim" (25-30; %85,7, 31-35; %46,7, 36-45; %73,3, 46 ve üzeri; %55,6) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 153)

Ancak 31-35 ve 46 ve üzeri yaş gruplarının diğer yaş gruplarına göre “Hemen durur yardım ederim” cevabını verirken oranlama açısından daha düşük kalmaları, onların bu konuda yaşadıkları ya da duydukları sıkıntıları dile getirmiş olmaları ile açıklanabilir. Bu durum onların sosyal konularla ilgili risk taşıyan yardımlaşmalara tereddütle baktıklarını göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 153: Yaş durumu ile bir kaza olayını gören kimsenin o andaki tutumu arasındaki ilişki

Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim	S %		2 13,3		1 11,1	3 5,7
Hemen durur yardım ederim	S %	12 85,7	7 46,7	11 73,3	5 55,6	35 66,0
Belki yardım ederim	S %	2 14,3	1 6,7	1 6,7	2 22,2	6 11,3
Hiç durmam	S %		2 13,3			2 3,8
Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam	S %		1 6,7	2 13,3		3 5,7
Yaralı varsa yardım ederim, başka şeye karışmam	S %		2 13,3	1 6,7	1 11,1	4 7,5
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

“Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” şeklindeki sorumuza gelir durumuna göre deneklerimizden maddi durumu “Çok iyi” olanların tamamının “Hayır” (%100,0) demelerini, “Bir Müslüman bu tür kötü ahlaki davranışlardan uzak durmalıdır” şeklinde düşünüyor olmaları ile açıklayabiliriz.(Bkz. Tablo 154)

Gelir durumu “İyi”, “Orta” ve “Zayıf” olanların da çoğunlukla "Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?" sorusuna, gelir durumu “Çok iyi” olanlar kadar olmasa da “Hayır” (İyi; %62,5, Orta; %71,4, Zayıf; %83,3) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 154) Onların aslında bu yolla bir Müslüman’ın sahtekarlık, hile, düzenbazlık ve dolandırıcılık gibi kötü ahlaki davranışlardan uzak durması gerektiğini ifade etmeye çalıştıklarını düşünüyoruz.

Ancak tablo 154 dikkatle incelendiğinde; gelir durumu “İyi”, “Orta” ve “Zayıf” olan deneklerimizin “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna azımsanamayacak oranlarda “Evet” (İyi; %37,5, Orta; %28,6, Zayıf; %16,7) cevabını vermelerinin nedenini, İslam toplumlarında

karşılaşılan sahtekarlık, hile, düzenbazlık ve dolandırıcılık gibi kötü ahlaki davranışların bugün sıklıkla görülüyor olmasında arayabiliriz. (Bkz. Tablo 154)

Tablo 154: Gelir durumu ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki

Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Evet	S %		6 37,5	8 28,6	1 16,7	15 28,3
Hayır	S %	3 100,0	10 62,5	20 71,4	5 83,3	38 71,7
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	28 100.0	6 100.0	53 100.0

Öğrenim durumuna göre deneklerimizin “Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna verdiği cevaplara göre çoğunlukla “Hayır” (İlköğretim; %83,3, Lise; %64,3, Üniversite; %60,0) cevabı ön plana çıkmıştır. (Bkz. Tablo 155) Bu sorunun cevaplanmasında “Hayır” cevabının “Evet” cevabından oranlama olarak daha yüksek çıkmış olmasının İslam dininin sahtekarlık, hile, düzenbazlık ve dolandırıcılık gibi kavramlara bakış açısıyla ilgili olduğunu düşünüyoruz. Anlaşıldığına göre deneklerimiz İslam’a göre günah sayılan bu tür olumsuz ahlaki davranışları Müslümanlara yakıştıramamaktadır.

Tablo 155: Öğrenim durumu ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki

Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Evet	S %	4 16,7	5 35,7	6 40,0	15 28,3
Hayır	S %	20 83,3	9 64,3	9 60,0	38 71,7
TOPLAM	S %	24 100.0	14 100.0	15 100.0	53 100.0

“Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna deneklerimizin verdiği cevap yoğunluğuna göre öğrenim durumu yükseldikçe “Hayır” (İlköğretim; %83,3, Lise; %64,3, Üniversite; %60,0) cevabındaki oranlamada bir düşüş, “Evet” (İlköğretim; %16,7, Lise; %35,7, Üniversite; %40,0) cevabındaki oranlamada ise bir yükseliş gözlenmektedir. (Bkz. Tablo 155)

Ortaya çıkan bu tablodan öğrenim düzeyi yükseldikçe hayatın gerçeklerine bakış açısında birtakım değişiklikler olduğunu görüyoruz. Öğrenim durumu yükseldikçe “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceği”nin fazlaca kabul edilmesinden; “İslam’a göre aslında günah sayılan sahtekarlık, hile, düzenbazlık, dolandırıcılık gibi davranış türlerine günümüz İslam toplumlarında fazlaca rastlandığı” sonucu çıkarılabilir.

Cinsiyet durumuna göre deneklerimizin “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna verdikleri cevaplara göre “Hayır” (Kadın; %63,2, Erkek; %76,5) cevabının her iki cinste de “Evet” (Kadın; %36,8, Erkek; %23,5) cevabına oranla fazla olduğu gözlenmektedir.(Bkz.Tablo156)

Ancak “Kadın” deneklerimizin “Hayır” cevabının “Erkek” deneklerimize oranla daha az olmasının; Onların sahtekarlık, hile, düzenbazlık, dolandırıcılık gibi davranış türlerini Müslümanlara yakıştıramadıklarını düşünmeleriyle ilişkisi vardır diye düşünüyoruz.

Yine “Kadın” deneklerimizin bu soruya %36,8 gibi azımsanamayacak bir oranla “Evet” cevabını vermiş olmalarının günümüz İslam toplumlarında bu tür olumsuz davranışlara fazlaca rastlandığı ile ilgisi vardır diye düşünüyoruz. (Bkz.Tablo156)

Tablo 156: Cinsiyet ile bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki

Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Evet	S	8	7	15
	%	23,5	36,8	28,3
Hayır	S	26	12	38
	%	76,5	63,2	71,7
TOPLAM		S 34	19	53
		% 100.0	100.0	100.0

Deneklerimizin meslek durumu ile “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkide; deneklerimizden “Esnaf” olanların “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna çoğunlukla “Hayır” (%91,7) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 157)

“Memur”, “Ev hanımı” ve “İşçi” statüsünde olan deneklerimizin “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna

verdikleri cevap “Esnaf” deneklerimize göre daha az oranlarda gerçekleşmiş olsa da “Hayır” (Memur; %61,1, Ev hanımı; %76,9, İşçi; %60,0) şeklindedir. (Bkz. Tablo 157)

Tablo 157’ye göre “Memur” ve “İşçi” kesimine göre çalışma durumu açısından daha bağımsız durumda olan “Esnaf” ve “Ev hanımı” kesiminin “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna verdikleri “Hayır” (Esnaf;%91,7 ve Ev hanımı; %76,9) cevabının diğer meslek gruplarına (Memur;%61,1, İşçi;%60,0) göre daha fazla oranlarda gerçekleştiğini görüyoruz. (Bkz. Tablo 157)

“Memur” ve “İşçi” kesiminin “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna yüksek oranlarda “Evet” (Memur; %38,9, İşçi; %40,0,) cevabını vermiş olmaları; “Memur” ve “İşçi” kesiminin diğer iki meslek (Esnaf, Ev hanımı) grubuna göre sosyal hayatın içerisinde daha aktif rol alan meslek grupları olmalarından kaynaklanabilir. (Bkz. Tablo 157)

Tablo 157: Meslek durumu ile bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki

Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Evet	S %	1 8,3	7 38,9	3 23,1	4 40,0	15 28,3
Hayır	S %	11 91,7	11 61,1	10 76,9	6 60,0	38 71,7
TOPLAM	S %	12 100.0	18 100.0	13 100.0	10 100.0	53 100.0

Yaş durumuna göre deneklerimizin “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna verdiği cevaplara bakıldığında "Hayır" (25-30; %64,3, 31-35; %80,0, 36-45; %73,3, 46 ve ...; %66,7) cevabının çoğunlukta olduğunu görüyoruz. (Bkz. Tablo 158)

Diğer yaş gruplarına göre 31-35 yaş grubunun “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna daha yüksek oranlarda “Hayır” (%80,0) cevabını vermiş olmalarının nedenini diğer yaş gruplarına göre bu konuda daha ümitli olmalarında arayabiliriz.

25-30 yaş grubunun “Bir Müslüman’ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna diğer yaş gruplarına göre daha yüksek oranlarda “Evet” cevabını vermiş olmalarını, kendi yaş grupları içerisinde bulunan ve

bu tür olumsuz ahlaki davranışları şahsında barındıran Müslümanların bugün daha çok var olduğunu düşünceleriyle ilgili olabilir diye düşünüyoruz.

Tablo 158: Yaş durumu ile bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul edip etmeme arasındaki ilişki

Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Evet	S %	5 35,7	3 20,0	4 26,7	3 33,3	15 28,3
Hayır	S %	9 64,3	12 80,0	11 73,3	6 66,7	38 71,7
TOPLAM	S %	14 100.0	15 100.0	15 100.0	9 100.0	53 100.0

46 ve üzeri yaş grubunun da “Bir Müslüman'ın sahtekar, hileci, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?” sorusuna azımsanamayacak bir oranla “Evet” (%33,3) cevabını vermiş olmalarının nedenini, onların bu konuda yaşadıkları birtakım tecrübe ve gözlemlerinde arayabiliriz. Çünkü onlar bu durumda, geçmişle an'ı değerlendirip kıyaslayacak bir yaş grubu içerisinde bulunmaktadır.

b) Komşu İlişkileri

İslam dininin oldukça önemseydiği komşuluk²³² ilişkileri konusunda acaba günümüz insanının tutum ve davranışları hangi düzeydedir ve komşuluk ilişkilerinde sorun var mıdır? Bu durumun öğrenilmesi amacıyla örnekleme sorduklarımız; "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" şeklindeki sorumuza gelir durumuna göre deneklerimizden maddi durumu “Çok iyi” olanların tamamı "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" (%100,0) cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 159)

Gelir durumu “İyi” ve “Zayıf” olanların da çoğunlukla (İyi; %62,5, Zayıf; %60,3) aynı cevabı verdiklerini görüyoruz. Gelir durumu “Orta” olanlarda tablo diğer gruplara göre daha dağınık bir görüntü sergilemektedir. Onlarda çoğunlukla (Orta; %30,8) komşularının "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık

²³²"Allah'a kulluk edin. Ona bir şeyi ortak koşmayın. Ana babaya, yakınlara, yetimlere, düşkünlere, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşına, yolcuya ve elinizin altında bulunan kimselere iyilik edin. Allah, kendini beğenip öğünenleri elbette sevmez". 4/Nisa 36.

verdiklerinden" şikayet etse de, komşularının saygısızlığı (%26,9) ve dedikodusundan (%19,2) şikayet edenlerin oranı da azımsanamayacak kadar çoktur. (Bkz. Tablo 159)

Tablo 159: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile gelir durumu arasındaki ilişki

Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?		Gelir Durumu				Toplam
		Çok iyi	İyi	Orta	Zayıf	
Yaşam tarzlarından	S %			1 3,8		1 2,0
Çocuk kavgalarından	S %			2 7,7		2 4,0
Şikayetçi değilim	S %		2 12,5	3 11,5	1 20,0	6 12,0
Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden	S %	3 100,0	10 62,5	8 30,8	3 60,0	24 48,0
Saygısızlık ve ilgisizlikten	S %		2 12,5	7 26,9		9 18,0
Dedikodudan	S %		2 12,5	5 19,2	1 20,0	8 16,0
TOPLAM	S %	3 100.0	16 100.0	26 100.0	5 100.0	50 100.0

Özetle; gelir durumuna göre deneklerimizin "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verdiği cevaplar tablo 159'dan dikkatle incelendiğinde, komşularından şikayetçi olmayan yok gibidir. Bu sonuca göre günümüz mümininin komşuluk ilişkilerini yeniden düzenleyerek, bu konudaki aksaklıkları gidermek üzere olağanüstü gayret göstermesi gerektiği anlaşılmaktadır.

Öğrenim durumuna göre deneklerimizin "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verdiği cevaplara göre çoğunlukla "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" (İlköğretim; %27,3, Lise; %50,0, Üniversite; %78,6) şikayet edilmektedir. (Bkz. Tablo 160)

Bu soruya verilen cevap sonrası ortaya çıkan oranlamanın yüksek eğitilmiş deneklerimizden düşük eğitilmiş deneklerimize doğru bir düşüş (Üniversite; %78,6, Lise; %50,0, İlköğretim; %27,3,) sergilediğini görüyoruz. (Bkz. Tablo 160) Ortaya çıkan bu tabloya göre; komşuların özgürlük alanlarının dışına çıkarak diğer komşularına rahatsızlık vermeleriyle ortaya çıkan bu durumdan, yüksek eğitilmiş deneklerimizin daha çok şikayetçi olduklarını anlıyoruz.

Tablo 160'dan edinilen bir diğer izlenime göre; komşularının "Dedikodu"sundan şikayetçi olanların öğrenim düzeyi düşük olan deneklerimizden başlamak şartıyla yüksek eğitilmiş deneklerimize doğru bir düşüş sergilediğidir (İlköğretim; %22,7, Lise; %21,4, Üniversite; %Sıfır).

Tablo 160: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile öğrenim durumu arasındaki ilişki

Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?		Öğrenim durumu			Toplam
		İlköğretim	Lise	Üniversite	
Yaşam tarzlarından	S %		1 7,1		1 2,0
Çocuk kavgalarından	S %	2 9,1			2 4,0
Şikayetçi değilim	S %	4 18,2	1 7,1	1 7,1	6 12,0
Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden	S %	6 27,3	7 50,0	11 78,6	24 48,0
Saygısızlık ve ilgisizlikten	S %	5 22,7	2 14,3	2 14,3	9 18,0
Dedikodudan	S %	5 22,7	3 21,4		8 16,0
TOPLAM	S %	22 100.0	14 100.0	14 100.0	50 100.0

Cinsiyet durumuna göre deneklerimizin "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verdiği cevaplara göre; "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" cevabı "Erkek" deneklerimizde %57,6 gibi bir çoğunlukla göze çarpmaktadır. (Bkz. Tablo 161)

Tablo 161: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile cinsiyet arasındaki ilişki

Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?		Cinsiyet		Toplam
		Erkek	Kadın	
Yaşam tarzlarından	S %	1 3,0		1 2,0
Çocuk kavgalarından	S %	1 3,0	1 5,9	2 4,0
Şikayetçi değilim	S %	4 12,1	2 11,8	6 12,0
Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden	S %	19 57,6	5 29,4	24 48,0
Saygısızlık ve ilgisizlikten	S %	7 21,2	2 11,8	9 18,0
Dedikodudan	S %	1 3,0	7 41,2	8 16,0
TOPLAM	S %	33 100.0	17 100.0	50 100.0

"Kadın" deneklerimiz ise "Erkek" deneklerimizin aksine "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna %41,2 gibi çoğunluk bir oranla "Dedikodudan" cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 161) Demek ki kadın deneklerimiz, İslam'a göre aslında yasak olan fakat komşular arasında sıkça karşılaşılan dedikodu konusundan bayağı rahatsızlık duymaktadırlar.

“Kadın” deneklerimizin komşuluk ilişkilerinden duydukları ikinci çoğunluklu rahatsızlık "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" (%29,4) konusudur. (Bkz. Tablo 161)

Deneklerimizin meslek durumu ile "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verilen cevaplar arasındaki ilişkiye gelince; deneklerimizden “Esnaf” olanların çoğunlukla "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" (%66,7) cevabını verdiklerini görüyoruz. (Bkz. Tablo 162)

“Memur” olan deneklerimizin "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verdikleri "Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" (%70,6) cevabı, “Esnaf” (%66,7) deneklerimize göre daha fazla oranlarda gerçekleşmiş bulunmaktadır. (Bkz. Tablo 162)

“Ev hanımı” olan deneklerimiz ise "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna %41,7 gibi yüksek bir oranla “Dedikodudan” cevabını vermişlerdir. (Bkz. Tablo 162)

“Bayan” deneklerimizin "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verdikleri “Dedikodudan” cevabı da yaklaşık olarak aynı oranda (%41,2) ön plana alınmıştı. (Bkz. Tablo 161)

Tablo 162:Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile meslek durumu arasındaki ilişki

Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?		Meslek				Toplam
		Esnaf	Memur	Ev hanımı	İşçi	
Yaşam tarzlarından	S %		1 5,9			1 2,0
Çocuk kavgalarından	S %			1 8,3	1 11,1	2 4,0
Şikayetçi değilim	S %	1 8,3	1 5,9	2 16,7	2 22,2	6 12,0
Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden	S %	8 66,7	12 70,6	2 16,7	2 22,2	24 48,0
Saygısızlık ve ilgisizlikten	S %	2 16,7	3 17,6	2 16,7	2 22,2	9 18,0
Dedikodudan	S %	1 8,3		5 41,7	2 22,2	8 16,0
TOPLAM	S %	12 100.0	17 100.0	12 100.0	9 100.0	50 100.0

Yaş durumuna göre deneklerimizin "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna verdiği cevaplara göre çoğunlukla "Kendi özgürlük alanlarının

dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden" (25-30; %30,8, 31-35; %53,8, 36-45; %53,3, 46 ve...; %55,6) şikayet edilmektedir. (Bkz. Tablo 163)

Diğer yaş gruplarına göre 25-30 yaş grubunun, cinsiyete göre “Kadın” ve mesleğe göre “Ev hanımı” olan deneklerimiz kadar olmasa da azımsanamayacak bir oranla “Dedikodudan” (%23,2) cevabını da seçenekleri arasına aldıklarını görüyoruz. (Bkz. Tablo 163)

25-30 yaş grubunun "Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?" sorusuna cevap verirken yüksek oranda yaptığı bir diğer tercih de %30,8 oranla “Saygısızlık ve ilgisizlikten” cevabıdır. (Bkz. Tablo 163) Bu durum günlük hayatın akışı içerisinde insanların birbirlerine karşı saygı ve ilgisinin azalmış olduğunu göstermesi açısından önemlidir.

Tablo 163: Komşulardan en çok hangi konuda şikayetçi olunduğu ile yaş durumu arasındaki ilişki

Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?		Yaş				Toplam
		25-30	31-35	36-45	46 ve...	
Yaşam tarzlarından	S %				1 11,1	1 2,0
Çocuk kavgalarından	S %	1 7,7			1 11,1	2 4,0
Şikayetçi değilim	S %	1 7,7	2 15,4	2 13,3	1 11,1	6 12,0
Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden	S %	4 30,8	7 53,8	8 53,3	5 55,6	24 48,0
Saygısızlık ve ilgisizlikten	S %	4 30,8	2 15,4	3 20,0		9 18,0
Dedikodudan	S %	3 23,1	2 15,4	2 13,3	1 11,1	8 16,0
TOPLAM	S %	13 100.0	13 100.0	15 100.0	9 100.0	50 100.0

SONUÇ VE ÖNERİLER

SONUÇ

Sevap ve günah algılarının tutum ve davranışlara etkileri üzerine yapmış olduğumuz bu araştırmanın amacı; objektif ve bilimsel ölçüler çerçevesinde, toplum içerisinde yaşayan ferdin, sevap ve günah inancının onun günlük tutum ve davranışlarında ne kadar etkili olup olmadığını araştırmak ve bunun şartlarını inceleyerek içinde yaşadığımız topluma bir nebze olsun katkıda bulunmaktır.

Sahasında bir boşluğu doldurmak amacıyla hazırladığımız tezimizin konusu hakkında müstakil olarak yazılmış pek az denecek kadar eser mevcut olmasına rağmen, konu bütünlüğü içerisinde bir şeyler aramak, bulmak ve sunmak gayreti içerisinde girerek hazırladığımız araştırmamızı, aynı zamanda çok kaynak karıştırmak ve bu konuda özlü bilgilere ulaşmak amacına yönelttik.

Araştırmamızın giriş bölümünde temel problemler ve metod sorununu inceledik. Araştırmamızda esas aldığımız temel problemler; sevap ve günah kavramlarının tanımlanması, sevap ve günah kavramlarının muhtevası ile birlikte bu iki kavramın psikolojik boyutunun incelenmesi, günümüz müminin sevap ve günah kavramından ne anladığı, inandığı kutsalın motive ettiği yöne doğru motive olmak zorunda olduğunu kendisine daima telkin etmek durumunda olan müminin bu motivasyonunu ne derece sağlayabildiği, sevap ve günah anlayışının günümüz mümininin sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, cinsiyeti, meslek ve yaş durumu, toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile ilişkisi, insanların sevap ve günaha itibar edip etmemelerinde başka hangi nedenlerin rol oynadığı, şeklinde belirlenmiştir.

Metod sorunundan ise öncelikle, araştırmanın iki boyutu olan teorik ve tecrübi kısmının hangi yollarla incelendiği anlaşılmalıdır.

Buna göre evreni Kayseri olan araştırmamızın temel problemlerinden olan sevap ve günah kavramlarının tanımlanması ve onlarla ilişkili kavramların tartışıldığı teorik kısmını incelediğimiz I. bölümde; Kuran-ı Kerim, Hadis kitapları, İslam Hukuku,

Kelam, Ahlak ilmi ile ilgili kaynaklardan yararlanarak incelediğimiz sevap kavramının kavramsal çerçevesinin iyilik, emir, helal, maruf, hasen kavramlarıyla çizildiğini, günah kavramının ise kötülük, nehiy, haram, münker, kabih gibi kavramlar üzerine bina edildiğini gördük. Sevap ve günah kavramlarının özellikle İslam dininde içerdiği anlamlar açısından incelenmiş olmasını, içinde yaşadığımız toplumun mensubu olduğu bir din olması ve tezimizin sınırlarının bu çerçevede çizilmiş olmasına bağlamak gerekir.

Kavram incelemesi sonrasında elde edilen sonuçlara göre sevap kavramını temsil eden davranış türleri; müminin Kutsalla olan birebir ilişkisi sonucu elde edebileceği sevaplar, müminin kendi kendisiyle ilişkisi sonucu elde edebileceği sevaplar, müminin diğer insanlar ve varlıklarla ilişkisi sonucu elde edebileceği sevaplar, şeklinde ortaya çıkmıştır.

Konumuzun akışı içerisinde insanları günah olan davranışlara sevk eden sebeplerin şeytan, nefis, dünya sevgisi ve dünyada olanlar, şeklinde ortaya çıktığını görüyoruz. Burada, deneklerimizin bu sebeplerden sadece son ikisi ile ilgilenecek, şeytan kavramını görmezden geldiklerini ifade etmek yerinde olacaktır.

I. bölümün bu kısmında ulaşılan sonuçlara yukarıda adı geçen yazılı eserlerin taranmasına dayalı metot ve tekniklerle ulaşılmıştır.

Dinin temel güdülerinden olan sevap ve günah kavramlarının muhtevası ile birlikte bu iki kavramın psikolojik boyutunun da incelendiği I. bölümde, müminin sevap ve günah kavramlarıyla olan ilişkisinden bir takım duygulanımların ortaya çıktığı anlaşıldı. Böylelikle; “Sevap ve Günah” anlayışının mümin nazarında bir fonksiyonunun yani bir yaptırım gücünün olduğu, bu durumun aynı zamanda ona göre dindar olma ve dindar kalmanın da bir ölçüsü olduğu sonucuna varıldı. Bu kavramların psikolojide ne anlam ifade ettiğinin tespit edildiği bu bölümdeki sonuçlara da büyük ölçüde psikoloji kitaplarından istifade edilerek ulaşılmıştır.

Sevap ve günah algılarının bireyin günlük tutum ve davranışlarındaki rolüne ilişkin bulguların değerlendirildiği II. bölümün başlangıcında, deneklerimizin demografik ve sosyo-ekonomik bilgilerini içeren cinsiyet ve yaş gruplarına göre dağılım, meslek ve gelir durumuna göre dağılımı ile öğrenim durumuna göre dağılımından söz edilmiştir.

Günümüz mümininin sevap ve günah kavramlarından ne anladığı, inandığı kutsalın motive ettiği yöne doğru motive olmak zorunda olduğunu kendisine daima telkin etmek durumunda olan müminin bu motivasyonunu ne derece sağlayabildiği, sevap ve günah anlayışının günümüz mümininin sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, cinsiyeti, meslek ve yaş durumu, toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile ilişkisi, insanların sevap ve günaha itibar edip etmemelerinde başka hangi nedenlerin rol oynadığı, şeklinde belirlenen diğer problemlerin deneklerle yapılan anket, mülakat ve gözlem tekniklerine dayandırılarak test edildiği tecrübi kısmı olan II. bölümde ortaya çıkan sonuçlara göre;

1-Deneklerin sevap ve günah konusunda fikir, bilgi ve inancının olduğu; inanç, ibadet, ahlaki-sosyal normlar konusunda bir takım görüş ve tecrübelerinin bulunduğu anlaşılmıştır.

Deneklerimizin sevap ve günah konularındaki görüş ve tecrübelerini ortaya çıkaran sorularımızdan bazıları; “Sizce sevap nedir, dinde sevabın konmasından maksat ne olabilir, sizce sevabı en çok olan bir davranış yazınız, zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, yardımsever ve iyiliksever olmada sevap inancının rolü var mıdır, sizce günah nedir, bir davranışın günah olup olmadığına nasıl karar verirsiniz, sizce günahı en çok olan bir davranış yazınız, toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?”, şeklindedir.

İnanç, ibadet, ahlaki-sosyal normlar konularındaki görüşlerini yansıtan sorulardan bazıları ise; “Allah’a inancınızda hiç sarsıntı olur mu, kıyamet gününde hesaba çekileceğinizi ne ölçüde hatırlarsınız, ramazan orucunu ne ölçüde tutabiliyorsunuz, beş vakit namazı kılan, zekatı veren, orucu tutan bir Müslüman sizce niçin ibadet eder, muhtaç birisine yardımı öncelikle niçin yaparsınız, bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz, komşularınızdan en çok hangi konularda şikayetçi olursunuz?”, şeklindedir.

2-Bu görüş ve tecrübelerin ortaya çıkardığı sonuçlara göre sevap ve günah anlayışının bireyin sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, cinsiyeti, meslek ve yaş durumu, toplumsal norm ve kurallara uyma davranışı ile ilişkisinden araştırmamız için ortaya koyduğumuz denencelerden tamamının doğrulandığı görülmüştür. Bu denencelerden bazısını; kadınların sevap ve günah konusunda erkeklerden daha duyarlı olduğu, eğitim düzeyi yükseldikçe sevabın ibadetle ilgili tutumlardan sosyal ve ahlaki tutum ve

davranışlara doğru yön değiştirdiği, sevap ve günahın motive edici gücünün, yaş ilerledikçe artış gösterdiği, şeklinde belirtebiliriz.

Özellikle deneklerimize ‘‘Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?’’, ‘‘Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?’’ şeklinde sorduğumuz sorularımıza deneklerimizden sosyo-ekonomik durumu, eğitim düzeyi, cinsiyeti, meslek ve yaş durumu ne olursa olsun aldığımız cevaplar tezimizde ortaya çıkardığımız sonuçları özetler gibidir.

‘‘Sevap insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?’’ sorusuna deneklerimizden çoğunluğunun verdiği cevaplara göre sevap kavramı, günümüz insanının günlük hayatının düzenlenmesinde kısmen itici rol oynamakta ve günümüz insanı, yapacağı iş ve davranışlarını sevaba göre ‘‘Kısmen’’ ayarlamaktadır. Yani inancıyla uyum içerisinde olmak ve ahenkli bir ilişkiyi devam ettirebilmek amacıyla mümin, mensubu bulunduğu dinin koyduğu kurallara muhalefet etmemeye ‘‘Kısmen’’ riayet etmektedir. Deneklerimize göre günümüz insanı sevaba ‘‘Kısmen’’ yönelmekle, sevabı doğuran dini kuralları bütün varlığıyla yerine getiremediğini göstermiştir.

‘‘Günah fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?’’ sorusuna deneklerimizden çoğunluğunun verdiği cevaplara göre ise günah kavramı, günümüz insanının günlük hayatının düzenlenmesinde ‘‘Kısmen’’ frenleyici rol oynamakta ve günümüz insanı, yapacağı iş ve davranışlarını günaha göre ‘‘Kısmen’’ ayarlamaktadır.

Bu iki soruya deneklerimizin verdiği cevaplar göz önüne alındığında, günümüz mümininin hayatının akışı sırasında yaptığı fiillerin işlenmesinde sevap ve günah kavramının hissesinin ‘‘Kısmen’’ olduğu anlaşılmıştır.

Günümüz mümininin sevap ve günah konusundaki fikir, bilgi ve inancına rağmen fert ve toplumu doğrudan ilgilendiren dinin, ferdin günlük tutum ve davranışlarındaki belirleyici rolünün zayıflamasıyla birlikte, sevap ve günah kavramlarının ferdin günlük tutum ve davranışlarına uygulanması konusundaki eksiklik ve umutsuzluklarını ise deneklerimiz; nefsine hakim olamama, menfaatini ön plana çıkartma, bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlik, ekonomik ve sosyal bozukluklar gibi sebeplere bağlamışlardır.

Sevap ve günah bilincinin yüksek olduğu bireylerin sosyal ve bireysel hayatın her adımında, sosyal ve ahlaki normlara daha çok uyma, öte yandan sosyal ve ahlaki normlara aykırı davranışları yapmama bilinci ile hareket ettikleri gözlenmiştir.

ÖNERİLER

İnsanları sevap olan davranışları yapmaktan alıkoyan ve günah olan davranışlara iten bu sebepleri ortadan kaldırmaya yönelik olumlu birtakım çalışmalar yapılmadıkça bu umutsuzluk devam edecek gibi gözükmemektedir.

Bu sebeplerin ortadan kaldırılabilmesi için toplumsal değer ölçülerinin korunmasına yönelik örgün ve yaygın eğitim çalışmaları yapılarak, bireylerin toplumsal hayatın belirli bir düzene koyulması ve yürütülmesi konusunda etkin bir rol oynaması sağlanabilir.

Sağlıklı bir toplumsal hayatın gerçekleştirilmesi ve toplumsal uyumun sağlanmasına katkıda bulunabileceğini düşündüğümüz, insanlar arası ilişkilerin düzenlenmesi, bireysel ve toplumsal hayatın belirli bir düzene koyulmasında etkin bir rol oynayan dinin sevap ve günah kavramlarının günümüz insanının üzerindeki etkisinin zayıfladığını ortaya çıkaran araştırmamız sahasında bir boşluğu doldurarak; hak, hukuk, din ve ahlak, vazife, sorumluluk, vicdan, doğru ve iyi gibi toplumsal değerler konusunda yeni araştırmaların yapılmasına da rehberlik edebilir.

KAYNAKÇA

- ADLER, Alfred; **İnsan Tanıma Sanatı** (Çeviren; Şelale Başar), Dergah Yayınları, III. Baskı, İstanbul 1981.
- ADASAL, Rasim; **Medikal Psikoloji**, Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Yayınları, Sayı 140, Ankara 1964.
- AKDİKMEN, Rasuhi; **İngilizce-Türkçe, Türkçe-İngilizce Sözlük**, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul 1985.
- AYDIN, Mehmet; **Kant ve Çağdaş İngiliz Felsefesinde Tanrı-Ahlak İlişkisi**, Umraniye Yayınları, Ankara 1981.
- BAŞARAN, İ. Ethem; **Eğitim Psikolojisi**, Gül Yayınları, Ankara 1994.
- BAYMUR, Feriha; **Genel Psikoloji**, İnkılap Kitabevi Yayınları, VIII. Baskı, İstanbul 1989.
- BEKRİ, Malik Babıkr; **Müslüman Psikologların Çıkması** (Çeviren; Harun Şencan), İnsan Yayınları, İstanbul 1984.
- BİLHAN, Saffet; **Eğitim Felsefesi**, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara 1991.
- BİLMEN, Ö. Nasuhi; **Büyük İslam İlmihali**, Bilmen Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
-----; **Muvazzah İlm-i Kelam**, Bilmen Yayınları, İstanbul 1972.
-----; **Sualli- Cevaplı Dini Bilgiler**, Bilmen Yayınları, İstanbul 1971.
- BİRGİVİ, İmam; **İmam Birgivi Vasiyetnamesi** (Şerh yapan; Kadızade Ahmed, Sadeleştiren; Faruk Meyan) Bedir Yayınları, İstanbul 1988.
- BRİTANİCCA, Ana; **Ana Britannica**, Genel Kültür Ansiklopedisi, Ana Yayınları, İstanbul 1988.
- CANAN, İbrahim; **Kütüb-i Sitte**, Akçağ Yayınları, I. Baskı, Ankara 1988.
- CARREL, Alexis; **Başarının Sırları** (Çeviren ; Refik Özdek), Yağmur Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
-----; **Hayat Hakkındaki Düşünceler** (Çeviren; Cahit Beğenç), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1988.
-----; **İnsan Denen Meçhul** (Çeviren; Refik Özdek), Yağmur Yayınları, İstanbul 1973.

- CEVDET PAŞA,Ahmet; **Mecelle (Mecelle-i Ahkam-ı Adliyye)**, (Metni ve açıklamaları kontrol eden; Ali Himmet Berki) Hikmet Yayınları, İstanbul 1982.
- CÜCELOĞLU, Doğan; **İnsan ve Davranışı**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1997.
- ÇAĞRICI, Mustafa; **Gazaliye Göre İslam Ahlakı**, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982.
- ÇANTAY, H. Basri; **Kur'an-ı Hakim Meal-i Kerim**, Ahmed Sait Matbaası, İstanbul 1969.
- ÇUBUKÇU, İ. Agah; **İslamda Ahlak ve Mutluluk Felsefesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- EZ-ZEHEBİ, Hafız; **Büyük Günahlar** (Çeviren; M.Enis Kamer), Temel Neşriyat, İstanbul 1982.
- FROMM, Erich; **Kendini Savunan İnsan** (Çeviren; Necla Arat), Say Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1985.
- ; **Psikanaliz ve Din** (Çeviren; Aydın Arıtan), Arıtan Yayınları, İstanbul 1996.
- ; **Rüyalar Masallar Mitoslar (Sembol Dilinin Çözümlemesi)**, (Çeviren; Aydın Arıtan, Kaan H. Ökten) Arıtan Yayınları, I. Baskı, İstanbul 1990.
- ; **Sevginin ve Şiddetin Kaynağı** (Çeviren; Yurdanur Salman, Nalan İçten), Panel Yayınları, İstanbul 1987.
- ; **Sevme Sanatı** (Çeviren; Işıtan Gündüz), Gündüz Ofset, İstanbul 1984.
- GAZALİ, İmam ; **Alemlerin Sırrı** (Çeviren; Naim Erdoğan), Hisar Yayınları, İstanbul 1983.
- ; **İhyau Ulumiddin** (Çeviren; Mehmed A. Müftüoğlu), Tuğra Neşriyat, İstanbul 1989.
- ; **Varlıkların Yaradılış Hikmetleri** (Çeviren; Hasan Akarsu, Mürsel Sıradağ), Dede Korkut Yayınları, İstanbul 1971.
- GEÇTAN, Engin; **Çağdaş Yaşam ve Normaldışı Davranışlar**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1988.
- GAARDER, Jostein; **Sofinin Dünyası** (Felsefe tarihi üzerine bir roman), Çeviren; Gülay Kutal, Pan Yayınları, İstanbul 1994.

- GÖLCÜK, Şerafettin; **Kelam Açısından İnsan ve Fiilleri (Bakıllanide İnsanın Fiilleri Anlayışı)**, Kayıhan Yayınevi, I. Baskı, 1979.
- GÜMÜŞHANEVİ; **İslama Göre Büyük ve Küçük Günahlar** (Çeviren; Halil Günaydın), Yaylacık Matbaası, İstanbul 1985.
- GÜNAY, Ünver; **Max Weber'in Din Sosyolojisindeki yeri ve Önemi**, EÜİF Dergisi, Sayı 5, Kayseri 1985.
- ; **Modern Sanayi Topluluklarında Din**, EÜİF Dergisi, Sayı 4, Kayseri 1987.
- HAKKI, İsmail; **Din ve Hayat**, Kader matbaası, İstanbul 1339.
- HALDUN, İbn; **Mukaddime** (Çeviren; Zakir Kadiri Ugan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1988.
- HÖKELEKLİ, Hayati; **Din Psikolojisi**, Türkiye Diyanet Vakfı yayınları, Ankara 1993.
- İZUTSU, Toshihiko; **İslam Düşüncesinde İman Kavramı** (Çeviren; Selahattin Ayaz), Pınar Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz.
- ; **Kuranda Allah ve İnsan** (Çeviren; Süleyman Ateş), Kevser Yayınları, Ankara, Tarihsiz.
- ; **Kuranda Dini ve Ahlaki Kavramlar** (Çeviren; Selahattin Ayaz), Pınar Yayınevi, İstanbul, Tarihsiz.
- KAĞITÇIBAŞI, Çiğdem; **İnsan ve İnsanlar**, Beta yayıncılık, IV. Baskı, İstanbul 1985.
- KAM, Ferit; **Dini ve Felsefi Sohbetler**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları 158, Ankara 1987.
- KARAMAN, Hayrettin; **İmam-ı Rabbani ve İslam Tasavvufu**, İklim Yayınları, II. Baskı İstanbul 1987.
- KILIÇ, Sadık; **Kuranda Günah Kavramı**, Hibaş Yayınları, Konya 1984.
- KÖKNEL, Özcan; **Zorlanan İnsan**, Altın Kitaplar, İstanbul 1987.
- KRECH, David; **Cemiyet İçinde Fert** (Çeviren; Mümtaz Turhan), Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1983.
- ; **Sosyal Psikoloji** (Çeviren; Erol Güngör), Ötüken Yayınları, II. Baskı, İstanbul 1980.
- LAROUSSE, Meydan; **Meydan Larousse**, Meydan Yayınları, İstanbul 1973.
- LÜTFİ, Muallim L; **Günah nedir**, Selamet matbaası, İstanbul 1930.

- ; **Dinde Nüfuz Nerededir**, Selamet matbaası, İstanbul 1930.
- ; **Dinde Kuvvet Kaynağı nerededir**, Selamet matbaası, İstanbul 1930.
- MEADOW, Mary Jo; **Psychology Of Religion (Religion İn Individual Lives)**, Newyork 1984.
- MORGAN, Clifford T; **Psikolojiye Giriş** (Çevirinin yayın Sorumlusu; Sirel Karakaş), Hacettepe üniversitesi Yayınları 1, VII. Baskı, Ankara 1980.
- MUSTAFA, İbrahim; **Mu'cemül Vasit (Arapça'dan Arapça'ya Sözlük)**, Kahire 1972.
- ÖZEK, Ali; **Hadislerle Ahlaki davranışlar**, Hisar yayınları, İstanbul 1979.
- ÖZTABAĞ Lütfi; **Psikolojide İlk Adım**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1970.
- ÖZTÜRK, Y.Nuri, **Din ve Fıtrat**, Yeni boyut 2, İstanbul 1990.
- PAZARLI, Osman; **Din Psikolojisi**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1982.
- ; **İslam da Ahlak**, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul 1980.
- RİFAT Ahmed; **Tasvir-i Ahlak** (Baskıya hazırlayan; Hüseyin Algül), Tercüman 1001 Temel eser, Kervan Ofset, İstanbul, Tarihsiz.
- ŞA'BAN, Zekiyyüddin; **İslam Hukuk İlminin Esasları** (Çeviren; İbrahim Kafi Dönmez), Diyanet İşleri başkanlığı Yayınları, Ankara 1990.
- SARAL, Mahmut; **Çağdaş Psikolojiye Giriş**, Kardeş Matbaası, VII. Baskı, Ankara 1966.
- SARI, Mevlüt; **El Mevarid (Arapça-Türkçe Lügat)**, Bahar Yayınları, İstanbul 1982.
- SERDAR, Ziyaüddin; **İslam Medeniyetinin Geleceği** (Çeviren; Deniz Aydın), İnsan Yayınları, İstanbul 1986.
- SONGAR; Ayhan; **Çeşitleme**, Kubbealtı Neşriyat, no; 7, İstanbul 1980.
- TANER, Ali Haydar; **Psikoloji**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul 1937.
- TOPALOĞLU, Bekir; **Kelam İlmi**, Damla Yayınları, İstanbul 1981.
- TUNÇ, Cihad; **Kader ve Kaza Hakkındaki Düşünceler**, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 4, Kayseri 1984.

- ; **Kelam İlminde Büyük Günah Meselesi**, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 23, Ankara 1978.
- ; **Kelam Dersi Notları**, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Kayseri, 1986-87 dönemi.
- ; **Yüce Allah’a İman ve Bunun Önemi**, Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 2, Kayseri 1985.
- ULUDAĞ, Süleyman; **İslam da İrşad**, Marifet Yayınları, İstanbul 1981.
- ÜNAL, Ali; **Kuranda Temel Kavramlar**, Beyan Yayınları, İstanbul 1986.
- WACH, Joachim; **Din Sosyolojisi** (Çeviren; Prf. Dr. Ünver Günay), Erciyes Üniversitesi Yayınları, Kayseri 1990.
- YAPICI, Asım; **Dini Yaşayışta Tövbeye Din Psikolojik Bir Yaklaşım**, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 1996.
- YAVUZ, Kerim; **Çocukta Dini Duygu ve Düşüncenin Gelişmesi**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1987.
- ; **Din Psikolojisinin Araştırma Alanları**, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (Ayrı Basım), Sayı 5, Erzurum 1982.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi; **Hak Dini Kur’an Dili** (Sadeleştirme Genel Yayın Yönetmeni; Ali Bulaç), Şura-Çelik Yayınları, İstanbul, Tarihsiz.
- YÜKSEL, Nevzat, **Konularına Göre Kuran-ı Kerim Fihristi**, Bayrak Yayınları, İstanbul 1982.
- ZEHEBİ, Hafız Ez; **Büyük Günahlar** (Çeviren; M. Enis Kamer), Temel Neşriyat, İstanbul 1982.
- ZEHRA, Muhammed E; **İslam Hukuku Metodolojisi**, (Çeviren; Abdulkadir Şener), Fecir Yayınları, IV. Baskı, İstanbul 1986.
- ; **İslam’da Siyasi ve İtikadi Mezhepler Tarihi**, (Çeviren; Hasan Karakaya, Kerim Aytekin), Hisar Yayınları, İstanbul 1983.

ANKET FORMU

Değerli Kardeşlerim,

Aşağıda sizlere birtakım sorular sormayı düşünüyoruz. Biz, sizin bunlar üzerinde neler düşündüğünü öğrenmek istiyoruz. Aslında bu sorularla sizi imtihan etmek istemiyoruz. Vereceğiniz bilgiler tamamen gizli kalacaktır. Onun için size verilen kağıtlara kendi ad ve soyadınızı yazmayınız. Bizim için önemli olan samimiyetle içinizde yaşattığınız duygularınızı, düşüncelerinizi söylemenizdir.

Bize kıymetli vakitlerinizi ayıracağınız için teşekkür ederim.

Esat BURUL

1- Sizce sevap nedir?

- 1-( ) Karşılık beklemeden yapılan iş ve davranış
- 2-( ) Yapılması iyi, doğru ve güzel olan davranış
- 3-( ) Dinin yapılmasını istediği iş ve davranışların sonucunda Allah tarafından ödüllendirileceğine inanılan davranış
- 4-( ) Günah olmayan her şey
- 5-( ) Yapana huzur ve mutluluk veren davranış

2- Dinde sevabın konmasından maksat ne olabilir?

- 1-( ) İnsanları iyiye, doğruya, güzele sevk etmek ve onları kötülükten uzaklaştırmak
- 2-( ) Ferdin huzuru, toplumun düzenini sağlamak
- 3-( ) İnsana seçme şansı vermek
- 4-( ) Yapılan iyi amellerin karşılıksız kalmaması
- 5-( ) İnsanlar arasında yardımlaşmayı sağlamak
- 6-( ) Allah katında insanların derecesini belirlemek
- 7-( ) İnsanların dinin kurallarına uymalarını temin ve teşvik etmek

3- Yapılması sevaptır diye düşündüğünüz, sizce en önemli 5 davranışı önem sırasına göre yaza bilir misiniz?

- 1- ( ) Allah ve Rasulü'ne itaat etmek
- 2- ( ) Haramlardan ve kötülüklerden sakınmak
- 3- ( ) İyilik yapmak
- 4- ( ) Hayır işlemek
- 5- ( ) Anne-Babaya itaat etmek
- 6- ( ) Hasta, yolcu, fakir gibi ihtiyaç sahiplerine yardımda bulunmak
- 7- ( ) İbadet etmek
- 8- ( ) Yetimi gözetmek
- 9- ( ) Topluma ve toplum düzenine faydalı olmak
- 10-( ) Kazancını bilinçli harcamak

- 11-( ) Doğru, dürüst ve güzel ahlaklı olmak
- 12-( ) Çevreyi ve canlıları korumak
- 13-( ) Çalışmak
- 14-( ) İlim öğrenmek ve öğretmek
- 15-( ) Allah'ı anmak
- 16-( ) Kul hakkına riayet etmek ve insanlarla iyi geçinmek
- 17-( ) Temizlik
- 18-( ) Sabretmek
- 19-( ) Akrabayı ziyaret
- 20-( ) İnsanları İslam'a çağırarak
- 21-( ) Kabir Ziyareti

4- Zamanımızda doğru, dürüst, vefalı, fedakar, yardım ve iyiliksever olmada **sevap** inancının rolü var mıdır?

- 1-( ) Evet
- 2-( ) Hayır

5- Bir insan bir ibadetle mi yoksa fakirlerin ihtiyacını karşılamakla mı daha çok **sevap** işlemiş olur?

- 1-( ) Bir ibadeti yapmakla
- 2-( ) Fakire yardım etmekle

6- Sizce **sevap** Allah'a itaatin bir ifadesi midir, yoksa iyi ve doğru olanın karşılığı mıdır?

- 1-( ) Allah itaatin bir ifadesidir
- 2-( ) İyi ve doğru olanın karşılığıdır
- 3-( ) Her ikisi de

7- Sizce **sevabı** en çok olan bir davranışı yazınız.

- 1-( ) Anne-Babaya itaat etmek
- 2-( ) İbadetleri yerine getirmek
- 3-( ) İnsanlara maddi ve manevi yardımda bulunmak
- 4-( ) İyi, doğru ve güzel herhangi bir davranış yapmak
- 5-( ) Kul hakkına riayet etmek
- 6-( ) Her şeyi sevmek
- 7-( ) Haramdan sakınmak
- 8-( ) İlim öğrenmek ve öğretmek

8- **Sevap**, insanların davranışlarını bugün ne derece etkilemektedir?

- 1-( ) Tamamen
- 2-( ) Kısmen
- 3-( ) Hiçbir zaman

9- Sizce **günah** nedir?

- 1-( ) Şahsın kendisine, ailesine ve cemiyetine zararı olan herhangi bir davranış
- 2-( ) Dince suç sayılan tutum ya da iş
- 3-( ) Yapılması kötü ve çirkin karşılanan davranış
- 4-( ) Allah'a itaatsizlik

10- Dinde **günah**ın konmasından maksat ne olabilir?

- 1-( ) İnsanları iyiye, doğruya, güzele sevk etmek
- 2-( ) Fert ve toplumun düzenini, huzurunu sağlamak, zarar verici davranışlardan uzaklaştırmak
- 3-( ) İyiyi kötüden ayırt etmek
- 4-( ) İnsanların Allah'ın çizdiği çizgiden çıkmamasını sağlamak
- 5-( ) İnsan fitratında mevcut olan kötülük yapma eğilimini frenlemek

11-Yapılması **günahtır** diye düşündüğünüz, sizce en önemli 5 davranışı önem sırasına göre yazabilir misiniz?

- 1- ( ) Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek
- 2- ( ) Zina etmek
- 3- ( ) Haram yemek
- 4- ( ) Gıybet, dedikodu, iftira, fitne gibi toplum düzenini bozan davranışlar
- 5- ( ) Kumar
- 6- ( ) Allah'a itaatsizlik
- 7- ( ) Yalan söylemek ve ikiyüzlülük
- 8- ( ) Hırsızlık
- 9- ( ) Kul hakkını ihlal etmek
- 10-( ) Canlıyı öldürmek
- 11-( ) Bencillik ve kibir
- 12-( ) İçki içmek
- 13-( ) Faiz yemek
- 14-( ) Anne-Babaya itaatsizlik
- 15-( ) Yetim hakkı yemek
- 16-( ) Günahta ısrar etmek
- 17-( ) Rüşvet ve yolsuzluk

12- Bir davranışın **günah** olup olmadığına nasıl karar verirsiniz?

- 1-( ) Vicdanımın sesini dinleyerek
- 2-( ) Bu konuda ölçü dindir
- 3-( ) Aklım ve iradem sayesinde
- 4-( ) Şayet fert ve topluma zarar veriyorsa
- 5-( ) İlim ve bilginin doğru ve yanlış dediğine bakarak

13- Bir kimse **günah** olduğunu bildiği bir davranışı neden yapar?

- 1-( ) Gafletinden
- 2-( ) Nefsine hakim olamadığından

- 3-( ) Menfaat ve hırsından
- 4-( ) Mecburiyetten
- 5-( ) İman zayıflığından
- 6-( ) Bilgisiz ve bilinçsizlikten
- 7-( ) Allah affeder düşüncesiyle
- 8-( ) Yasağın cazibesinden
- 9-( ) Kötü niyetli olduğundan

14-İnsanları sık sık aldatan, kandıran, hile yapanlar hangi tür **günah** işlemektedirler?

- 1-( ) Küçük günah
- 2-( ) Orta günah
- 3-( ) Büyük günah

15- Sizce **günahı** en büyük olan davranış nedir?

- 1-( ) Allah'a şirk koşturmak ve onun varlığını inkar etmek
- 2-( ) Kul hakkı yemek
- 3-( ) Anne-Babaya isyan
- 4-( ) Yalan söylemek, ikiyüzlülük, iftira etmek ve fitneye sebep olmak
- 5-( ) Allah'a itaatsizlik
- 6-( ) Zina etmek
- 7-( ) Canlıyı öldürmek
- 8-( ) Yardıma ihtiyacı olana yardım etmemek
- 9-( ) Kötülük yapmak

16- **Günah** fikri bugün insanı yeterince frenleyebiliyor mu?

- 1-( ) Evet
- 2-( ) Kısmen
- 3-( ) Hayır

17- **Günah** olduğunu bildiğiniz bir davranışı yaptığınızda neler hissedersiniz?

- 1-( ) Suçluluk hisseder, pişmanlık duyarım
- 2-( ) Vicdanen rahatsız olur, üzülür, ıstırap ve acı hissederim
- 3-( ) Burukluk hisseder, huzursuzluk duyarım
- 4-( ) Utanç duyar, aşırı derecede rahatsız olurum
- 5-( ) Kendimi aşağılanmış hissederim
- 6-( ) Üzerimde bir ağırlık hissederim

Niçin?

- 1-( ) Yapılmaması gerekeni yaptığım için
- 2-( ) Karşımdaki kişiye zarar verdiğim için
- 3-( ) Günahı bile bile işleyerek Allah'a karşı suç işlemiş olmaktan dolayı

18- Dinen **günah** sayılan birçok şeyin bugün çekinmeden yapılır hale geldiği doğru mudur?

1-( ) Evet

2-( ) Hayır

Neden?

1-( ) Ekonomik şartlar

2-( ) Bilgisizlik ve eğitimsizlik

3-( ) İyi yöneticiler seçemediğimizden

4-( ) Mecburiyetten

5-( ) Ahiret inancının zayıflamasından

6-( ) İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için

7-( ) Kötülüğün yayılmasından

8-( ) Duyarsızlık

9-( ) Toplumun ahlaki değerlerinin çözülüp günlük yaşayış ve menfaatlerin dünya görüşü haline gelmesinden

19- Günahtan kurtulmak için sizce neler yapılmalıdır?

1-( ) İbadet edilmeli

2-( ) Dua ve tövbe edilmeli

3-( ) Doğru ve dürüst olunmalı

4-( ) İyi bir dini eğitim ve öğretim alınmalı

5-( ) İyi bir çevrede bulunulmalı, nefis ve şeytana fırsat verilmemeli

6-( ) Dinin ölçülerine uyulmalıdır

20- Dinin, insanların yapacağı her işin karşısına **günah** ya da sevabı dikmesi, insanların bu davranışları yapıp yapmamasında etkili olur mu?

1-( ) Evet

2-( ) Hayır

Neden?

1-( ) Çünkü inanç, insanların davranışlarına yön verir

2-( ) Mükafat ve ceza, insanın herhangi bir davranışı seçmesinde etkilidir

21- Beş vakit namazı kılan, zekatı veren, orucu tutan bir Müslüman sizce niçin ibadet eder?

1-( ) İnancından dolayı

2-( ) Kişisel çıkarları için

3-( ) Vicdanen rahatlamak için

4-( ) Borcunu ödemek için

5-( ) İbadete ihtiyacı olduğu için

22- Sizce bugün işlenen **günah**lar, daha çok hangi sebeplerden dolayı işlenmektedir?

- 1-( ) Nefsine hakim olamayıp, menfaatini ön plana çıkartmaktan
- 2-( ) Bilgisizlik, bilinçsizlik ve eğitimsizlikten dolayı
- 3-( ) Ekonomik ve sosyal bozukluklardan
- 4-( ) İnanç zayıflığı ve dinden uzak kalındığı için
- 5-( ) Özentisi

23-“Günümüz insanının, yaptığı işlerin **günah** mı **sevap** mı olduğu hususunda düşünebilecek fırsatı bile yoktur” diyorlar. Siz buna ne dersiniz?

- 1-( ) Doğru
- 2-( ) Yanlış

24- Bugün sizce kimler **günah** ve **sevaba** daha çok riayet etmektedir?

- 1-( ) Doğruluk ve dürüstlüğü ilke edinenler
- 2-( ) Bu iki kavramın devamından çıkarı olanlar
- 3-( ) Orta gelirli insanlar
- 4-( ) Gençler
- 5-( ) Yaşlılar
- 6-( ) İyi bir dini eğitim almış, dini değerlerine bağlı olan inançlı kişiler
- 7-( ) Hiç kimse

25- Yangın çıkan bir evden “imdat” sesleri geldiğinde, onları kurtarmak sizce...

- 1-( ) Dini bir görevdir
- 2-( ) Milli bir görevdir
- 3-( ) Ahlaki bir görevdir
- 4-( ) Hepsi

26- Bir Müslüman’ın sahtekar, düzenbaz, dolandırıcı olabileceğini kabul ediyor musunuz?

- 1-( ) Evet
- 2-( ) Hayır

Neden? (Hayır)

- 1-( ) Bu nitelikler Müslümanlıkla bağdaşmaz
- 2-( ) Çünkü Müslüman bir kişide Allah korkusu vardır

Neden? (Evet)

- 1-( ) Günümüzde böyle insanlar olduğu için
- 2-( ) Dini kullanan kişiler olduğu için
- 3-( ) Öbür dünyayı düşünen pek az insan kaldığı için

- 4-( ) İnsandır; nefesine yenilebilir
- 5-( ) Müslümanlığı benimsemediğinden
- 6-( ) Gerçek Müslümanlığın insanlar tarafından anlaşılamamasından

27- Kıyamet gününde hesaba çekilebileceğinizi ne ölçüde hatırlarsınız?

- 1-( ) Sık sık
- 2-( ) Bazen
- 3-( ) Hiç hatırlamam

28- Günah işlediğinizde, Meleklerin günahınızı yazdığını ne ölçüde hatırlarsınız?

- 1-( ) Sık sık
- 2-( ) Bazen
- 3-( ) Hiç hatırlamam

29- Allah'a inancınızda hiç sarsıntı olur mu?

- 1-( ) Evet
- 2-( ) Hayır
- 3-( ) Bazen

30- Ramazan orucunu ne ölçüde tutabiliyorsunuz?

- 1-( ) Tamamen tutarım
- 2-( ) Bir kısmını tutarım
- 3-( ) Ara sıra tutarım
- 4-( ) Hiç tutmam

31- Kendinizi ne ölçüde sabırlı hissediyorsunuz?

- 1-( ) Büyük ölçüde
- 2-( ) Bir dereceye kadar
- 3-( ) Hiç sabırlı değilim

32- Toplum düzenini bozan bir hareket günah sayılır mı?

- 1-( ) Evet
- 2-( ) Hayır

Neden? (Evet)

- 1-( ) Toplum düzenini bozmak, başkalarının hakkını ihlaldir
- 2-( ) Toplum düzeninin bozulması, günahların kolay işlenmesine sebep olur
- 3-( ) İnsanların huzurunu düşündürmek, ahlaki bir görevdir
- 4-( ) Toplumda huzursuzluk, kargaşa ve fitne meydana gelir

Neden? (Hayır)

1-( ) Allah'a ve inanca aykırı olmayan hiçbir şey günah değildir

33-Başta komşularınız olmak üzere, başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemenin sizce **günahı** var mıdır?

1-( ) Evet

2-( ) Hayır

Neden? (Evet)

1-( ) Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemek, dinimizce yasaklanmıştır

2-( ) Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmemek, fitneye sebep olur

3-( ) Başkalarının hak ve hukukuna riayet etmek, bir insanlık görevidir

34- Komşularınızdan en çok hangi konuda şikayetçi olursunuz?

1-( ) Yaşam tarzlarından

2-( ) Çocuk kavgalarından

3-( ) Şikayetçi değilim

4-( ) Kendi özgürlük alanlarının dışına çıkıp, diğer komşularına rahatsızlık verdiklerinden

5-( ) Saygısızlık ve ilgisizlikten

6-( ) Dedikodudan

35- Birisinin bahçesinden bir elma alıp yense, sizce bu ne olur?

1-( ) Ayıp olur

2-( ) Günah olur

3-( ) İnsana yakışmaz

4-( ) Bir şey olmaz

5-( ) Hepsi

36- Size daha önceden zarar veren birisine karşı elinize bir fırsat geçtiğinde, ona karşı tavrınız ne olur?

1-( ) Affederim

2-( ) Belli olmaz

3-( ) Fırsatı hemen kullanırım

4-( ) Yaptığı hatayı hemen söylerim

5-( ) Verilen zararın oranına göre tavır alırım

6-( ) Affetmem

37- Özel aracınızla yolda giderken bir kaza olayını gördünüz, bu durumda ne yaparsınız?

1-( ) Kazadan bana da bela bulaşır düşüncesiyle yoluma devam ederim

2-( ) Hemen durur yardım ederim

3-( ) Belki yardım ederim

4-( ) Hiç durmam

- 5-( ) Beni suçlu saymaları muhtemel olduğundan durmam
6-( ) Yaralı varsa yardım ederim, başka bir şeye karışmam

38- Yangın çıkmış bir evden “ımdat” sesleri geldiğinde, onları kurtarmaya kalksanız başınıza bir felaket gelebilir, böyle bir durumda kendinizi ne derece riske atarsınız?

- 1-( ) Büyük ölçüde
2-( ) Belki
3-( ) Riske girmem
4-( ) İtfaiye ve polise haber veririm
5-( ) Gücüm oranında yardım ederim

39- Bir haksızlık olayı gördüğünüzde ne yapıyorsunuz?

- 1-( ) Engel olurum
2-( ) Belki müdahale ederim
3-( ) Karışmamayı tercih ederim
4-( ) Birilerinden yardım bekleniyorsa yardım ederim
5-( ) Gücüm oranında yardım ederim
6-( ) Zamana ve duruma göre tavır alırım
7-( ) Ortamın bozukluğundan dolayı müdahale etmem

40- Muhtaç birisine yardımı öncelikle niçin yaparsınız?

- 1-( ) Vicdanen rahatlamak için
2-( ) Allah rızası için
3-( ) İnsanlık olsun diye
4-( ) Acıdığım için
5-Başka.....

41- Gelir durumunuz : 1-( ) Çok iyi 2-( ) İyi 3-( ) Orta 4-( ) Zayıf

42- Cinsiyetiniz : 1-( ) Erkek 2-( ) Bayan

43- Yaşınız : 1-( ) 25-30 2-( ) 31-35 3-( ) 36-45 4-( ) 46 ve üzeri

44- Öğrenim durumunuz : 1-( ) İlköğretim 2-( ) Lise 3-( ) Üniversite

45- Mesleğiniz : 1-( ) Esnaf 2-( ) Memur 3-( ) Ev hanımı 4-( ) İşçi

46- Kaç yıldır Kayseri’de oturuyorsunuz?

1-( ) 3-5 2-( ) 6-10 3-( ) 11-15 4-( ) 16-20 5-( ) 21 ve üzeri

47- Kayseri’ye sonradan geldiyseniz nereden geldiniz?

1-( ) Köy 2-( ) Kasaba 3-( ) Şehir

ÖZGEÇMİŞ

Esat BURUL, 1965 yılında Erzurum'un Aşkale İlçesinde doğdu. Aynı yıllarda ailesinin Kayseri'ye göç etmesi sebebiyle ilkokulu Fuar İlkokulu'nda, Orta ve Lise öğrenimini de Kayseri Merkez İmam-Hatip Lisesi'nde tamamladı. 1990 yılında Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesini bitirdi. 1989-1991 yılları arası Kayseri Merkez Yanıkoğlu Camii Müezzin-Kayyımlığına, 1991 yılı sonunda da Milli Eğitim Bakanlığına Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri olarak atandı. Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı Din Psikolojisi Bilim Dalı'ndan 1991 yılında yarım bıraktığı yüksek lisansını Mayıs-2006 yılında tamamladı.

Halen Kayseri Kocasinan Sümer İlköğretim Okulu'nda Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi öğretmenleri olarak görev yapmaktadır. Evli ve iki çocuk babasıdır.

ADRES; Nurihas Mah. Kartal Bulvarı
Aktaş Ap. No: 13/15
Melikgazi/**KAYSERİ**

Tel; 0. 352. 225 18 59